

Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre

En litteraturstudie

Trude B. Nergård

Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre

En litteraturstudie

TRUDE B. NERGÅRD

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 18/05

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-222-6
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © Henrik Sørensen / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS/Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Denne rapporten inneholder en litteraturstudie med utgangspunkt i temaet elever med særboende foreldre og deres skoleprestasjoner. Oppdraget er gitt av avdeling for analyse og internasjonalt arbeid i Utdannings- og forskningsdepartementet, og har hatt et omfang på tre månedsverk. Det er utført av Trude Brita Nergård, i nær kontakt med forskningsleder Elisabeth Backe-Hansen på NOVA. Derfor er formen «vi» og ikke «jeg» brukt i rapporten. Anne Skevik har vært leseansvarlig for rapporten.

Jeg takker for hyggelig og nyttig samarbeid med departementet ved seniorrådgiverne Morten Nordlie og Marie W. Arneberg, for samtaler med Elisabeth Backe-Hansen, for kommentarer fra Anne Skevik og for kollega Kristinn Hegnas innsats med å kjøre ut aktuelle tall fra Ung i Norgeundersøkelsen. Kapittel 7 er et resultat av samarbeidet med henne.

Aller mest takk til bibliotekarene Sven Lindblad og Rune Hoelseth – begge ansatt på Institutt for samfunnsforskning – for å alltid være på pletten, alltid hjelpsomme og alltid villige til å stille opp med sin faglige kompetanse.

Oslo juli 2005

Trude Brita Nergård

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Avklaring av begreper og oppdraget	10
1.3 Sammenhengen mellom familiestruktur og skoleprestasjoner	11
1.4 Innholdet i rapporten	15
2 Om datamaterialet	16
2.1 Innledning	16
2.2 Hvordan vi gikk fram	16
2.3 Resultatet av søkene	17
2.4 Fellestrekk og variasjoner med studiene	18
2.5 Kriterier for å velge ut studier	19
3 Hvor mange barn har særboende foreldre? Hva kjennetegner deres situasjon?	22
3.1 Innledning	22
3.2 Barn i Norge fordelt på familietyper	22
3.3 Fordeling av ansvar og samvær mellom særboende foreldre	24
3.4 Enslige forsørgeres økonomi generelt og i Norge spesielt	26
4 Norske studier	29
4.1 Innledning	29
4.2 Norske bidrag. Gruppe 1	30
4.3 Norske bidrag. Gruppe 2	31
4.4 Norske bidrag. Gruppe 3	36
5 Nordiske og europeiske studier	41
5.1 Innledning	41
5.2 Svenske studier	41
5.3 Danske studier	46
5.4 Finske studier	48
5.5 Nederlandske studier	51
5.6 Engelske studier	54
6 Amerikanske studier	57
6.1 Innledning	57
6.2 Studier av andre studier	58
6.3 Studier av amerikanske minoritetsgrupper. Familiestruktur og skoleprestasjoner til barn med afrikansk eller spansk avstamning	65
6.4 Studier av hva slags konsekvenser det får for skolen at mange elever vokser opp i en-foreldre-familier	68

7	Noen resultater fra «Ung i Norge»-undersøkelsen.....	73
7.1	Innledning.....	73
7.2	Familiesammensetning.....	73
7.3	Standpunktkarakterer og familiesammensetning.....	74
7.4	Hva skjer når vi kontrollerer for sosio-økonomisk bakgrunn?.....	77
7.5	Andre aktuelle problemstillinger.....	80
8	Oppsummering og drøfting.....	81
8.1	Innledning.....	81
8.2	Begrensninger ved empiriske studier.....	81
8.3	Hva fant vi? Hvordan tolke det vi fant?.....	82
8.4	Avslutning.....	90
	Summary.....	93
	Litteratur.....	97
	Vedlegg: Bibliografi.....	101

Sammendrag

Utdanning er den viktigste veien til mobilitet i vårt samfunn og får ofte avgjørende innvirkning på senere levekår og «livssjanser» (Rodgers & Rose, 2001). Studier viser at utdanning er en viktig faktor for økonomisk suksess, og er positivt korrelert med en rekke andre levekårsindikatorer (McLanahan og Sandefur, 1994). Slik blir utdanning en måte å fremme likhet i samfunnet på, og kunnskap om hva som får noen til å ta utdanning mens andre ikke gjør det, blir et inntak til å forstå ulikhet (Powell, 1999: 2).

Utdannings- og forskningsdepartementet har ønsket å samle og utvikle kunnskap om faktorer som synes å hindre personer i å lykkes i skolesystemet. En av disse faktorene er familiesammensetning: Elever med foreldre som ikke bor sammen (såkalt særboende foreldre) gjør det gjennomsnittlig dårligere på skolen enn andre elever. Hva er årsaken til at barn med særboende foreldre har svakere skoleprestasjoner enn andre? Hvilke mekanismer gjør at foreldrenes samlivsvalg virker inn på skoleprestasjonene? Disse spørsmålene ønsker departementet svar på gjennom en litteraturstudie om emnet. Målet er å bedre kunnskapsgrunnet på feltet og å identifisere områder som krever mer forskning. Spesielt er departementet opptatt av å få kunnskap om hva slags sider ved skolen og måten skolen fungerer på som eventuelt slår negativt ut for elever som ikke bor sammen med begge foreldrene.

Ved å søke i de mest brukte databasene (i en begrenset tidsperiode) med utgangspunkt i det vi betraktet som sentrale emneord, fant vi en god del litteratur. Etter vår mening var det særlig viktig å få oversikt over norsk og nordisk litteratur, men søket viste at forskningen på feltet i veldig stor grad var dominert av amerikanske studier. Videre viste det seg at de aller fleste studiene dreide seg om å undersøke og analysere eventuelle forskjeller på skoleprestasjonene til barn av sær- og samboende foreldre. Knappt noen handlet om skolens betydning og mulighet for å innvirke på motivasjon, læring og de faglige prestasjonene som barn av særboende foreldre oppnår.

En mulig forklaring på dette, kan være at problemstillingen familiesammensetning og skoleprestasjoner ikke har vært viet så stor oppmerksomhet i Norge. Temaet har vanligvis gått inn studier hvor barn av skilte/særboende foreldre sammenlignes med andre i forhold til indikatorer som gjelder psykisk helse og atferd, og det fins knapt noen landsrepresentative studier av emnet (bortsett fra tallene vi selv presenterer i kapittel 7). Resultatene av de norske studiene viser i likhet med resultatene fra studier i de andre nordiske landene at forskjellen i skoleprestasjoner mellom barn av sær- og samboende foreldre er små, men konsistente.

Det er ulike forklaringer på hvorfor skoleprestasjonene til barn av sær- og samboende foreldre avviker. Ofte skiller man mellom tre teorier. Studiene tar ofte utgangspunkt i en eller flere av disse og forøker å teste hvilken av dem som synes å ha mest for seg. Det ene er teorien om foreldrefravær. De praktiske og psykologiske konsekvensene av å miste den daglige kontakten med en av foreldrene (vanligvis far) fører til nedsatte skoleprestasjoner. Dels fordi en forelder har mindre tid og overskudd til å bistå med skolearbeidet enn to foreldre har. Dels fordi det fører til tap av en viktig rollefigur, noe som kan resultere i redusert sosial læring, som igjen har betydning for suksess i skolen. Det andre er teorien om økonomisk deprivasjon. Ifølge denne skyldes ikke forskjellene i skoleprestasjoner om foreldrene lever sammen eller ikke, men at enslige og skilte foreldre vanligvis har større økonomiske problemer enn to-foreldre-hushold. Så godt som alle studier viser at forskjellen i skoleprestasjoner avtar når man kontrollerer for barnas sosioøkonomiske bakgrunn. Ifølge den tredje teorien er det grad av konflikt mellom foreldrene før og etter at de skiller lag, som er av betydning for barnas skolerestater. Barn som vokser opp i intakte familier med mye konflikter mellom foreldrene, vil således være like utsatt for stress, med de virkningene dette har for skoleprestasjonene. Ikke overraskende kommer mange av studiene fram til at alle tre teoriene har noe for seg. Undersøkelser, som den vi selv presenterer i kapittel 7, viser for eksempel at barn av foreldre med delt omsorg skårer nesten like høyt som barn av samboende foreldre.

Forskjellene i skoleprestasjoner mellom de to gruppene barn av særboende og samboende foreldre refererer til gjennomsnittstall. Det kan således skjule seg store variasjoner internt i gruppene. Før ansvarlige myndigheter setter i verk eventuelle tiltak, bør det derfor etter vår mening foreligge mer kunnskap om problemet. Det vil gi et bedre grunnlag for å foreta kvalifiserte beslutninger om noe skal gjøres, og i så fall hva som bør gjøres. Ikke minst trengs det mer kunnskap om hva skolene kan gjøre i forhold til å forebygge og legge til rette for at elever av enslige/skilte foreldre skal finne seg sosialt til rette og oppnå samme faglige resultater som de som lever sammen med begge sine biologiske foresatte. Det var slik kunnskap denne rapporten skulle avdekke, men dette temaet fant vi så godt som ingenting om.

Om kunnskapen er mangelfull på det nåværende tidspunktet, bør det likevel ikke være til hinder for å sette i verk *forebyggende* tiltak. Det må trolig skje ved å involvere foreldrene i barnas skolegang gjennom et tett samarbeid med skolen, og ved å legge forholdene til rette for samarbeid internt i foreldregruppen.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Utdanning er den viktigste veien til mobilitet i vårt samfunn og får ofte avgjørende innvirkning på senere levekår og «livssjanser» (Rodgers & Rose, 2001). Studier viser at det er en viktig faktor for økonomisk suksess, og er positivt korrelert med en rekke andre levekårsindikatorer (McLanahan og Sandefur, 1994). Slik blir utdanning en måte å fremme likhet i samfunnet, og kunnskap om hva som får noen til å ta utdanning mens andre ikke gjør det, er et inntak til å forstå ulikhet (Powell, 1999: 2).

Utdannings- og forskningsdepartementet har ønsket å samle og utvikle kunnskap om faktorer som synes å hindre personer i å lykkes i skole-systemet. I oppdragsbrevet¹ framhever departementet fire slike faktorer: kjønn, utdanningsressurser i hjemmet, språkbakgrunn og familiesammen-setning. Gutter har systematisk dårligere prestasjoner enn jenter. Elever fra familier som skårer høyt i forhold til sosio-økonomisk bakgrunn, presterer bedre enn de som skårer lavt. Minoritetsspråklige elever har svakere skole-resultater enn majoritetsspråklige. Endelig har elever med foreldre som ikke bor sammen (såkalt særboende foreldre) systematisk dårligere skolepresta-sjoner enn andre elever.

Hva er årsaken til at barn med særboende foreldre har svakere skole-prestasjoner enn andre? Hvilke mekanismer gjør at foreldrenes samlivsvalg virker inn på skoleprestasjonene? Disse spørsmålene ønsker departementet svar på gjennom en litteraturstudie om emnet. Målet er å bedre kunnskaps-grunnlaget på feltet og å identifisere områder som krever mer forskning. Dette er oppdraget som ligger til grunn for den foreliggende rapporten.

I utgangspunktet er det nærliggende å skille mellom årsaker som har med elevene og hjemmeforhold å gjøre, og faktorer som skyldes skolen og måten skolesystemet virker på. Eksempler på det første kan være negative virkninger som skilsmissen eller atskiltheten fra en av foreldrene får for elevens arbeidslyst og skolemotivasjon. Eksempler på det andre kan være

¹ Oppdragsbrevet har tittelen «Skolen og elever med særboende foreldre», og er utarbeidet av avdeling for analyse og internasjonalt arbeid.

foreldrenes reduserte psykiske overskudd og praktiske mulighet til å vise interesse for og hjelpe barna med skolearbeidet. Ingen av disse faktorer har myndighetene særlig innvirkning på. Departementets primære ønske har derfor vært å få kunnskap om hva slags sider ved skolen og måten skolen fungerer på som eventuelt slår negativt ut for elever som ikke bor sammen med begge foreldre.

Nedenfor avklarer vi først noen begreper, presenterer deretter noen teorier om hvorfor det er forskjell på skoleprestasjonene til barn av særboende og barn av samboende foreldre, før vi til slutt gjør rede for innholdet i resten av rapporten.

1.2 Avklaring av begreper og oppdraget

«Særboende» foreldre er begrepet som brukes i oppdragsbrevet. Med dette menes *foreldre* som ikke lever sammen. Det inkluderer således de som aldri har bodd sammen og foreldre som har vært gift eller samboende, men nå er skilt/lever atskilt.

I statistikken (for eksempel Statistisk årbok 2004: 86) skiller man mellom seks hovedgrupper av familier: «gifte foreldre», «samboende foreldre», «mor med et eller flere barn», «far med et eller flere barn», og tilsvarende for mor/far og respektive en steforelder. I undersøkelser hvor barn er utvalgsenheten (for eksempel Ung i Norge, jf. kap. 7), opererer man med kategorier som «bor sammen med begge foreldrene», «bor alene med mor/far», m.fl. Ut fra denne statistikken lar det seg således ikke gjøre å skille mellom familietyper hvor forelderen som lever sammen med barnet/barna, en gang *har vært* gift eller samboende, og de som *aldri* har vært det. I rapporten inkluderer vi derfor aktuelle undersøkelser og studier, enten de er basert på barn av aldri-gifte foreldre, eller barn som har opplevd at foreldrene skiller lag i løpet av oppveksten.

«Alene-foreldre» er vanligvis en mor. 1. januar 2004 besto 185 367 av familiene i Norge av «mor med ett eller flere barn». Tilsvarende tall for «far med et eller flere barn» var 31 712, det vil si 15 prosent av det totale antallet alene-foreldre². De som alltid har vært alene-foreldre (aldri gifte/samboende), vil så godt som alltid dreie seg om en mor. Både norske og internasjonale undersøkelser tyder på at mødre som aldri har vært gift/samboende med barnets biologiske far, har andre kjennetegn enn fraskilte mødre. Som gruppe skårer de lavere på en rekke sosio-økonomiske variabler som har

² Totaltallet var 196 116 (Statistisk sentralbyrå, 2005).

med arbeidstilknytning, utdanning og inntekt å gjøre (McLanahan og Sandefur, 1994, Kjelstad og Rønsen, 2002).

I Norge er skilsmisse relativt jevnt fordelt i alle lag av befolkningen (Noack referert i Breidablik og Meland, 1997:2334). Det betyr at de fraskilte mødrene (og fedrene) i liten grad skiller seg ut fra resten av befolkningen, bortsett fra at de er skilt. Også i Sverige er ifølge Weitoft (2003) skilsmisse relativt jevnt fordelt i forhold til sosio-økonomisk bakgrunn.

Nedenfor bruker vi begrepene «enslige familier»³, «en-foreldrehushold/familier», eller «splittede familier», om familier hvor barnas biologiske mor og far lever atskilt – enten de alltid har levd slik, eller de har skilt lag i løpet av barnets oppvekst. «Splittet» referer utelukkende til at foreldrene bor hver for seg, og forteller selvsagt ikke noe om den emosjonelle og sosiale relasjonen mellom dem, eller mellom dem og barna. Den norske sosiologen og familieforskeren Kari Moxnes omtaler familier hvor foreldre har skilt lag, men likevel ivaretar foreldreansvaret, som «to-kjernefamilier» (1999). Slik understreker hun at foreldreskapet ikke opphører selv om mor og fars samliv gjør det.

Vi bruker ikke denne betegnelsen her, først og fremst av frykt for språklig forvirring i forhold til termen «to-foreldre-familier». Det er den måten vi omtaler familier hvor de biologiske foreldrene lever sammen. Andre beskrivelser vi bruker er «intakte familier». Det er dette begrepet som vanligvis benyttes i engelskspråklig litteratur («intact families»). Heller ikke denne betegnelsen forteller annet enn at foreldrene lever sammen, ingenting om «hvor intakt» relasjonene for øvrig er.

På samme måte som gruppen «enslige foreldre» er sammensatt og består av mange undergrupper, vil det være store variasjoner i oppvekstforhold og utøvelsen av foreldreskap blant såkalte intakte familier. Gifte og skilte/enslige familier representerer først og fremst ytterpunktene på en juridisk dikotomi (Wallerstein, 1991: 350).

1.3 Sammenhengen mellom familiestruktur og skoleprestasjoner

Med familiestruktur sikter vi her til sammensetningen av familien: Om den består av en eller to biologiske foreldre og deres barn eller er en såkalt rekonstituert familie, hvor den ene forelderen som barnet bor sammen med,

³ Det vil si en direkte oversettelse av den mye brukte betegnelsen single-parent family i amerikansk litteratur.

har etablert seg med ny partner. Debatten om hva som er årsaken til at barn av enslige foreldre og barn som opplever skilsmisse, utsettes for større risiko enn andre, domineres av noen få utvalgte perspektiver eller teorier. Hvordan de grupperes og hva de kalles varierer noe (for eksempel Moxnes, 1999:22, Gähler, 1998 m.m.). Nedenfor tar vi utgangspunkt i Amato og Keith (1991), som skiller mellom tre hovedteorier eller -perspektiver.

En teori er et forsøk på å forklare sammenhengen mellom ulike variabler og således anslå årsaksrekkefølge. Men å *påvise* årsakssammenhenger er imidlertid et svært ambisiøst prosjekt. Mindre krevende er det tross alt å forsøke å *falsifisere* teorier om årsakssammenhenger. Det gjøres vanligvis ved å avlede hypoteser av teorien, som så testes empirisk, det vil si sammenholdes med dataene (Raaum, 2003: 117). Av de tre teoriene nedenfor kan vi avlede ulike hypoteser. Stemmer resultatene med hypotesen, kan det betraktes som en støtte til teorien. Gjør de det ikke, svekker det teoriens troverdighet. Studiene vi presenterer senere går ofte ut på å teste en eller flere av disse hypotesene – i en eller annen variant. Siden vi har et begrenset utvalg av studier, vil de likevel ikke dekke hele bredden av hypoteser og problemstillinger som her er gjort rede for.

Teorien om foreldrefravær

Utgangspunktet er at familien er en nøkkelinstitusjon i forhold til oppfostringen av barn. Gitt at foreldrene representerer viktige ressurser for barnas utvikling, vil det derfor – under ellers like omstendigheter – være bedre å ha to enn en. Resonnementet er at de psykologiske og praktiske konsekvensene av det å miste den daglige kontakten med en av foreldrene, fører til nedsatte skoleprestasjoner (Jeynes, 2002b).

Teorien bygger på Colemans (1988) analyse av begrepet sosial kapital. Ifølge Coleman er familien fundert på tre typer ressurser eller kapital; økonomisk, kulturell⁴ og sosial kapital. Den sistnevnte består av relasjonene i familien. Særlig viktig i sammenhenger hvor det dreier seg om skoletilpassning/skoleprestasjoner, er relasjonen mellom barn og foreldre (ibid:110). Sosial kapital dreier seg om den tid og energi som foreldrene investerer i barna (Powell & Parcel, 1999: 4). Slik foreldreinvestering er ikke entydig relatert til sosio-økonomisk status. Denne variabelen blir derfor ikke tilstrekkelig fanget inn i tradisjonelle mål for inntekt og utdanningsbakgrunn.

⁴ Coleman kaller dette «human capital», hvor foreldrenes kognitive ferdigheter og utdanningsressurser er blant de viktigste.

Den sosiale kapitalen i familien er av fundamental betydning for barnets intellektuelle utvikling. Uten denne får ikke barnet tilgang til foreldrenes kulturelle kapital. Tilgangen avhenger både av at foreldrene er fysisk til stede, og at de viser barnet interesse. Fysisk fravær av en av foreldrene kan beskrives som et «strukturelt underskudd»⁵ i familien. Det mest prominente eksempelet på denne typen «sosialiseringsunderskudd», finner vi i enforeldre-familier, hevder Coleman. Men også kjernefamilier hvor mor og far er sterk engasjert i lønnsarbeid, kan oppleve denne typen «underskudd». Andre voksne som besteforeldre og lignende, kan under visse omstendigheter kompensere for noe av denne manglende sosiale kapitalen.

Det er dokumentert at skilsmisse ofte fører til redusert kontakt med den av foreldrene som flytter ut, påpeker Amato og Keith. På den andre siden må den som blir igjen ofte jobbe mer, både hjemme og på arbeidsmarkedet. Alt dette fører til at barn av skilte foreldre lett ender opp med å få mindre oppmerksomhet, hjelp og tilsyn av foreldrene. Det øker igjen sannsynligheten for lavere selvfølelse, for problematisk atferd, og for svakere akademiske prestasjoner, hevder Amato og Keith. I tillegg vil det at en viktig rollemodell i husholdet (vanligvis far) blir borte, kunne føre til redusert læring av sosiale ferdigheter (samarbeid, forhandlinger, kompromissinnføring), som også er viktig for å oppnå suksess på skolen. Denne teorien gir ifølge forfatterne grunnlag for følgende *hypoteser*:

- 1) Barn som opplever dødsfall er like utsatt for de negative konsekvensene av den ene forelderens fravær som barn som opplever skilsmisse.
- 2) Steforeldre kan representere en alternativ rollemodell og en kilde til støtte, oppmerksomhet m.m. Barn av skilte foreldre som gifter seg på nytt, vil derfor få mindre problemer enn de som ikke gjør det.
- 3) Den negative effekten av å leve med bare en forelder, blir mindre dersom den av foreldrene som flytter ut beholder et nært forhold til barna.

Teorien om økonomisk deprivasjon

Eneforsørgere er oftere utsatt for materiell knapphet og økonomiske problemer enn to-foreldre-familier. Det gjelder enten de alltid har vært eneforsørger, eller denne statusen inntreffer i løpet av barnas oppvekst. Skils-

⁵ I teksten brukes begrepet «structural deficiency» (ibid:111).

misser fører nesten alltid til nedgang i inntekt og levestandard, særlig for mødrene, og i alle fall for en periode (Moxnes m.fl., 1999: 42).

Ifølge denne forklaringen er det de økonomiske problemene snarere enn familiestrukturen, som er årsaken til at barnas velvære synker. Økonomiske vanskeligheter øker risikoen for en rekke utvikningsmessige problemer for barna. Det fører ofte til at mødrene (de fleste eneforsørgere er mødre) må øke innsatsen både i forhold til lønnsarbeid og husarbeid. Likevel vil mange av dem slite med dårlig råd. Dette kan gjøre det vanskelig å skaffe hjelpemidler som er nyttige for barnas skolearbeid, å la barna delta i fritidsaktiviteter m.m.

Nedgang i materiell standard tvinger ofte familien til å flytte. Å leve med knapphet eller fattigdom kan virke stigmatiserende på barna, og det øker sjansen for at de går inn i avvikende subkulturer i ungdomsalderen. Av denne teorien kan vi avlede følgende *hypoteser*:

- 1) Dersom problemene til barn av skilte foreldre er forårsaket av økonomiske problemer/nedgang i levestandard, innebærer det at det vil være få/små forskjeller mellom barn fra skilte og intakte hjem, dersom vi kontrollerer for inntekt.
- 2) Hvis den av foreldrene som barnet bor hos etablerer seg i et nytt forhold, vil dette bedre situasjonen for barna, fordi det vanligvis betyr økt inntekt og levestandard.
- 3) Siden far som regel har høyere inntekt enn mor, impliserer denne forklaringen at barn som vokser opp hos far har færre problemer enn de som vokser opp hos mor.

Familiekonfliktperspektivet

Utgangspunktet her er at skilsmissen er en prosess, ikke en avgrenset enkelt-hending. Ifølge denne forklaringen er det konflikten mellom foreldrene før og under skilsmissen som er den største stressfaktoren for barna. Stresset oppstår som følge av de store forandringene en skilsmisse ofte medfører, hvorav mange innebærer alvorlige tap. Det er mengden og styrken av dette sosiale stresset som gjør at skilsmissen fører til at barna utsettes for større risiko for en negativ utvikling. Moxnes (m.fl. 1999).

Konflikten mellom foreldrene skaper en uvillig, fiendtlig atmosfære i hjemmet, som gjør at barna opplever stress, tristhet og utrygghet. Undersøkelser viser ifølge Moxnes, at foreldrekonflikter i intakte familier også virker negativt for barna. Konflikten stresser foreldrene og gjør dem mindre effektive som foresatte og reduserer deres omsorgskapasitet. Barna har

tendens til å bli dratt inn i konfliktene mellom mor og far, noe som ytterligere forverrer foreldre–barn-relasjonen. Ifølge dette perspektivet er det ikke skilsmissen eller endringen i familiestrukturen som gjør at barna opplever problem, men konflikten som ofte går forut og/eller følger i kjølvannet av foreldrenes brudd. Av denne teorien kan vi avlede følgende *hypoteser*:

- 1) Barn i intakte familier med høy grad av foreldrekonflikt, opplever tilsvarende problem som barn fra splittede familier. Barn som opplever «harmoniske skilsmisser» (lite preget av uoverensstemmelser) vil være bedre tilpasset enn barn i konfliktpregede, intakte familier.
- 2) Barnas tilpasning til skilsmissen vil bedre seg etter som tiden går fra foreldrenes brudd.
- 3) Barnas velvære er motsatt korrelert med nivået av konflikt som eksisterer mellom foreldrene etter skilsmissen.

1.4 Innholdet i rapporten

I neste kapittel gjør vi rede for datamaterialet og hvilke kriterier vi har lagt vekt på når vi skulle velge ut studier. Kapittel 3 dreier seg om hvor mange norske barn som har særboende foreldre, om fordeling av foreldreansvar og bostedsløsninger, og hva som kjennetegner enslige forsørgeres økonomiske situasjon. I kapittel 4–6 presenterer vi studiene vi har valgt ut; først de norske (kapittel 4), så de nordiske og europeiske (kapittel 5), og til slutt de amerikanske (kapittel 6). Inndelingen skyldes vel så mye praktiske redigeringsbehov som analytiske omsyn. Studien er primært deskriptiv. Det faller således utenfor rammen av oppdraget å vurdere og sammenligne de ulike studiene.

Til tross for at dette er en litteraturstudie, legger vi likevel fram noen utvalgte nye resultater (kapittel 7). Disse er basert på den såkalte «Ung i Norge-undersøkelsen», og har aldri tidligere vært publisert.

I de to siste kapitlene oppsummerer vi kort hovedresultatene (kapittel 8), og diskuterer hvordan vi mener departementet bør forholde seg til den norske kunnskapsstatusen (kapittel 9). Som vedlegg følger en bibliografisk oversikt over litteraturen vi har innhentet, men som ikke nødvendigvis er med i presentasjonen eller brukt direkte i teksten.

2 Om datamaterialet

2.1 Innledning

Målet med litteraturstudien var å finne fram til mest mulig av den aktuelle norske, nordiske og engelskspråklige litteraturen som vedrører temaet skoleprestasjoner til barn av særboende foreldre. Nedenfor gjør vi rede for hvordan vi gikk fram for å finne denne litteraturen, og for resultatet av letingen. Til slutt gir vi en kort presentasjon av hva slags kriterier vi valgte å legge vekt på når vi skulle gjøre det endelige utvalget av studier, det vil si de som vi senere gjør rede for i denne rapporten.

2.2 Hvordan vi gikk fram

Den viktigste framgangsmåten har bestått i å søke i ulike bibliografiske databaser; norske, nordiske og internasjonale⁶. De fleste av disse inneholder referanser til artikler, men enkelte omfatter referanser til bøker (Library of Congress). Søkene er utført av bibliotekpersonalet, med utgangspunkt i relevante emneord. Siden mange av artiklenes temaer og problemstillinger er tverrfaglige, er det også en god del overlapp mellom basene.

I utgangspunktet begrenset vi søket til de siste ti årene (fra 1994), og startet med emneord som gikk på barn, skilsmisse og skoleprestasjoner/tilpasning. I Library of Congress ga det kun tre treff. De øvrige fire internasjonale databasene (jf. fotnote 6) ga mellom 20 og 37 treff (til sammen 104). En god del av dem var overlappende, slik at det reelle tallet var om lag 70. Ved gjennomgang av resultatene fant vi at mange av studiene ikke bare omhandlet barn som hadde opplevd skilsmisse, men også barn av enslige, såkalte aldri-gifte. I tillegg gikk det fram at det eksisterte en del enkeltstudier som åpenbart utgjorde et referansepunkt for mange av undersøkelsene publisert i perioden 1994–2004. Med få unntak gjaldt dette studier fra 90-tallet. For å inkludere disse og andre mulige nyttige bidrag, endte vi med å

⁶ Disse databasene ble brukt:

a) Norge: Norart, Bibsys, Sambok

b) Sverige: Libris

c) Danmark: DanBib Netpunkt

d) Internasjonalt: Sociological Abstracts, PsycInfo (Psychological Abstracts), ERIC Database (Education Resources Information Center), Social Sciences Citation Index og Library of Congress.

gjøre nye søk i de samme basene, men nå både med utvidet tidsintervall (fra 1990) og emneordsliste⁷.

Generelt gjelder det at jo flere emneord, jo større sjans for «støy». Det vil si publikasjoner som egentlig ikke omhandler problemstillingen, men som tilfeldigvis inneholder ett eller flere av emneordene. Resultatet av det andre søket ga atskillig flere treff enn det første (mellom 85 og 124 i hver av ulike databasene). Mange var likevel overlappende og enkelte treff var utslag av «støy». En studie av utdanningskarrieren til de som blir foreldrene mens de er tenåringer, er et eksempel på det siste.

På den andre siden vil det alltid eksistere litteratur som kan være relevant, men som ikke kommer med i søket, enten fordi de ikke er publisert i de aktuelle tidsskriftene/bøkene som basene omfatter, eller fordi emneordene ikke treffer. Eksempelvis synes boka «Fatherless America» (i Blankenholm, 1995) å omhandle et interessant aspekt i denne sammenheng, nemlig hvilken betydning det har for barnas generelle velvære (inkludert skoleforløp og -resultater) at særboende (noncustodial) fedre involverer seg i sine barns liv (både økonomisk og i forhold til kontakt). Tidspress gjorde likevel at vi lot være å innhente disse.

Likeså fins det selvsagt mye interessant litteratur fra *før* 1990, og trolig også aktuelle arbeider skrevet på andre språk. En av bøkene i Library of Congress som handlet om «Academic achievement: children of Divorced parents», var eksempelvis på polsk.

2.3 Resultatet av søkene

Vi startet med den norske litteraturen. Bortsett fra den norske utgaven av den siste PISA⁸-undersøkelsen som ble offentliggjort omtrent samtidig som vi gikk i gang med oppdraget, ga søket knapt noen treff. Vi kontaktet derfor flere personer innenfor det norske psykologisk-pedagogisk miljøet, og spurte om de kjente til norske studier om emnet. Slik kom vi på sporet av en håndfull arbeider, men bare et par inkluderte skoleprestasjoner. De andre var

⁷ Dette gjaldt både i forhold til grupper som skulle inkluderes, for eksempel «child, youth, adolescence, pupil, student» av «single-parent», «lone parents/mothers», i forhold til utfall (avhengig) variabel, hvor vi denne gang også inkluderte «drop-out, academic attainment/failure/career» m.m.

⁸ PISA refererer til The OECD Programme for International Student Assessment. I PISA undersøkelsen testes elevene i naturfag, engelsk og språkforståelse (av det offisielle undervisningsspråket). Matematikk inngår i det som i PISA undersøkelsen kalles naturfag..

mest fokusert på atferdspsykologiske og generelle helsemessige konsekvenser av skilsmissem. I tillegg fant vi eksempler på sosialøkonomiske studier hvor familiebakgrunn og utdanningskarriere tas opp (se kap. 4).

Tilsvarende søk i den nordiske basen ga heller ikke mange treff. I Danmark var temaet skilsmisse og skoleprestasjoner omtalt i en del populærvitenskapelige pedagogiske tidsskrifter og i skoleblader, men det syntes ikke å være gjort noen større studier av emnet. Det trodde vi i alle fall – inntil vi fant et oppslag i VG i mars i år, hvor en ny dansk undersøkelse ble referert. I Sverige og Finland derimot, fant vi noen, om enn ikke så mange studier (se kap. 5).

Utvalget av engelskspråklig litteratur om emnet var atskillig større. I USA har temaet samlivsbrudd og konsekvensene for barns skoletilpasning/-prestasjoner lenge vært et sentralt tema. Akademisk suksess blir ofte betraktet som et viktig aspekt ved det som i den engelskspråklige litteraturen kalles well-being (og som vi her i rapporten, i mangel av noe bedre, betegner som «velvære»). Skoleprestasjoner er ikke bare en av de viktigste prediktorene for en persons framtidige akademiske suksess, men også for tilknytning til arbeidslivet, for inntekt, helse m.m. Det meste av den engelskspråklige litteraturen er basert på amerikanske data, men det fins også eksempler på europeiske studier og studier fra andre land utenom Amerika og Europa. De er likevel ikke mange, og gjennomgangstonen er gjerne at de representerer den første studien i sitt slag (se kap. 5).

2.4 Fellestrekk og variasjoner med studiene

Felles for studiene som framkom gjennom søkene er at de på en eller annen måte behandler problemstillingen familiesammensetning-skoletilpasning/-prestasjoner/utdanning, men for øvrig kan det være store forskjeller mellom dem. De kan ha ulik innfallsvinkel til problemstillingen. I noen tilfeller inngår skoletilpasning/-prestasjoner som en del av en rekke andre avhengige variabler, og mål for «well-being». Andre ganger er hovedfokuset rettet inn mot skoleprestasjoner/-resultat. Disse kan igjen variere i forhold til om de er mest opptatt av de psykologiske sidene ved fenomenet (for eksempel selvfølelse, skolemotivasjon, egne aspirasjoner), eller om har en mer sosiologisk orientert tilnærming (for eksempel betydningen av sosio-økonomisk bakgrunn m.m.).

Videre varierer studiene i forhold til hvilke typer data undersøkelsene er basert på – det gjelder både omfang og type. Noen omfatter store, landsrepresentative utvalg, mens andre tar utgangspunkt i avgrensede, ofte små

utvalg, som kan være klinisk baserte eller lokale. En del er basert på longitudinelle data, mens andre består i såkalte tverrsnittundersøkelser. De første vil vanligvis være de mest interessante i denne sammenheng, siden de omfatter undersøkelser gjort på flere ulike tidspunkter⁹. Det gjør det mulig å følge en prosess over kort eller lang tid, og gir dermed også større potensial for å forstå og forklare mekanismene bak utfallene. Tverrsnittstudier dreier seg om data fra et bestemt tidspunkt. Nesten alle studiene er kvantitative, men det fins også de som er basert på mer kvalitative data. Noen opererer med kontrollgrupper, andre ikke.

Hvem som inngår i utvalgene varierer også, først og fremst i forhold til alder og fase i utdanningen. Mange befatter seg med skoletilpasning/resultater på grunnskolenivå, mens andre dreier seg om prestasjoner på videregående eller høyere nivå (high-school eller college). Noen fokuserer på oppnådd utdanningsstatus i voksen alder. De fleste studiene er individfokuserte og handler om konsekvenser som skilsmisse og familiesammensetning har for det enkelte barn/ungdom/voksen. Men det fins også de som er opptatt av kontekst, for eksempel hva slags aggregerte virkninger det får for skolemiljøet at så mange av elevene har enslige foreldre.

Likeså kan tidsperspektivet variere. De fleste undersøkelsene har data som bare gjør det mulig å analysere konsekvensene på relativt kort sikt. Men det fins også studier som tar mål av seg å undersøke virkninger på lang sikt, som utdanningskarriere og jobbstatus i voksen alder.

Selv om vi presenterer litteratur fra 1990 og fram til i dag, og har prioritert de nyeste arbeidene, er dataene ofte nokså gamle. De fleste er fra slutten av 1980-åra. Flere forhold tilsier at situasjonen kan ha forandret seg siden den tid. Først og fremst er det blitt vanligere å vokse opp sammen med en forelder. I tillegg har det skjedd viktige endringer både med hensyn til utdanning og arbeidsmarkedet, spesielt for kvinner.

2.5 Kriterier for å velge ut studier

Alt i alt har vi gått igjennom 80–90 studier, hvor av de fleste (om lag ni av ti) er formidlet gjennom artikler. Av disse studiene har vi valgt ut 24 for å presentere her.

For det første ønsket vi bidrag som fokuserer på hovedproblemstillingen, og var mindre interessert i studier hvor spørsmålet om familie-

⁹ Det gir mulighet for å påvise hva slags *tidsrekkefølge* verdiene på de aktuelle variablene fastsettes.

sammensetning og skoletilpasning/-prestasjoner/-valg bare blir berørt perifert. For det andre dreier vårt oppdrag seg om barn i grunnskolealder. Vi har derfor prioritert studier som omfatter utvalg som befinner seg i denne fasen, men har likevel gjort noen unntak. For det tredje har vi som hovedregel valgt studier basert på store, representative utvalg, og longitudinelle undersøkelser framfor tverrsnittsstudier. Men også her er det noen unntak (for eksempel i forhold til norske studier).

I tillegg til disse mer «tekniske» kravene, har vi lagt vekt på nasjonal spredning som et hovedkriterium for å velge studier. Empiriske resultater fra ulike land er interessante fordi de gir innblikk i hvor universelt fenomenet er. Det er nærliggende å tenke seg at sammenhengen mellom skilsmisse/familiesammensetning og konsekvenser som dette har for skoleprestasjoner, kan variere med økonomiske, sosiale og demografiske forhold i et land. Undersøkelser fra de nordiske landene vil derfor være spesielt interessante for vårt formål, siden den skandinaviske konteksten er forskjellig fra den amerikanske (Jonsson & Gähler, 1997, Gähler, 1998, Brevik og Olweus, 2005).

Men også studier fra andre europeiske land, og land utenom Europa, er etter vår oppfatning interessante. Det gir enda større mulighet for å finne fellestrekk eller vurdere forskjeller på tvers av land. I utgangspunktet ønsket vi derfor å ha med studier fra et bredest mulig sammensatt utvalg av land. Etter litteraturgjennomgangen satt vi da også igjen med arbeider fra ti nasjoner i tillegg til USA. Disse var: Sverige, Finland, Storbritannia, Nederland, Tyskland, Hellas, Israel, Chile, Taiwan og Nigeria. Så godt som alle viser til økte skilsmissetall og økt andel enslige foreldre i sine respektive land, som begrunnelse for hvorfor de mener det er viktig å fokusere på familieoppløsning og barns skoleprestasjoner. Det gjelder også de som kommer fra land utenom Europa og USA, selv om noen av disse (for eksempel Taiwan) kommenterer at utviklingen i deres land ikke er kommet like langt som i vestlige land.

Både omfanget og type data som studiene er basert på, varierer likevel betydelig. Undersøkelsene, spesielt fra Nigeria og Chile, men også fra Israel, er basert på små, ikke representative utvalg, med begrensede muligheter for å kontrollere for andre viktige variabler (for eksempel sosio-økonomisk status). Materialet fra Taiwan var basert på en representativ undersøkelse, men her var fokuset for problemstillingen nokså lite aktuell for norske forhold, nemlig hvor mye penger henholdsvis en- og to-foreldre-familier bruker på barnas skole/utdanning, målt i andel av deres totale utgifter. Alt

dette gjorde at vi valgte å se bort fra studier fra land utenom Europa og USA.¹⁰

Også blant de europeiske studiene var noen basert på små og lite representative utvalg. Det gjaldt både den greske og den tyske studien¹¹. Vi utelot derfor disse også, og sitter således igjen med arbeider fra følgende land: Sverige, Finland, Nederland, Storbritannia og USA, i tillegg til Norge. Vi starter med Norge (kapittel 4), fortsetter med nordiske og europeiske studier (kapittel 5) og avslutter med USA.

Vi er ikke ute etter å presentere de eksakte statistiske resultatene. Det gir liten mening i denne sammenheng. Det ville uansett være vanskelig å sammenligne siden størrelsen på utvalgene, hva slags type undersøkelser det dreier seg om, og operasjonaliseringen av variablene, ofte varierer. Små forskjeller i operasjonaliseringen vil kunne gi store utslag i resultatene (Lie m.fl. 2001: 204). Derfor begrenser vi oss til å presentere hovedfunn og konklusjoner.

¹⁰ Nigeria: Elegbeleye O.S. og B. A Akoda, 2001: «Psychological implications of single and double parenting background on Nigerian adolescents`academic performance».

Chile: Roizblatt Arturo, Rivera Sheril (1997): «Children of divorce: Academic outcome».

Israel: Peres, Y og R. Paternack, 1991: «To what extent can school reduce the gaps between children raised by divorced and intact families?»

Taiwan: Han Wen-Jui, Huang Chien-Chung, 2003: «The importance of family structure and family income on family`s educational expenditure and children`s college attendance.»

¹¹ Gresk: Hatzichristou Chryse, 1993: «Children`s adjustment after parental separation.»

Tysk: Stecher Ludwig, 2000: «The development of learning and schooling enjoyment.»

3 Hvor mange barn har særboende foreldre? Hva kjennetegner deres situasjon?

3.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi se hvor mange norske barn som lever med særboende/enslige foreldre, hvordan foreldrene fordeler ansvar og organiserer samværet med barna, og hva som kjennetegner den økonomiske situasjonen til enslige forsørgere.

3.2 Barn i Norge fordelt på familietyper

Både i Norge og internasjonalt har utviklingen de siste tiårene gått i retning av at stadig flere barn bor sammen med bare en av sine biologiske foreldre. For det første skyldes det at tallet på barn født utenfor ekteskap har økt. I 1980 gjaldt det om lag én av ti fødsler, på slutten av 90-tallet nesten halvparten (Sosialt utsyn, 2000). For det andre skyldes det stigende skilsmissetall. Ifølge Statistisk sentralbyrå er disse firedoblet siden begynnelsen av 60-tallet, og har aldri vært så høye som i 2003. Da ble 10 800 ekteskap oppløst, og andelen skilte utgjorde 12,3 pr. 1000 gifte. Skilsmissetallene varierer mye fra en aldersgruppe til en annen. Både for menn og kvinner er den høyest for 35–39-åringer¹². Det er også i denne gruppen at økningen er størst (Statistisk sentralbyrå, 2005). Av tabellen nedenfor går det fram hvor mange barn i Norge som lever i ulike typer familiekategorier, og hvordan fordelingen har utviklet seg den siste 15-årsperioden (1989 til 2004).

¹² Henholdsvis 22,8 og 23,6 pr. 1000 gifte.

Tabell 3.1: Prosent barn som lever i ulike typer familiesammensetninger 1. januar 1989 og 1. januar 2004. Tall fra Statistisk sentralbyrå¹³.

	1989	2004
Med to gifte foreldre	78	60
Med to samboende foreldre	5	15
Bare med mor	12	17
Bare med far	2	3
Med mor og stefar	3	4
Med far og stemor	0	1
Annet	1	0

Den mest iøynefallende forandringen er nedgangen i andelen barn som bor sammen med foreldre som er gift. Mye av denne nedgangen kompenseres ved at flere foresatte lever i samboerforhold¹⁴. Alt i alt er det likevel betydelig nedgang i andel barn som lever sammen med begge sine biologiske foreldre.

For 15 år siden (i 1989), gjaldt det 83 prosent. Fordelingen på gifte og samboende foresatte var den gangen henholdsvis 78 og 5 prosent. I 2004 var totaltallet sunket til 75 prosent, 60 prosent av barna sammen med gifte foreldre, 15 sammen med mor og far som var samboende. I 2004 bodde 17 prosent av barna alene sammen med sin mor, mens 3 prosent levde alene med far. 15 år tidligere var tilsvarende tall 12 og 2 prosent. I 2004 levde 5 prosent av barna sammen en forelder som hadde etablert seg på nytt med stefamilie. På dette området var det lite forskjell fra 1989 (4 prosent).

Tabell 3.2: Barn som lever i ulike typer familiesammensetninger 1, januar 2004. Absolutte tall. Tall fra Statistisk sentralbyrå¹⁵.

	2004
Med to gifte foreldre	643 682
Med to samboende foreldre	157 969
Bare med mor	185 367
Bare med far	31 712
Med mor og stefar	47 290
Med far og stemor	6 174
Annet	293

¹³ ssb.no/emner/02/0120/barn.

¹⁴ I følge Sosialt utsyn (2000: 29) er hvert fjerde samliv, samboerskap.

¹⁵ ssb.no/emner/02/0120/barn/tab -2004-09-09-01.

Tabell 3.2 viser oversikten fra 2004 i absolutte tall. Som det går fram av denne levde 217 079 norske barn sammen med bare mor eller bare far alene, og 53 464 barn sammen med mor eller far som hadde etablert seg på nytt. Til sammen omfattet det 270 543 barn, det vil si 25 prosent av alle barn i Norge under 18 år.

Utbredelsen av ulike familietyper varierer noe mellom fylkene. Vi har valgt å se nærmere på tre: Oslo, Sogn og Fjordane og Finnmark. Disse fylkene blir ofte sammenlignet fordi de representerer kontraster i forhold til mange sosiale og demografiske karakteristika. Tallene nedenfor er fra 1. januar 2003, og bearbeidet på grunnlag av opplysninger fra Statistisk årbok 2004 (s. 86).

I Oslo var andelen barn som levde sammen med bare en av foreldrene, 27,6 prosent (27 609 barn). Av de øvrige bodde 60,6 prosent sammen med gifte foreldre, og 17,8 prosent sammen med samboende foreldre. Av de som levde sammen med bare den ene av sine biologiske foreldre, bodde 77 prosent sammen med mor, 10,3 prosent sammen med far, og 12,5 prosent sammen med den ene av foreldrene som hadde etablert nytt hushold med ny partner. I de fleste tilfeller gjaldt dette mor.

I Sogn og Fjordane levde 19 prosent (tilsvarende 4850 barn) av barna under 18 år sammen med bare den ene av sine foreldre. De øvrige fordelte seg med 63 prosent som bodde sammen med gifte foreldre, og 18 prosent sammen med samboende foreldre. Av de som bodde sammen med bare den ene av foreldrene, var 67 prosent bosatt hos mor, 12,5 prosent hos far, og 20,5 prosent sammen med mor eller far og deres nye ektefelle/samboer.

Tradisjonelt har andelen utgifte mødre vært høyere i Finnmark enn i andre fylker. Ifølge 2003-tallene lever 32,9 prosent (5981 barn) i dette fylket sammen med bare den ene av foreldrene. Det er den høyeste andelen av alle fylker. Av de øvrige bodde 48,0 prosent av barna sammen med gifte foreldre, og 19 prosent sammen med samboende foreldre. Av de som bodde alene sammen med den ene av foreldrene, hadde 68,9 prosent bosted hos mor, 10,3 prosent hos far, mens 21,8 prosent bodde sammen med den ene av foreldrene og deres nye partner.

3.3 Fordeling av ansvar og samvær mellom særboende foreldre

I om lag seks av ti tilfeller har ektefellene som skiller lag, felles barn under 18 år (Statistisk sentralbyrå, 2005). Skilsmissen får derfor som konsekvens at barna ikke lenger lever sammen med begge foreldrene til daglig.

Foreldrene kan avtale at barnet skal bo fast hos begge, det vil si *delt bosted*. Det innebærer at barnet bor omtrent like mye hos hver av foreldrene, vanligvis med ukentlig skifte av bosted. Alternativt kan barnet bo fast hos den ene og ha samvær med den andre (NOU, 1998:17)¹⁶.

Foreldreansvar er først og fremst en avklaring av hvem som har juridisk rett til å treffe ulike typer avgjørelser på vegne av barnet. Ifølge en undersøkelse utført av Statistisk sentralbyrå i 1996, hadde mor dette ansvaret i to tredeler av tilfellene (til sammen 1256 personer ble intervjuet), far i 4 prosent, mens i 29 prosent hadde partene felles foreldreansvar (Jensen og Clausen, 1997).

Nyere undersøkelser tyder på at delt foreldreansvar blir mer og mer vanlig (Sætre 2004). Ifølge en undersøkelse fra Statistisk sentralbyrå i 2002 (Kitterød, 2002) gjaldt det 42 prosent av utvalget. Mens i Moxnes og Winges (2000) utvalg¹⁷, var delt foreldreansvar regelen snarere enn unntaket: fire av fem familier praktiserte denne ordningen. Delt foreldreansvar er vanligere blant tidligere gifte enn blant samboende og enslige, og mer utbredt blant foreldre med høy utdanning enn med de med lav (Kitterød, 2002: 27). Økningen i andelen med delt foreldreansvar kan neppe forklares ut fra endret samlivsstatus, fordi stadig flere foreldre er samboende når barnet blir født (Sætre, 2004). Men endringen kan ha sammenheng med administrative endringer i regelverket¹⁸.

Delt bosted gjaldt, ifølge Statistisk sentralbyrås undersøkelse fra 2002, bare 8 prosent av barna (Kitterød, 2002). Det var dobbelt så mange som i 1996 (Sætre, 2004: 41). Moxnes og Winge (2000:14) hevder at delt omsorg begynner å bli mer vanlig. I deres utvalg gjaldt det 11 prosent. Men også her var det normale at barnet bodde fast hos mor. I 29 prosent av familiene hadde fedrene den daglige omsorgen på hel- eller halv tid.

Foreldre som ikke bor sammen med barna til daglig kalles gjerne samværsforeldre (Kitterød, 2004). De aller fleste foreldrene som ikke bodde sammen med barnet, hadde samvær med barnet. I Jensen og Clausens studie

¹⁶ Barneloven paragraf 44 gir barn rett til samvær med begge foreldrene, også når foreldrene ikke bor sammen. Denne retten gjelder uavhengig av om foreldrene tidligere har bodd sammen eller ikke. Selv om barnet bor fast hos den ene forelder, kan det ha samvær med den andre i opptil 50 prosent av tiden. I praksis er dette likevel sjelden (NOU, 1998: 17).

¹⁷ Utvalget omfattet 473 familier (268 mødre og 205 fedre). Svarprosenten var 58 (Moxnes m.fl., 1999: 3).

¹⁸ Fra 1.1 1998 ble samboende foreldre bedt om fylle ut et skjema allerede ved barnets fødsel der de bestemmer om de skal ha felles foreldreansvar eller ikke (Kitterød, 2002: 25).

(1997: 22) var det mindre enn 10 prosent som ikke hadde noen kontakt, mens 72 prosent hadde kontakt siste måned før undersøkelsen. Også her kan det synes som om tallene har økt (Sætre, 2003: 43). I Moxnes og Winges (2000) utvalg praktiserte 64 prosent av utvalget vanlig eller utvidet samvær. I Skevik og Hyggens (2002) studie av «Samværsfedres situasjon», som omfattet 584 fedre, hadde 59 prosent «vanlig samvær», mens 29 prosent praktiserte en utvidet ordning. Moxnes og Winge (2000.) konkluderer med at det store flertallet har et omfattende foreldresamarbeid etter skilsmissen, og Skevik og Hyggen (2002:55) med at «de aktive fedrene med jevnlig samvær utgjør en majoritet» av samværsforeldrene.

Generelt gjelder det at samvær synker med barnets alder, at det påvirkes av geografisk avstand og reisetid (samværsforeldre som bor i gangavstand fra barnet har mest samvær), og at det er hyppigere like etter bruddet enn etter at det er gått en tid. Likeså varierer samværet med samlivsstatus da barnet ble født (mest samvær for foreldre som var gift), om foreldrene har inngått en avtale om samvær seg i mellom, og om samværsforelderens bor alene eller har etablert seg med ny partner/familie (mest samvær i det første tilfelle) (Jensen og Clausen, 1997:kap. 3, Skevik og Hyggen, 2002:kap 4, Kitterød, 2002:kap. 5–7).

Hyppigheten av samværet varierer også med sosiale kjennetegn ved foreldrene. Det er en positiv sammenheng med utdanning og samvær, det er mer samvær blant foreldre med universitetsbakgrunn enn de med grunnskole. Likeså økte samværet med inntekt, og var mer utbredt blant foreldre i lønnsarbeid, enn de som var arbeidsløse (Jensen og Clausen, 1997: 32).

3.4 Enslige forsørgeres økonomi generelt og i Norge spesielt

Enslig forsørger er en mor eller far som lever uten ektefelle/ samboer, og som har den daglige omsorgen for et eller flere barn under 18 år (Kjeldstad og Skevik, 2004: 231). Både i Norge og internasjonalt kjennetegnes enslige forsørgere av at de skårer lavere på en rekke viktige velferdsindikatorer, hvorav inntekt er en. Det er to forklaringer på hvorfor enslige forsørgere har lav inntekt. Det ene er at de er enslige. Det andre er at de fleste av dem er kvinner.

Tradisjonelt har kvinner hatt svakere tilknytning til arbeidsmarkedet enn menn. Det gjelder både i forhold til arbeidsmengde og utkomme. En radikal økning i kvinners yrkesaktivitet de siste tiårene er ikke tilstrekkelig til å forrykke denne skjevheten. I mange vestlige land har inntektsutviklingen for enslige forsørgere de siste par tiårene gått i negativ retning

sammenlignet med to-foreldre-familier, etter som disse i stadig større grad er synonymt med to-inntektshushold (Hernandez, 1997: 17, Donkers, 1994).

Det vil likevel være store variasjoner i den faktiske situasjonen mellom landene, for eksempel mellom USA som de fleste av de aktuelle studiene i denne rapporten kommer fra, og vårt eget land eller Skandinavia, hvor den er svært lav (Hobson og Takahashi, 1997 i Kjeldstad og Rønsen, 2002: 11). Anslaget på hvor mange av de amerikanske eneforsørgere som lever under myndighetenes definerte fattigdomsgrense, varierer noe. Men generelt gjelder det at det er høyt, og at det er langt høyere for den svarte befolkningen enn for den hvite. Ifølge Olweus og Breivik (2005) lever 10 prosent av skandinaviske barn (inkludert Norge) som bor sammen med mor under denne grensen¹⁹, mot nærmere 60 prosent i USA. Mens enslige norske mødre hadde en disponibel inntekt tilsvarende 81 prosent av gjennomsnittet for barnefamilier i Norge, var tilsvarende tall i USA 52 prosent. Weitoft m.fl. (2003) hevder at svenske eneforsørgere også kommer bra ut i forhold til sosio-økonomisk status, sammenlignet med denne gruppens situasjon i mange andre land. Det samme mener Jonsson og Gähler (1997). Hovedårsaken er mulighet for statlig subsidiert barnetilsyn og offentlige stønader. Nedenfor ser vi se litt nærmere på norske eneforsørgeres økonomiske situasjon.

Av rapporten «Barns levekår» (Sandbæk, 2004), som er basert på en undersøkelse av familier med lav husholdsinntekt, går det fram at barn av enslige mødre er aller mest utsatt for fattigdom. De to andre gruppene som kommer dårlig ut er ikke-vestlige innvandrere og personer med svak arbeidsmarkedstilknytning. Også i Jensen og Clausens (1997: 17) materiale fra 1996 (se ovenfor), har de enslige mødrene lavest inntekt av alle familiene.

Som nevnt har tallet på enslige forsørgere i Norge økt betydelig fra 1970-tallet og fram til i dag. Men både sammensetningen av gruppen, og hvor langvarig statusen som eneforsørger er, varierer atskillig. Kjeldstad og Skevik (2004: 240) hevder at enslige forsørgere «mindre enn noen gang utgjør en ensartet gruppe mennesker». For eksempel har andelen med lav utdanning gått ned fra én av fem til én av ti, i perioden 1996–2002. Likeså var det nedgang i andelen eneforsørgere som står utenfor yrkeslivet (Statistisk sentralbyrå, 2004: 24).

Utviklingen i mot en mer heterogen gruppe, innebærer likevel ikke at alle fellesstrekk forsvinner. De fleste enslige forsørgere er fremdeles mødre, og som gruppe er de langt mer utsatt for fattigdom enn andre familier. Dette

¹⁹ Det vil si under halvparten av den nasjonale medianinntekten.

gjelder til tross for at Norge er et av de få landene i Europa med separate stønadsordninger for enslige forsørgere, og hvor disse i liten grad har vært behovsprøvd (Kjeldstad og Skevik, 2004: 232).

Det er store forskjeller på enslige mødre og enslige fedres økonomiske situasjon. Enslige fedre har oftere høyere utdanning, er oftere i heltidsarbeid og har høyere inntekter enn barn av enslige mødre (ibid). Også tallene fra studien «Barns levekår» viser at barn av enslige fedre har en økonomisk og materiell standard som ligner mer på gjennomsnittet av to-foreldre-hushold, enn på barn som bor sammen med alenemødre (Sandbæk, 2004: 33).

4 Norske studier

4.1 Innledning

Det er gjort mange studier av skilsmissebarn i Norge, men lite av den dreier seg om problemstillingen familiestruktur og konsekvenser for skoleprestasjoner/utdanning²⁰. Vi har derfor funnet det nødvendig å utvide interessefeltet vårt noe. Således har vi tatt med alle studier hvor problemstillingen blir berørt, om enn nokså perifert eller indirekte. Til sammen presenterer vi ni bidrag, som vi har delt i tre grupper.

Vi starter med en artikkel av psykolog Frode Thuen, som foretar en «gjennomgang av forskningen på feltet» (Thuen, 2001). Det dreier seg både om norsk og utenlandsk forskning, og først og fremst av hva slags psykososiale og helsemessige virkninger skilsmisse ser ut til å ha for barn. Skoleprestasjoner og utdanningsvalg utgjør et aspekt ved dette, men det er lite vektlagt i artikkelen. Thuens bidrag må derfor i denne sammenheng betraktes som et slags bakteppe.

Deretter fortsetter vi med de fire studiene som mest direkte berører problemstillingen vår, nemlig PISA-prosjektet, Breidablikk og Melands undersøkelse av «Familieoppløsning i barndom, og helse og helseatferd i ungdommen», Nævdal og Thuens studie av «bosteds-arrangement» og «well-being», og Breivik og Olweus` (2005) artikkel om hvorvidt barn som opplever foreldrenes skilsmisse i et «skandinavisk velferdsland» er mindre affisert enn tilsvarende barn i USA. Elevene i studie nummer to og tre er riktignok litt eldre enn de vi primært fokuserer på, men forskjellen er ikke veldig stor (de går i videregående).

Som en tredje gruppe bidrag tar vi for oss to arbeider innenfor sosialøkonomi, hvor familiestruktur inngår som en av flere uavhengige variabler, en sosiologisk studie som fokuserer på marginalisering, hvor familiestruktur utgjør en av flere mulige forklaringsvariabler, og en utredning om å konstruere informative og meningsfulle produktivitetsmål for ungdomsskolen.

²⁰ Jf. psykolog Frode Thuen i VG 22.3.05 «Skilsmisse påvirker barnas utdanning».

4.2 Norske bidrag. Gruppe 1

Frode Thuen, 2001: «Barn og skilsmisser – en gjennomgang av forskning på feltet» i boka Et liv for barn (Dyregrov m.fl. red.)

Thuen starter med å slå fast at ingen andre livshendelser berører tilnærmedesvis så mange barn som samlivsbrudd. Siden skilsmisse vanligvis betraktes som negativt og problematisk, har temaet tiltrukket seg stor oppmerksomhet både fra fagfolk og forskere. Det er særlig to områder som har vært i fokus. Det ene er de helsemessige og sosiale konsekvensene som skilsmissen har for barna. Det andre er hvilke omsorgs- og samværsformer som synes å gagne barna mest etter at bruddet er et faktum. Thuen gjør rede for en rekke studier på feltet, hvor av de fleste er fra USA. Forskjellene mellom skilsmissebarn og barn som vokser opp i intakte familier varierer i ulike studier, i noen er de svært små. Som gruppe kommer skilsmissebarn likevel «noe dårligere ut», konkluderer Thuen. Det gjelder blant annet i forhold til skoleprestasjoner og utdanningslengde. Utover dette nevner ikke Thuen skoleprestasjoner/utdanningsvalg, men hans oppsummering er likevel av interesse her.

Det er ofte gjennomsnittsverdier som ligger til grunn for sammenligningene mellom skilsmissebarn og barn av ikke-skilte foreldre (man sammenligner hele gruppene under ett). Siden forskjellene ikke er så store, blir konklusjonen vanligvis at de aller fleste skilsmissebarn klarer seg like bra i livet som andre. På den andre siden er skilsmissebarna klart overrepresentert blant personer som utvikler psykososiale problemer (de har om lag dobbelt så høy sannsynlighet). Thuen mener derfor den ovennevnte «vanlige» konklusjonen bør nyanseres. At skilsmissebarn klarer seg like godt som andre barn, gjelder først og fremst i forhold til åpenbare psykososiale problemer hvor av skoleproblemer, ifølge Thuen, representerer ett. Ser man bort fra dette, synes det likevel å være en viktig forskjell mellom skilsmissebarn og barn fra intakte familier. Her viser Thuen til det Robert Emery (1999 i Thuen, 2001: 162) betegner som *psykologisk smerte* (vår utheving). Psykologisk smerte er opplevelser, tanker og følelser som ikke er uttrykk for skjevutvikling eller psykiske problemer, men som likevel er vonde og triste, og som kan redusere et menneskes livskvalitet.

4.3 Norske bidrag. Gruppe 2

PISA-undersøkelsene er presentert i følgende to publikasjoner:

Svein Lie m.fl., 2001: «Godt rustet for framtiden? Norske 15-åringers kompetanse i lesing og realfag i et internasjonalt perspektiv» og Kjærnsli, Marit, m.fl., 2004: «Rett spor eller ville veier? Norske elevers prestasjoner i matematikk, naturfag og lesing i PISA 2000»

I PISA-undersøkelsen testes 15 år gamle elever i lesing, naturfag og matematikk. Hvilket av fagene det fokuseres på, ambulerer. I år 2000 var det lesing, i 2003 matematikk. Neste gang blir det naturfag. Den første PISA-undersøkelsen (år 2000) omfattet 32 land, hvor av 28 var innenfor OECD-området. Norge deltok med vel 4000 elever, fordelt på 176 skoler. Den neste PISA-undersøkelsen omfattet 41 land, hvor av 11 var nasjoner utenom OECD-området. I Norge deltok 4046 elever²¹, fordelt på 182 skoler. Utvalgsriteriet er alder, ikke klassetrinn. I Norge går de aller fleste 15-åringer i 10.-klasse. Et av spørsmålene som tas opp i PISA-undersøkelsene, er i hvilken grad elevenes prestasjoner avhenger av deres hjemmebakgrunn. Slik bidrar PISA-prosjektet til å skaffe kunnskap om hvor godt ulike land har lyktes med å redusere betydningen av sosial bakgrunn i forhold til skoleprestasjoner.

Det er først og fremst familiens sosioøkonomisk status²² PISA-studiene er opptatt av, men også «familietype» blir viet oppmerksomhet (Lie m.fl. 2001: 203–204). Man skiller mellom tre familiekategorier; elever som bor sammen med begge sine biologiske foreldre (kjernefamilie), elever som lever i en-forelder-hushold, og elever som bor i såkalte sammensatte familier, det vil si med mor eller far og deres respektive nye ektefelle/partner.

Resultatene viser at elevene fra kjernefamiliene gjennomsnittlig skårer høyere enn elevene i de to andre kategoriene. Det er små forskjeller mellom resultatene i de tre fagene, derfor presenteres bare leseprestasjonene i rapporten. Denne varierer med henholdsvis 515 i gjennomsnittsskåre for de førstnevnte og 491 og 492 for de to andre gruppene (ibid: 213). Det utgjør 2,7 prosent lavere skåre for de to gruppene som ikke lever i kjernefamilie.

²¹ Deltakelsen var 90 prosent på skolenivå, og 85 prosent på elevnivå.

²² Sosioøkonomisk status omfatter tre deler: økonomisk kapital (det vil si finansielle ressurser), kulturell kapital og sosial kapital (Lie, m.fl. 2001: 205).

Forskjellen er litt større i Norge enn for gjennomsnittet av OECD-land. Island utmerker seg som det landet hvor forskjellene er minst. USA utgjør det andre ytterpunktet. Sistnevnte utmerker seg også ved høyest andel elever i en-forelder-hushold/stefamilier (ibid: 214).

Breidablikk og Meland, 1999: «Familieoppløsning i barndom, og helse og helseatferd i ungdommen»

Breidablikk og Meland starter med å fastlå at tallet på skilsmisser øker, og at hvert tredje barn som vokser opp i Norge har opplevd at foreldrene går fra hverandre. I artikkelen er de opptatt av hvilke konsekvenser dette får for barnas trivsel, helse og livsstil senere i livet. Datamaterialet består av en spørreundersøkelse blant 828 (91 % av samtlige) elever, fordelt på fire videregående skoler i Førde. Tre av dem var yrkesfaglige, mens den fjerde var allmennfaglig. Elevene ved den siste utgjorde likevel bortimot halvparten av utvalget (44 %). De fleste som deltok (88 %) var mellom 15 og 20 år, og kom fra ulike deler av Sogn og Fjordane. Hver femte elev hadde opplevd skilsmisse. Denne gruppen ble så sammenlignet med elever som bodde sammen med begge foreldrene. Flere av spørsmålene gjaldt skoleatferd, opplevelse av egne skoleprestasjoner og framtidsplaner.

Breidablikk og Meland fant signifikante forskjeller i skilsmissebarnas disfavør, både når det gjelder fysiske og psykiske plager. På en del av indikatorene²³ var forskjellene betydelige. Likeså var det markerte forskjeller for såkalte helsemessige risikoatferd, for eksempel røyking. Også i forhold til egenvurderte skoleprestasjoner og skoletrivsel, kom barna som hadde opplevd skilsmisse dårligere ut. De hadde dessuten sjeldnere planer om videregående utdanning²⁴ enn de andre. Forskerne kontrollerte også for såkalte konfunderende faktorer, det vil si forhold som kan tenkes å virke inn og ha en modererende effekt. Likeså «forsøkte» de ifølge eget utsagn, «å korrigere» for sosial bakgrunn²⁵, uten at det hadde betydning for resultatene.

²³ Fysisk gjaldt det symptomer i muskel og skjelettsystemet, psykisk dreide det seg om opplevelse av lykke, humør, manglende livslyst og selvmordstanker.

²⁴ Disse var basert på spørsmålene: «Hvordan liker du deg på skolen akkurat nå for tiden», «Hender det at du skulker skolen?», «Hvordan opplever du skoleprestasjonene dine?», «Hva tror du at du kommer til å gjøre når du er ferdig med videregående skole?».

²⁵ Indikasjonen på sosial bakgrunn var om foreldrenes har yrkes- eller almenfaglig bakgrunn. Selv om denne variabelen er mangelfull, mente forskerne likevel den kunne forsvares fordi utbredelsen av skilsmisser i Norge varierer lite på tvers av sosiale grupper (ibid: 2333).

En tverrsnittsundersøkelse som denne gir spinkelt grunnlag for å danne seg noen sikker årsaksforklaring på de observerte forskjellene. Breidablikk og Meland mener likevel at de har funnet «betydelige» forskjeller mellom de to gruppene, og at det tyder på at skilsmisse er en alvorlig hendelse i barns liv, som har konsekvenser for senere opplevelse av helse og helseatferd. Dataene inneholder ikke opplysninger om hvor lang tid det var siden hendelsen, men forskerne mener likevel det er grunn til å betrakte resultatene som langtidseffekter.

I Denver i USA er det, ifølge artikkelforfatterne, gjort en studie som konkluderer med at foreldrenes skilsmisse kan representere en kritisk hendelse i forhold til skoleprestasjoner, slik at disse ikke får utviklet seg fullt ut. Breidablikk og Meland mener deres egne resultater bidrar til å støtte opp om en slik slutning.

Nævdal og Thuen (2004): «Residence arrangement and well-being: A study of Norwegian adolescents»²⁶

Nævdal og Thuen (begge psykologer) undersøker sammenhengen mellom familiestruktur og psykososiale problem. Utvalget var en gruppe 14–15-åringer (1 686 personer) fra 29 skoler, fordelt på 12 kommuner i Hordaland, inkludert Bergen by og mer rurale områder av fylket. Av disse bodde 77 prosent sammen med begge foreldrene sine, 16 prosent sammen med sin mor, mens 4 prosent bodde sammen med sin far. Et av spørsmålene Nævdal og Thuen ønsker svar på, var om det å bo sammen med en eller to foreldre hadde betydning for barnas psykososiale situasjon.

Dataene besto i selvrapporing (spørreskjema), og ble samlet inn på tre tidspunkter (1996, 2000 og 2002). Utvalgene ble slått sammen til ett i den senere analysen²⁷. Det dreier seg med andre ord om en tverrsnittsstudie. Målet på psykososiale problem²⁸ besto av en rekke variabler, som også inkluderte skoleinteresse/motivasjon, skolefiasko og konflikter med skolens ansatte.

Resultatene viste at psykososiale symptom/problem var signifikant mer utbredt blant ungdom som levde sammen med en av foreldrene, enn blant de

²⁶ I *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 363-371.

²⁷ Begrunnelsen var at forskjellene mellom de tre kohortenes skåre på den avhengige variabelen, var så små.

²⁸ Som mål på psykososiale problemer inngår følgende variabler: viljen til å akseptere vold, psykologiske symptom, bruk av tobakk, alkohol og narkotika, aggressiv atferd, «tyveriatferd», mangel på skoleinteresse, skolefiasko (failure), konflikter med skolepersonalet.

som bodde sammen med begge. Det gjaldt alle de ulike avhengige variablene, bortsett fra konflikter med skolens ansatte. Størrelsen på de observerte forskjellene var betydelige, mente forfatterne, spesielt gjaldt det andelen personer i høy-risikogruppen. Mest utsatt var barn som vokste opp sammen med far. I forhold til halvparten av de avhengige variablene var det signifikante forskjeller mellom barn som vokste opp sammen med mor og de som bodde sammen med far, i de sistnevntes disfavør.

Alt i alt var andelen risikoutsatte barn om lag dobbelt så stor blant de som vokste opp i en-foreldre-hjem, som de som bodde sammen med begge foreldrene. Dette stemmer godt med resultatene fra amerikanske undersøkelser, påpeker Nævdal og Thuen, og viser til to kjente meta-analyser (Amato & Keith, 1991, og Amato, 2001), hvor effektstørrelsene fra en mengde andre studier inngår (se kap. 6). Faktisk er forskjellene i deres egen studie større enn i mange av de amerikanske.

Resultatene stemmer også godt med andre skandinaviske (fortrinnsvis svenske og finske) studier, hevder Nævdal og Thuen. De dokumenterer at konsekvensene av å oppleve foreldrenes skilsmisse synes å være ganske betydelig i disse landene. Forfatterne hevder dette er stikk i strid med det mange ville forvente. En mulig grunn til resultatet kan være at skilsmisse er mer utbredt, og derfor mindre stigmatiserende, i USA enn i Norge. En alternativ forklaring kan være at den høye andelen alene-foreldre i USA gjør både foreldre og samfunnet mer oppmerksom på farene, og dermed mer oppsatt på å intensivere innsatsen for å forebygge de mest negative konsekvensene, mener Nævdal og Thuen.

Dan Olweus og Kyrre Breivik, 2005²⁹: «Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State; Are They Less Affected than U.S. Children?»

Pedagogene Olweus og Breivik starter med å vise til at det er en vanlig oppfatning at risikoen for negative konsekvenser av familieoppløsning er små i Skandinavia, i hvert i langt mindre grad enn i USA. Dette synspunktet er det som blir empirisk utfordret gjennom deres studie. Datamaterialet består av en longitudinell spørreundersøkelse utført i Bergen våren 1997³⁰. Utvalget omfattet 4 127 elever, fordelt på 37 skoler. Vel seks av ti gikk i

²⁹ Under publisering.

³⁰ Spørreundersøkelsen ble gjennomført under den ordinære undervisningen i klasserommet. Skjemaet kom i to versjoner, avhengig av om elevene gikk i 5.-7.-klasse eller på ungdomsskolen.

5.–7.-klasse, resten i 8. eller 9.-klasse. Barn som bodde sammen med aldri-gifte mødre, eller med mødre som var enker, var ikke med i utvalget.

623 (15 %) av barna hadde foreldre som var skilt eller separert og levde sammen med sin mor, uten noen ny partner. For fire av fem hadde skilsmissen/separasjonen inntruffet mer enn to år før undersøkelsen. Disse utgjorde den ene sammenligningsgruppen. Den andre gruppen var de som bodde sammen med begge foreldrene sine. De avhengige variablene varierte fra antisosial atferd, depressive tendenser, negativ selv-evaluering, negative lærersanksjoner, til karakterer i tre fag (matematikk, norsk og engelsk)³¹.

Olweus og Breivik er særlig opptatt av å teste hypotesen om økonomisk deprivasjon. Den går som nevnt (kap. 1.4) ut på å forklare negative utfall av familieoppløsning ved å vise til de økonomiske problemene som samlivsbrudd og det å være ene-foreldre ofte medfører. De økonomiske vanskene arter seg dels som et investeringsproblem. Barn av enslige foreldre lider under at disse ikke har mulighet for å «investere» like mye i sine barns utdanning, fritid m.m., som mer velstående foresatte. Dels arter de seg som et stressproblem; i form av strev og bekymring med å skaffe utkomme. Dette påvirker, ifølge teorien, kvaliteten på foreldreskapet.

Resultatene viser at den negative sammenhengen mellom skilsmisse og utfall på de ulike avhengige variablene i det store og hele er svært lik i Norge og i USA, til tross for forskjeller i familiepolitikk og i institusjonaliserte velferdsytelser til enslige mødre. Resultatene varierer noe fra en avhengig variabel til en annen, men i forhold til skoleprestasjoner er effektene av denne studien større enn tilsvarende målinger fra amerikanske studier³², konkluderer av Breivik og Olweus.

Breivik og Olweus mener resultatene ikke kan forklares ved typen data som er brukt. Tvert i mot har datamaterialet kjennetegn som vanligvis blir forbundet med små effekter på de avhengige målene. Både størrelsen på utvalget og den mangefasetterte måten å måle utfall på, taler for at utslagene skulle være små.

I begge land kommer den medierende effekten av familiens økonomiske ressurser tydeligst til uttrykk i forhold til skoleprestasjoner. Det vil si at økonomiske ressurser har nokså lik utslagseffekt (prediktiv effekt), til tross for store forskjeller på hva slags økonomisk situasjon enslige mødre lever under her i landet og i USA. I den forstand bidrar resultatene til å så

³¹ Gjelder bare for 8.–9.-klassingen, siden det ikke er karakterer på barne- og mellomtrinnet.

³² Standardavvik på 0.39 versus 0.26.

tvil om hvor holdbar teorien om økonomisk deprivasjon er, hevder Breivik og Olweus. De mange norske velferdstiltakene overfor denne gruppen familier synes således ikke å være tilstrekkelig til å hindre at oppvekst i enforeldre hushold får negative konsekvenser for barna som er involvert.

4.4 Norske bidrag. Gruppe 3

Oddbjørn Raum, 2003: «Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer»

Den avhengige variabelen i denne studien er utdanningskarriere (Raum, 2003). Utgangspunktet for Raum er spørsmålet om familiebakgrunn har fått mindre betydning etter iverksettingen av diverse utdanningsreformer og forsøk på inntekstutjamning på 1960- og 70-tallet. Raum undersøker samvariasjonen mellom familiekjennetegn og hvor lang utdanning barna får, eller mer konkret; hvor mange år av utdanningen som kan forklares ved ulike kjennetegn ved foreldrene. Et av disse kjennetegnene er om foreldrene var skilt/separert eller ikke i 1993.

Til grunn for analysen ligger ulike typer registerdata som er koblet sammen, blant annet utdanningsregisteret og den nye nasjonale utdanningsbasen m.m. De to sistnevnte gir unike muligheter for å studere individuelle utdanningskarrierer gjennom ulike nivå i utdanningssystemet. Utvalget er personer født i Norge i periode 1949–65, og deres utdanning målt i 1993.

Resultatene viser at familiebakgrunn forklarer en betydelig del av variasjonen i utdanningslengde i Norge. Sterkest innvirkning har foreldrenes utdanning. Å ha en far som bare har grunnskole versus en med høyere utdanning (17–20 år), gir et utslag på 3,5 år i utdanningslengde for barna. Mødres utdanning gir enda litt større effekt. Likeså viser inntekt en klar positiv korrelasjon med den avhengige variabelen. Det gjelder også når man sammenligner familier der foreldrene har like lang utdanning. Videre har barn av mødre som var unge da de fødte, betydelig lavere utdanning enn andre, og barn i store familier gjennomgående lavere utdanning enn de som vokser opp med færre søsken (selv om sammenhengen ikke er lineær).

Barn av skilte/separerte foreldre har ifølge Raaum, «noe kortere utdanning enn andre». Men mangler ved datamaterialet på dette punktet³³, gjør at han finner det vanskelig å tolke forskjellene mellom de to gruppene. Raum

³³ Raum begrunner dette med at han ikke har nøyaktige opplysninger om barna opplevde at foreldrene skilte seg, og når de skjedde. Samboerskap mellom foreldrene er ikke registrert (ibid: 120).

stiller likevel spørsmålet om effekten av foreldrenes samlivsbrudd avhenger av om det dreier seg om «rike» eller «fattige» familier. Dersom det er økonomiske problemer som fører til at barn fra splittede familier slutter skolen tidligere, skulle man forvente at den negative virkningen av å vokse opp i en splittet familie, er større jo lavere inntekt foreldrene har. Men Raum finner ikke noen slike tendenser. Han konkluderer derfor med at eventuelle kausale effekter av foreldrenes samlivsbrudd går via andre kanaler enn økonomiske problemer (s. 124).

Elisabeth Ugreninov, 2002: Marginalisering av ungdom i arbeidsmarkedet: Har foreldrenes samlivsbrudd noen betydning?

I denne studien er hovedfokuset marginalisering. Begrepet viser til situasjoner hvor individer eller grupper støtes ut, eller hindres i å trå inn på viktige arenaer i samfunnet. Her dreier arenaene seg om utdanning og arbeidsmarkedet. Problemstillingen dreier seg om hvorvidt foreldrenes samlivsbrudd påvirker barnas tilknytning til arbeidsmarkedet.

Studien er basert på registerdata. Utvalget besto av de norske fødselskohortene fra 1973 til 1976 (169 754 personer). Ungdommens hovedbeskjeftigelse i perioden 1995–97 ble kartlagt og analysert. Ugreninov opererer med en tredelt avhengig variabel, hvor de «ikke-marginaliserte» består av personer som i tre-årsperioden (1995–97) enten var under utdanning eller i jobb. De marginaliserte er de i motsatt situasjon (verken under utdanning eller i arbeid i registreringsperioden), mens de «delvis marginaliserte» befinner seg midt i mellom (har vært uten utdanning /arbeid en del av perioden). Ved hjelp av estimater beregnes sannsynligheten for hvilke grupper som har størst sjanse for å bli marginalisert.

Ugreninov finner klare indikasjoner på at barn fra oppløste familier har høyere sannsynlighet for å bli marginalisert (mellom 1,5–2 ganger så høy) enn barn som vokser opp sammen med begge sine foreldre. Ugreninov hevder også at hennes funn tyder på at personer som opplevde foreldrenes samlivsbrudd i barndommen har større sjanser for å ende i denne situasjonen enn de som rakk å bli ungdom eller voksen før foreldrene skilte lag.

Men også andre sosiale bakgrunnsfaktorer virker inn, særlig gjelder det foreldrenes utdanning og tilknytning til arbeidsmarkedet. Barn med foresatte som bare har grunnskoleutdanning, har tre ganger større sjanse for å bli marginalisert enn de som har foreldre med høyere utdanning. Likeså har barn av foreldre med ustabil eller manglende arbeidsmarkedstilknytning (særlig hvis dette gjelder far), dobbelt så stor sannsynlighet for marginalisering enn andre. Familiesammensetning er således bare et av flere familie-

kjennetegn som får betydning for ungdommens «skjebne» på Ugreninovs marginaliseringsindeks.

Willy Pedersen, 1996: «Marginalitetens reproduksjon»

Willy Pedersen er sosiolog. I artikkelen er han særlig opptatt av unge som dropper ut av skolen og blir arbeidsløse. Pedersen er ikke primært interessert i de samfunnsmessige prosessene som fører fram til denne typen marginalisering, men i hvilken grad man kan identifisere trekk ved ungdommen selv og deres oppvekstvilkår, som gjør dem sårbare for dropp-ut og arbeidsløshet. Det vi si om skole dropp-ut og arbeidsløshet er tilfeldige hendelser, eller om det har forbindelser med ungdommenes øvrige livssituasjon.

Datamaterialet består i en longitudinell undersøkelse som startet i 1987. Utvalget som danner grunnlaget for drøftingen i denne artikkelen, besto av 607 ungdommer (gutter og jenter) fra ordinære 7.- og 8.-klasser i fire sentrale østlandskommuner. Valget av skoler ble gjort ut fra ønske om å få en mest mulig sosioøkonomisk representativ sammensetning. Ved startpunktet var gjennomsnittalderen for ungdommene 13,7 år. De ble fulgt opp med intervjuer på til sammen fem tidspunkter. Siste gang var i 1993. Da var ungdommene vel 19 år. 90 prosent av det opprinnelige utvalget var fremdeles med. På dette tidspunktet befant nærmere to tredeler av utvalget seg på allmennfaglig studieretning eller i universitets- eller høyskolesystemet, resten på yrkesfaglig eller i arbeid/lære. Hver fjerde av ungdommene hadde opplevd ulike former for foreldrefravær (hvor av skilsmisse er den vanligste årsaken) før de fylte 16 år.

Et av spørsmålene Pedersen stiller er om foreldrefravær eller tapsopplevelser i oppveksten har betydning for sjansen for skole dropp-ut og arbeidsløshet. Et annet spørsmål er om det eksisterer en sammenheng mellom de to fenomenene, i den forstand at det er de samme faktorene som fører til risiko for skole-dropp-ut som til arbeidsløshet.

Alt i alt hadde 12,3 prosent av ungdommene droppet ut av skolen (fortrinnsvis videregående), mens 13,8 prosent hadde opplevd en eller flere perioder med arbeidsløshet. I begge tilfeller hadde barn med fedre fra «arbeiderklassen» større sjanse for å bli utsatt for disse to typer hendelser enn andre.

Videre hadde barn av skilte foreldre tre ganger så stor sjanse for å droppe ut av skolen som de øvrige. For å teste ut hvor sannsynlig det var at familiære kjennetegn var «årsak» til skole-dropp-ut, gjennomførte Pedersen to regresjonsanalyser (den første inkluderte alle aktuelle variabler, den andre

bare de som hadde vist seg signifikante). Resultatet av analysen viste at den sterkeste predikatoren for dropp-ut, faktisk var foreldrefravær/skilsmiss.

Risikoen for arbeidsløshet derimot økte ikke med foreldrefravær. For de arbeidsløse var atferdsproblemer (inklusive dropp-ut) den viktigste predikatoren. Ungdom som hadde droppet ut av skolen, hadde seks ganger større risiko for å oppleve arbeidsløshet enn andre.

Hægeland, Torbjørn m. fl., 2004: «Marks across lower secondary schools in Norway: What can be explained by the composition of pupils and school resources?»

Bakgrunnen for rapporten er å drøfte hvordan man kan konstruere informative og pålitelige mål for skoleprestasjoner for norske ungdomsskoleelever, basert på deres karakterer. Et slikt mål må reflektere skolens reelle prestasjoner, og ikke bare være et speilbilde av faktorer som er mer eller mindre uavhengig av skolens kontroll. Spørsmålet er om det er mulig å kvantifisere skolens bidrag i forhold til elevenes læring. Det er mange andre faktorer enn skolens kvalitet på undervisning og miljø, som virker inn, for eksempel sammensetningen av elevene, nabolagskarakteristika m.m.

Om og hvordan man skal justere for slike faktorer når man sammenligner prestasjoner mellom skolene, er ikke innlysende. Og hvordan man konstruerer slike tilpassede mål vil ofte være kontroversielt. Konstruksjonen av slike mål vil også stille store krav til data. En ideell løsning vil derfor kanskje aldri la seg gjennomføre, hevder Hægeland m.fl. I rapporten diskuteres hvor pålitelig skoleprestasjonsmålene kan bli, tatt i betraktning tilgangen på data som fins i Norge i dag. Reflekterer forskjeller i karakterer mellom skolene «virkelige» forskjeller, eller er de utslag av «støy»? Hvilken innvirkning har familiebakgrunn på skolerresultatene til de individuelle elevene og på forskjellene mellom skolene? Dette er blant de viktigste problemstillingene i rapporten. Det er her familiesammensetning kommer inn.

Dataene består av detaljert informasjon om så vel skolene som elevene. Tre kohorter avgangselever fra ungdomsskolen (2001–2003) er inkludert, samt skoleprestasjoner i elleve fag. Opplysninger om familiebakgrunn, som foreldrenes inntekt, utdanning, arbeidsmarkedstilknytning, opprinnelsesland m.m. inngår i materialet. Det meste av dette er hentet fra ulike typer administrative registre.

Den første delen av analysen består i å fastlå effekten av familiebakgrunn på elevenes karakterer ved utgangen av ungdomsskolen (de fleste er 16 år). Det er den delen som er mest interessant i denne sammenhengen.

Betydningen av familiestruktur ser vi tydeligere når vi sammenligner med resultatene for andre bakgrunnsfaktorer. Derfor tar vi noen av disse også med.

Resultatene viser at foreldrenes utdanning representerer den sterkeste prediktoren for elevenes skoleprestasjoner. Forskjellen mellom de som har foreldre med universitets-høyskoleutdanning og de med foreldre som kun har grunnskole, er 17 såkalte grunnskolepoeng (GP)³⁴. Barn av foreldre med utdanning på nivå med videregående (12 år) har 5 GP mer enn gruppen med grunnskoleutdannet mor og far. Skoleprestasjoner er også klart korrelert med økonomiske ressurser i familien. Forskjellen i GP mellom elever med «rike» og «fattige» foreldre er 10³⁵.

Barn av foreldre som bor sammen med begge foreldrene skårer høyere enn de som lever i splittede familier. Gjennomsnittet i poengdifferanse mellom den første og den andre gruppen, er 4. Det er samme forskjell i skåre som mellom barn av foreldre som har vært arbeidsledige og de som ikke har vært det, og mellom barn med etnisk norsk bakgrunn og barn som har foreldre som kommer fra et ikke-vestlig land (5 poeng).

Regresjonsanalysen (hvor den innbyrdes korrelasjonen mellom ulike variablene tas hensyn til) viser at foreldrenes utdanning er den desidert viktigste bakgrunnsfaktoren av samtlige (som inngår i analysen) i forhold til å forklare variasjonen i den avhengige variabelen, nemlig skoleprestasjoner. Sammenhengen mellom familiestruktur og skoleprestasjoner er også signifikant, men denne faktoren har atskillig mindre forklaringsseffekt³⁶.

³⁴ Disse måles i form av såkalte grunnskolepoeng (GP). Denne konstrueres ved at gjennomsnittet av standpunkt og eksamenskarakterene i alle elleve fagene summeres. Maksimum GP er således 66. Mangler karakteren i et fag, tillegges dette gjennomsnittet av hva eleven presterer i de andre fagene.

³⁵ Målt ved summen av mor og fars inntekt de siste ti årene (uavhengig av foreldrenes ekteskapelig status). «Fattige» er de som hører til nederste femtedelen med laveste inntekt.

³⁶ R² er henholdsvis 0.17 og 0.05.

5 Nordiske og europeiske studier

5.1 Innledning

Siden de skandinaviske landene har mange fellestrekk både i forhold til demografi og i forhold til sosiale og velferdspolitiske kjennetegn, er det særlig interessant å se på resultatene fra disse landene. I utgangspunktet er det grunn til å forvente relativt store likheter. Men også studier fra andre europeiske land er interessante, både for å se hva slags likheter som fins mellom disse og de nordiske, og for å balansere opp mot den sterke dominansen som de amerikanske studiene har på forskningsfeltet.

Vi starter med tre svenske studier, fortsetter med en finsk og en dansk. «Andre europeiske» studier er representert ved arbeider fra Storbritannia og Nederland. De følger i nevnte rekkefølge etter de nordiske.

5.2 Svenske studier

Sverige blir ofte betraktet som det landet som raskest har beveget seg fra en idealtypisk kjernefamilieorganisering, til en familiestruktur bestående av flere alternativer. Det er særlig utbredelsen av samboerskap som er årsaken til dette. Den formelle skilsmisseraten i Sverige er ikke spesielt høy sammenlignet med andre vestlige land (Gähler, 1998: 209). Likevel er det gjort lite forskning på området skilsmisse–psykisk helse, skoleprestasjoner m.m. (Wadsby og Svedin, 1996: 326). Nedenfor presenterer vi to studier, basert på større, representative utvalg, en relativt gammel (1990) og en nyere (1998). I tillegg gjør vi kort rede for hovedkonklusjonene fra en studie (1996) som er basert på et lite og mer lokalt utvalg.

Det fins også en nyere svensk befolkningsstudie³⁷, basert på registerdata (utvalget omfatter bortimot en million personer) som sammenligner barn som vokser opp i familier med henholdsvis en og to foreldre (Weitofte m.fl., 2003)³⁸. Temaet for studien er først og fremst mental sykdomsforekomst, dødelighet m.m. Hovedkonklusjonen er at barn av enslige foreldre har større

³⁷ Den første runden av datainnsamlingen foregikk i 1991, da var barna mellom 6-18 år, mens den neste runden gikk av stabelen i 1999.

³⁸ Weitofte, Gunilla R., Anders Hjern, Bengt Haglund og Måns Rosèn, 2003: Mortality, morbidity, and injury in children living with single-parents in Sweden: a population-based study.

risiko for psykiatrisk sykdom m.m. enn de som vokser opp sammen med to foreldre, også etter kontroll for sosio-økonomiske faktorer. Siden skole og utdanningskarriere ikke er med, tar vi ikke denne studien med i presentasjonen.

Åsa Murray og Karin Sandqvist, 1990: «Father Absence and Children`s Achievement from age 13 to 21»

Studien er basert på et representativt materiale av 9000 barn født i 1967. På tidspunktet for den første fasen i undersøkelsen (1980) gikk barna i 6.-klasse³⁹, og utgjorde 10 prosent av alle svenske 6.-klassinger. Av de 9000 bodde 82 prosent sammen med to foreldre⁴⁰, 15 prosent sammen med mor, og 2 prosent sammen med far. Det ble også samlet inn data da elevene gikk over til ungdomsskolen (högstadiet i grundskolan), hvor de måtte velge mellom et avansert og et generelt kurs i matematikk og engelsk. Endelig i 1988 ble informasjon om elevenes resultater fra gymnaset innhentet direkte fra Statistics Sweden⁴¹.

Fokuset for studien er, som tittelen antyder, hva som skjer med barnas skoleprestasjoner når far ikke bor hjemme. Forskningen på dette temaet har ofte dreid seg om gutter. Det er fordi man har antatt at guttene blir mest affisert av at foreldrene skiller lag. De mister en viktig rollemodell når den daglige kontakten med far ofte blir borte. Murray og Sandqvist ønsker å gjøre noe med denne ubalansen i forskningsoppmerksomheten. De vil også vite hvordan det går med jentene.

Resultatene av Murray og Sandqvist studie viser at svenske skolebarna som lever sammen med sin enslige mor, skårer lavere enn de som bor sammen med begge foreldre på en rekke variabler som har med skoleholdning/tilpasning⁴² og skolerresultater. Det gjelder når de går i 6.-klasse, og i ungdomsskolen. Her velger de førstnevnte mindre krevende kurs enn klassekameratene fra intakte familier, og ender ved 21-årsalderen opp med lavere utdanning enn dem. Å vokse opp i en situasjon hvor far er mer eller mindre

³⁹Metoden besto i et såkalt to-steps stratifisert klynge-utvalg. Man valgte først et stratifisert utvalg på 29 av de 277 kommunene i Sverige. Fra disse kommunene ble så et systematisk utvalg av 6.-klasser trukket. Det svenske statistiske sentralbyrået gjennomførte undersøkelsen.

⁴⁰ En svakhet ved inndelingen er at man ikke skiller mellom familier med to biologiske foreldre og familier med en steforelder.

⁴¹ Det foreligger ikke informasjon om hvor mange av to-foreldre-familiene som i perioden fra barna var 13 år, var blitt en-foreldre-familier (ibid. s. 22).

⁴² Det engelske begrepet som brukes er «aptitude».

fraværende, later med andre ord til å ha vedvarende følger for utdanningskarrieren.

Stikk i strid med hva man kunne forvente ut fra rollemodellhypotesen (se over), er forskjellen større for jenter enn for gutter. Forskjellen er også større i matematikk enn i andre, verbale fag. Dårligere prestasjoner i matematikk hos barn som vokser opp sammen med enslige mødre, er ifølge forfatterne dokumentert i mange andre undersøkelser, og betraktes ofte som et tegn på «feminisering» (Herzog og Sudia (1973) i Murray og Sandqvist, 1990: 5).

Murray og Sandqvist mener at både det å være enslig mor i Sverige og kjønnsrollen til svenske fedre, avviker betydelig fra hvorledes disse rollene vanligvis er utformet i andre land. Derfor er de overrasket over resultatet. De skiller mellom tre mulige forklaringer på hvorfor det ble slik det ble: 1) Det skyldes at gruppen enslige forsørgere skiller seg negativt ut fra gjennomsnittet i forhold til kjennetegn som er relevante her (seleksjonseffekt). 2) Det er direkte forårsaket av at en av foreldrene mangler i husholdet. 3) Det er en indirekte effekt, hvor virkningen av familiestruktur formidles gjennom økonomi og livsstil. Murray og Sandqvist mener resultatene signaliserer et klart budskap til skolen og ansvarlige utdanningspolitikere: Barn av enslige foreldre trenger trolig mer støtte og hjelp i klassesituasjonen enn det de får. Særlig bør man være oppmerksom på matematikkundervisningen, og spesielt i forhold til jentene.

Marie Wadsby og Göran Svedin, 1996: «Academic Achievement in Children of Divorce»

Forfatterne hevder at deres studie, hvor de undersøker karakterene⁴³ til barn av skilte foreldre, er den første i sitt slag (ibid. 328). De har da heller ingen referanser til den vi har presentert ovenfor. Utvalget er 74 barn fra Linköping, som gikk ut av den 9-årige obligatoriske skolen i tidsrommet 1986–92 (mellom ett år og fem år etter at foreldrene deres ble skilt). Hvert av barna blir sammenlignet (matchet med) to klassekamerater av samme kjønn fra familier hvor foreldrene ikke er skilt (kontrollgruppe).

Wadsby og Svedin finner samme gjennomsnittskarakterer i begge gruppene (eksperiment- og kontrollgruppen) uavhengig av tid som er gått siden skilsmissen. Jentenes skåre er signifikant høyere enn guttenes, men det gjelder både elevene med skilte foreldre og de andre. Det mest slående med

⁴³ Karakterene gjaldt følgende fag: matematikk, svensk, naturfag, samfunnsfag og valgfag.

resultatene var forskjellen mellom barn fra ulike sosio-økonomiske lag. Uavhengig av om barna bodde sammen med en eller to foreldre, skåret elever hvor far og/eller mor hadde såkalt profesjonell bakgrunn og /eller tilhørte høyere funksjonærsløkk, vesentlig bedre enn barn med tradisjonell (manuelt arbeidende) arbeiderklassebakgrunn. Wadsby og Svedins konklusjon er at ulik sosio-økonomisk status har større betydning enn familiestruktur. Resultatene er i tråd med en tidligere svensk undersøkelse (Lassbo, 1988). Denne var også basert på et lite utvalg (117 familier).

Jan O. Jonsson og Michael Gähler, 1997: «Family Dissolution, Family Reconstitution, and Children`s Educational Careers: Recent Evidence from Sweden»

Jonsson og Gähler er opptatt av hvordan det å vokse opp i en-foreldre-hjem gjør seg utslag på skolegang/-resultater i en velferdsstat. Et av hovedmålene med studiene er å legge grunnlaget for en diskusjon om analysemodellene som gjerne brukes i denne typen forskning. Jonsson og Gähler mener det er en viktig mekanisme som ofte utelates i disse modellene, nemlig nedadgående sosial mobilitet. Grunnen til dette er at den er vanskelig å identifisere.

Jonsson og Gähler starter med å gjøre rede for den svenske konteksten som de mener har en rekke kjennetegn, som gjør den forskjellig fra USA – det vanligste referanselandet på dette forskningsområdet. Skilsmisseraten er høy, men ikke særlig forskjellig fra andre land det er naturlig å sammenligne seg med. I land hvor andelen samboere er høy, vil likevel de reelle tallene ofte være høyere enn det som framkommer i statistikken. Men selv dette tatt i betraktning, er skilsmisseraten i Sverige likevel om lag halvparten av hva den er i USA, hevder Jonsson og Gähler.

Videre er Sverige karakterisert av sjenerøse velferdsordninger, hovedsakelig universelle sosiale rettigheter, av relativ lik inntekstfordeling og av høy deltakelse på arbeidsmarkedet blant kvinner, inkludert gifte kvinner med barn. Kombinasjonen arbeidsmarkedsmuligheter og sosialpolitiske rettigheter gjør at enslige forsørgere i Sverige lider mindre økonomisk overlast enn tilsvarende gruppe i mange andre sammenlignbare, vestlige land.

Jonsson og Gähler mener tidligere studier på feltet har vært preget av en rekke vesentlige svakheter: De mangler ofte mulighet for å kontrollere for viktige bakgrunnsvariabler. De er ikke longitudinelle og gjør det således umulig å skille mellom effekten som skyldes seleksjonen til gruppen skilte, og konsekvensene av skilsmissen. Dessuten er utvalgene ofte for små.

Deres eget datamateriale, som inneholder detaljerte opplysninger om 120 000 personer, har ikke disse svakhetene. Derimot har de andre: Man kan ikke med sikkerhet skille biologiske to-foreldre-hjem fra hjem hvor det inngår en steforelder. Heller ikke fins det opplysninger om hvor lenge de som er enslige forsørgere har vært i denne situasjonen.

Jonsson og Gähler gjennomførte både en tverrsnitts- og en longitudinell analyse. Fordelen med det første er at det gir tilgang til et stort utvalg av sosio-økonomisk variabler, som gjør det mulig både å identifisere eventuelle seleksjonsmekanismer som fører til enslige-foreldre-statusen, og å differensiere mellom ulike typer enslige forsørgere. Den andre delen av undersøkelsen tok utgangspunkt i et tilfeldig utvalg avgangselever som gikk ut av den svenske ungdomsskolen i perioden 1988–92. De fleste av dem var da 16 år. Den avhengige variabelen inkluderer lærervurderte karakterer i 10 ulike fag, og valg av videre skolegang etter ungdomsskolen (det vil si gymnas eller yrkesskole), inkludert valget om å avslutte skolegangen.

Et av spørsmålene Jonsson og Gähler ønsker svar på, er om enslige forsørgere har en annen sosio-økonomiske posisjon enn to-foreldre-familie, det vil si om det skjer en seleksjon inn i gruppen. Resultatet av analysene viser at svaret er nei (ibid: 283). Skilte mødre (som utgjør den største andelen av de enslige forsørgerne) og enker, har en klasseposisjon og et utdanningsnivå som er svært likt det som karakteriserer gifte mødre. Det samme gjelder skilte fedre og gifte fedre. Justert disponibel inntekt for alene-mødre-familie er noe lavere enn for de som lever i intakte familier, men det å være enslig forsørger representerer likevel ikke noe dramatisk avvik i forhold til inntektsstrukturen.

Jonsson og Gähler finner at det skjer en viss seleksjon til posisjonen som enslig forsørger. Det er vanligere at de som tilhører den laveste sosio-økonomiske gruppen blir skilt, enn at de som tilhørte den høyeste gjør det, men forskjellene er små. Jonsson og Gähler undersøker også om skilsmissen fører til nedadgående sosial mobilitet for familiene det gjelder. Her finner de store forskjeller mellom de stabile familiene og familiene som opplever brudd. Noe av resultatet skyldes seleksjonseffekten (se over), men det meste gjør det ikke.

Resultatet av Jonsson og Gähler studie viser at barn som vokser opp sammen med begge foreldrene er mer tilbøyelig til å fortsette skolegangen etter grunnskolen, og er langt mer tilbøyelig til å velge allmennfaglig enn yrkesfaglig studieretning, enn de som bor sammen med bare en av foreldrene (ibid: 289). Kontroll for sosio-økonomisk bakgrunn reduserer samvariasjonen betraktelig, men den blir likevel ikke borte (ibid: 291). Jonsson og

Gählers konklusjon er at den viktigste forklaringen på dette er tap av ressurser som familien som gjennomgår brudd, opplever. Først og fremst gjelder det i forhold til klasse og utdanning. Kontroll for inntekt har mye mindre effekt på sammenhengen familiestruktur og skoleresultater, enn disse to. Derfor mener Jonsson og Gähler at hypotesen om nedadgående sosial mobilitet finner sterk støtte i resultatene.

Det følger logisk av denne hypotesen at barn blir aller mest skadelidende i situasjoner hvor mor blir alene og har relativt lite utdannings-/yrkesmessige ressursene, mens far som flytter ut, har mye av den slags ressurser. Jonsson og Gähler finner da også at resultatene viser nettopp dette. Hvis mor, som er gjenværende, derimot har høy utdanning/yrkesposisjon, er sjansen for at barna skal avslutte skolegangen etter 9.-klasse og velge en annen retning enn gymnas, langt mindre.

5.3 Danske studier

Som tidligere nevnt (kap. 2), var alt vi fant av dansk litteratur om emnet noen få, korte innspill i populærvitenskapelige tidsskrifter som *Skolepsykologi* og lignende. Artiklene er basert på erfaringer og problemer som forfatterne har opplevd i skole- og undervisningssammenheng, og ikke på mer omfattende eller systematiske studier. De omhandler først og fremst skilsmissebarns psyko-sosiale situasjon, og befatter seg lite med skolefaglig tilpasning og skoleprestasjoner. Men som før nevnt, ble resultatene fra en nylig avsluttet studie publisert i VG i mars 2005. Nedenfor presenterer vi denne.

Nils Glavind, 2005: «Lighed gjennom uddannelse – hvordan er det gået?»

Rapporten er utgitt av Arbejderbevægelsens erhvervsråd. Som tittelen antyder, er det muligheten for å bruke utdanningssystemet til å fremme likhet, som er temaet for rapporten. Dette avhenger rimeligvis av i hvilken grad de ulike samfunnsgruppene gjør bruk av utdanningssystemet, påpeker Glavind. I studien er han først og fremst opptatt av det han kaller «restgruppen», det vil si «de som ikke er kommet med på utdanningstoget».

Analysen er basert på registerdata. Registrene gir mulighet for å koble personenes utdanningsmessige situasjon med en rekke andre parametere som kjønn, etnisk bakgrunn, eventuelle egne barn m.m. Foreldrenes utdanning og samlivssituasjon utgjør to av disse parametere. Utvalget er avgrenset til 25-åringer. Restgruppen defineres som de som verken er i gang med noen form

for ervervsutdanning, eller har avsluttet en slik utdanning innen de er fylt 25 år. Restgruppen kan igjen deles inn i to undergrupper: de med «studentereksamen⁴⁴» eller eksamen på tilsvarende nivå, og de som ikke har slik eksamen. Det er disse siste studien først og fremst dreier seg om. Undersøkelsen er gjennomført på tre tidspunkter (basert på de aktuelle 25-års kohortene), nemlig i 1981, i 1996 og i 2001. I 2001 omfattet dette 70 000 personer. Det dreier seg med andre ord om en tverrsnittanalyse og ikke en longitudinell studie (forskjellige personer inngår i de tre undersøkelsene). Analysen går ut på å først se på hva slag betydning hver enkelt bakgrunnsfaktor har for den avhengige variabelen. Deretter gjennomføres en regresjonsanalyse, hvor Glavind kontrollerer for eventuell innbyrdes sammenheng mellom de ulike bakgrunnsvariablene.

Resultatene viser at sannsynligheten for å havne i restgruppen som 25-åring, i stor grad er bestemt av bakgrunnsfaktorene som inngår i modellen (basert på 2001-utvalget). De to faktorene som har størst betydning er om de unge selv er blitt foreldre, og hva slags utdanningsbakgrunn deres foreldre har. Men også om foreldrene bor sammen eller ikke, er blant de faktorene som ifølge Glavind har stor forklaringsverdi. Alle sammenhengene er statistisk signifikante. Med utgangspunkt i disse bakgrunnsvariabler⁴⁵, som hver representerer en type negativ ballast i forhold til utdanning, beregnes et risikomål. De som har «treff» på alle fem risikofaktorene skårer fem, mens de som ikke har noen «treff», skårer null.

Tilsvarende analyser ble gjort for de som var 25 år henholdsvis i 1981 og i 1996. Resultatene viser at det er skjedd et stort utdanningsløft de siste 20 årene. Sannsynligheten for at man verken har noen ervervsutdanning eller såkalt studentereksamen som 25-åring var nesten dobbelt så høy i 1981 som i 2001 (fra 39–21 %). De unge kvinnene har nytt godt av utviklingen i større grad enn sine jevnaldrende blant mennene (ibid: 21). Videre har unge uten poeng på risikoskalaen profittert langt mer på utviklingen enn de som er belastet med en del risikofaktorer (særlig de med skåre 3–5). I 1981 var sannsynligheten for å ikke ha verken ervervsutdanning eller studentereksamen 4,8 ganger så høy for barn med foreldre uten utdanning, sammenlignet med et 25-årig akademikerbarn. I 2001 var den 8,6 ganger så

⁴⁴ I Norge tilsvarende dette avgangseksamen ved videregående skole.

⁴⁵ De andre faktorene var hvorvidt en av foreldrene var på langvarig kontaktstøtte, om foreldrene bodde i blokk, og om man hadde etnisk bakgrunn i et land i den tredje verden. Etnisk bakgrunn er holdt utenom for å unngå at sammenligningen av de tre gruppene 25-åring ikke blir affisert av at tallet på etniske minoritetsgrupper har vokst (ibid: 24).

høy. Det er således gruppene som i utgangspunktet var best stilt i forhold til utdanning, som har hatt mest glede av «utdanningsløftet» (ibid: 22).

Det er viktig å være klar over at begge de to gruppene (med og uten risikofaktorer) kan ha forandret seg i løpet av tjueårs-perioden, på måter som ikke blir fanget opp av registersamkjøringen, påpeker Glavind. For det første utgjør gruppen med risikofaktorer en mindre andel av 25-åringene i 2001 enn i 1981. For det andre kan det tenkes at den har endret egenart, blant annet fordi den er blitt mindre og «mer eksklusiv» (vårt uttrykk). Det kan for eksempel tenkes at gruppen i større grad enn tjue år tidligere, er preget av en «hård kerne af egentligt marginaliserede familier» (ibid: 25). På den andre siden er det også forhold som taler imot en antagelse om at barn av skilte foreldre skulle være dårligere stilt i 2001 enn tjue år tidligere, nemlig at skilsmisse trolig er blitt stadig mindre stigmatiserende.

Resultatet viser likevel at sannsynligheten for at en 25-åring med særboende foreldre ikke har verken ervervsutdanning eller studentereksamen, har økt betydelig i perioden 1981 til 2001 sammenlignet med 25-åringer som har vokst opp sammen med begge foreldrene (ibid: 25).

En registeranalyse som denne gir ikke svar på hva ved de ulike bakgrunnsvariablene som fører til at noen grupper ikke skaffer seg utdanning. At barn av skilte foreldre har dårligere utdanningssjanser enn andre, gir således ikke grunnlag for å konkludere at det er skilsmissen som er årsaken til dette. Men selv om analysen ikke forteller *hvorfor* man ikke har lykkes å gi alle unge samme sjanse til utdanning, er det ingen tvil om at ulikhetene i utdanningssystemet har økt, konkluderer Glavind.

5.4 Finske studier

Vi presenterer *en* finsk studie. Den er fra 2003. Det fins også en annen studie⁴⁶ som berører problemstillingen skoleprestasjonene til barn av særboende foreldre. Men utvalget i denne andre studien er relativt lite, dataene er fra tidlig på 80-tallet og fokuset er først og fremst rettet mot psykosomatisk konsekvenser av skilsmisse. Derfor har vi utelatt den.

⁴⁶ Hillevi M. Aro og Ulla K. Palossari, 1992: Parental Divorce , adolescence, and transition to young adulthood: A Follow-up Study i *American journal of orthopsychiatry*, nr. 3, s. 421-429.

Kaisa Riala m.fl., 2003: «The relationship between childhood family background and educational performance, with special reference to single-parent families: a longitudinal study»

Målet med studien er å undersøke sammenhengen mellom familiestruktur, ønsket/uønsket graviditet, mors utdanning, familiestørrelse og sosial klasse på den ene siden, og skoleresultater og oppnådd utdanningsnivå ved fylte 31 år på den andre. Problemstillingen er hvorvidt hypotesen om negativ korrelasjon mellom oppvekst i eneforsørgerfamilier og lav skåre i forhold til skoleprestasjoner, også stemmer for Finland. Forfatterne omtaler Finland som «et moderne nordisk velferdsstatssamfunn», hvor det sosiale sikkerhetssystemet for enslige foreldre er godt utbygd, og inntekts-overføringssystemet har dempet mye av de økonomiske ulempene for enslige familier (ibid: 349).

Studien er basert på registerdata, bestående av ett fødselskull, nemlig barn født i 1966 i Nord-Finland. Dataene er samlet inn på ulike tidspunkt, fra før fødselen (under mors graviditet), da barna var ett år, da de 14 år, og fram til respondentene var 31 år (i 1997). Til sammen inngår 10 881 personer⁴⁷ i studien. Da barna var 14 år bodde 19 prosent av dem sammen med den ene, men ikke den andre av foreldrene. I de fleste tilfellene skyldtes dette skilsmisse (47 %), men i nokså mange tilfeller var dødsfall grunnen (33 %). Utdanningsresultater ble målt på grunnlag av to typer data. Det ene var skoleresultater ved 16-årsalderen, som besto i en gjennomsnittsskåre for alle fagene ved utgangen av obligatorisk grunnskole. Det andre var oppnådd utdanning ved 31-årsalderen. Data om dette ble hentet fra det nasjonale utdanningsregisteret i Finland. Systemet for klassifisering er omtrent som i det internasjonale standard klassifikasjonssystemet (ISCED).

Resultatene viser at barn fra enslige familier har dårligere skoleprestasjoner enn de som vokser opp sammen med begge foreldrene. Uønsket graviditet, en mor med lav utdanning, familie med mange søsken, lav sosial klasse og psykisk sykdom, viser alt sammen negativ korrelasjon med gode skoleresultater. Videre er dårlige resultater ved utgangen av grunnskolen sterkt korrelert med hva slags utdanningsnivå de nord-finske ungdommene har oppnådd ved 31-årsalderen. «Utdanningssvikten» (educational failure) synes således å starte allerede i grunnskolen. Dårlige skoleprestasjoner vil ofte være forbundet med lære vansker, mangel på motivasjon og lignende. Derfor bør resultatet kontrolleres for disse faktorene, påpeker Riala og kollegene. Det gjør de da også, men finner at selv om skoleprestasjoner ved

⁴⁷ Populasjonen var 12 058 personer, og svarprosenten 96 prosent. Bortsett fra 80 personer er alle etniske finlendere.

16-årsalderen taes i betraktning, representerer det å oppleve skilsmisse i oppveksten en selvstendig negativ innvirkning på senere utdanningskarriere.

Selv om hovedkonklusjonen er at det foreligger forskjeller i skoleprestasjoner mellom barn som vokser opp sammen med en enslig forelder versus de som bor sammen med begge, gir resultatene grunnlag for viktige nyanser. Ikke alle varianter av det å vokse opp sammen med den ene forelderen virker like negativt inn på skoleresultater, men først og fremst når denne statusen er forårsaket av skilsmisse. At en av foreldrene dør later til å være langt mindre skadelig i forhold til utfallet det her dreier seg om (ibid: 358).

Det store tilfanget av data i denne studien (utvalgsstørrelse og antallet variabler), gir god mulighet for kontroll av andre potensielle påvirkningsfaktorer. Effekten av familiestruktur består også etter kontrollen for sosio-økonomiske faktorer. Riala m.fl. konkluderer med at selv om resultatene av undersøkelsen for så vidt er i tråd med de fleste internasjonale studier, viser den likevel at familiestruktur er mindre skadelig enn mange av disse undersøkelsene tyder på. Å vokse opp sammen med en forelder representerer i seg selv en lav risiko. Det er i kombinasjon med andre faktorer at det kan slå negativt ut i forhold til skoleresultater. Andre faktorer som for eksempel at mor har lav utdanning, men også familiestørrelse⁴⁸, har større innvirkning på skoleresultater og utdanningskarriere enn familiestruktur.

Et annet funn i studien er at sosial klassebakgrunn synes å være lite viktig sammenlignet med andre familiebakgrunnsfaktorer. Dette mener forfatterne langt på vei kan forklares ved en godt utbygd velferdsstat og det finske skolesystemet, som er basert på enhetsskoleprinsippet. En annen forklaring på at de finske alene-mødre-barna (i praksis dreier det seg oftest om mødre) klarer seg så godt, er det høye utdanningsnivået i befolkningen. I yngre aldersgrupper er dette høyere blant kvinner enn menn. Mye tyder også på at mors utdanning er den faktoren som best beskytter mot skolefiasko (school failure). Særlig gjelder det jentene. Generelt gjelder det at jentene synes å lide mindre under det å vokse opp i ene-foreldre-hushold, hevder Riala og hennes kolleger. Jenter som vokser opp sammen med mødre som enten er fraskilt eller blitt enker, men som har høy utdanning, har større sjanse for å oppnå høyere utdanning enn jenter som vokser opp i intakte familier med mødre med lav utdanning (ibid: 358).

⁴⁸ Barn med mange søsken gjør det dårligere enn barn i små familier.

5.5 Nederlandske studier

Også i Nederland er man, som vi skal se, opptatt av i hvilken grad velferdsstaten og dens ordninger beskytter barn som vokser opp i splittede familier mot de negative konsekvensene som internasjonale studier har vist at skilsmisse har på skoler resultatene. Vi presenterer to studier, begge fra 1994. Den første er basert på et representativt nasjonalt utvalg, den andre på et mindre utvalg med kontrollgruppe. Vi tar likevel den siste med fordi den representerer et interessant supplement til den første.

J. Dronkers, 1994: «The Changing Effects of Lone Parent Families on the Educational Attainment of their Children in an European Welfare State»

Dronkers starter med å gjøre rede for den aktuelle sosialpolitiske situasjonen i Nederland. Etter en periode med entusiasme over større fleksibilitet i familielovene og bedring av den juridiske og økonomiske situasjonen for skilte og enslige mødre, er bekymringen for den sterke veksten i tallet på barn som vokser opp sammen med bare den ene av foreldrene, steget. Bekymringen skyldes særlig to forhold. Det ene er den lave inntekten til mødrene. Enslige foreldre uten inntekt er garantert en minimumsstønad. På grunn av lav deltakelse på arbeidsmarkedet, er likevel gjennomsnittsinntekten i disse familiene liten. Enslige fedre kommer bedre ut, først og fremst takket være høyere grad av sysselsetting. Mange frykter derfor en feminisering av fattigdommen. På 1980-tallet ble da også foretatt en del innskrenkninger i det nederlandske sosialsikringsystemet, fastslår Dronkers. Den andre grunnen til bekymringen er den folkelige oppfatningen av at det er mindre gunstig for barn å vokse opp sammen med én enn med to foreldre.

Til tross for all denne uroen for veksten i tallet på alene-foreldre, er det ifølge forfatteren bare gjort en undersøkelse før om dette temaet i Nederland (Bosman & Louwes, 1982). Resultatene av denne viste at barn av enslige foreldre hadde svakere skoleprestasjoner, fikk dårligere vurderinger av lærerne og oppnådde lavere nivå i videregående skole, enn barn som vokste opp sammen med begge foreldrene. Det var også klare forskjeller mellom de ulike gruppene enslige familier. Død hadde mindre negativ effekt på den avhengige variabelen enn skilsmisse. Barn av enslige mødre skåret lavere enn barn av enslige fedre, som avvek ikke særlig mye fra de som vokste opp i to-foreldre-familier. Dronkers ønsker å oppdatere kunnskapen om emnet, basert på et nyere utvalg. Videre ønsker hun å undersøke om utviklingen har gått i negativ eller positiv retning i løpet av 80-tallet.

Dataene som ligger til grunn for analysen består av et landsrepresentativt utvalg av skoleelever som gikk første året på videregående i 1989. Skoleprestasjonene ble dels målt ved hjelp av tester (i språk og matematikk), dels på basis av lærernes anbefalinger om hva slags nivå eller linje⁴⁹ de skulle velge på videregående. Til sammen deltok 14 021 elever. Av disse bodde 90 prosent sammen med begge foreldrene, 6,6 prosent sammen med bare mor (og eventuelle søsken), og 1 prosent sammen med bare far. Dronkers er opptatt av å sammenligne oppveksten hos enslige mødre og fedre, selv om tallet på enslige fedre er svært lite i forhold til mødre. Antallet enslige fedre er ifølge Dronkers stigende i Nederland, men øker likevel i langt mindre grad enn tallet på enslige mødre.

Resultatene av Dronkers studie viser at barn av enslige foreldre (enten det dreier seg om enslige fedre eller mødre) viser svakere skolerresultater ved starten av videregående skole enn barn som vokser opp i to-foreldre-hjem. Forskjellene er signifikante, og kan ikke forklares ved at enslige foreldre har flere kjennetegn som er «ufordelaktige i skolesammenheng». Dronkers slår fast at resultatene er i tråd med den tidligere nederlandske undersøkelsen på dette området (Bosman & Louwes, 1982). I tillegg til familiesammensetning, er antall søsken den eneste andre variabelen som gir signifikante utslag på skoleprestasjoner. Men dette har bare betydning for barn som vokser opp sammen med enslige mødre. Dronkers mener dette trolig skyldes at en stor barneflokk gjør økonomien vanskeligere, men også at det blir mer problematisk for mor å beholde autoriteten. I to-foreldre-familier har ikke størrelsen på søskenflokk noen innvirkning.

Selv om skoleprestasjoner varierer med familiestruktur, er forskjellene likevel ikke store. En mye viktigere prediktor for skolerresultater, er mor og fars utdanning. Dette viser hvor nødvendig det er å kontrollere for kjennetegn ved foreldrene, konkluderer Dronkers. Det er likevel ikke alltid grove klassevariabler fanger opp disse viktige kjennetegnene. Dronkers mener dette kan være en grunn til at forskjellene som hun finner er mindre enn for eksempel i en engelsk studie av tilsvarende problemstilling (Kiernan, 1992). Et bedre utbygd velferdssystem i Nederland, kan også være en mulig forklaring.

I utgangspunktet skulle man forvente at skolerresultatene til barn av enslige mødre og enslige fedre ville være omtrent de samme, hevder Dronkers. Men det er de ikke. De førstnevnte gjør det dårligst, mens de andre har resultater som ligner mer på barn fra intakte familier. Det stemmer

⁴⁹ Trolig mest sammenlignbart med yrkesfaglig versus allmennfaglig i Norge.

angivelig med den tidligere nederlandske studien (Bosman & Louwes, 1982). Dels kan det skyldes at de enslige fedrenes økonomiske situasjon er bedre. Dels kan det ha sammenheng med årsaken til statusen som enslig. De enslige mødrene er vanligvis skilte eller har aldri vært gifte. Statusen som enslig far derimot, er oftere forårsaket av ektefellens død. En rekke undersøkelser viser at barn som vokser opp i familier hvor far eller mor er død, gjør det langt bedre enn de som vokser opp i familier som oppløses ved skilsmisse.

Dronkers konklusjon er at situasjonen for enslige mødre er blitt vanskeligere i løpet av 80-tallet, fordi deres økonomiske situasjon er forverret (jf. innskrenkingen i deres sosialforsikringsrettigheter). Det skulle man forvente ville virke negativt inn på deres barns skoleprestasjoner. På den andre siden er det blitt mer akseptert å være skilt/aleneforeldre i denne perioden. Det skulle man tro bidro i motsatt retning. For å finne et svar på hvorledes det i virkeligheten har gått, sammenligner Dronkers skoleprestasjonene til et utvalg som gikk ut av grunnskolen i slutten av 70-åra med et annet utvalg som ble uteksaminert ti år senere⁵⁰. Resultatet viser en klar forverring av skolerresultatene for barn som bor sammen med sin mor som er eneforsørger.

Rie Bosman, 1994: «Educational Attainment of Children in Mother-Headed Families: The Impact of Socialization»

I denne studien utvider Bosman perspektivet fra å fokusere på sosio-økonomiske forhold, til å legge større vekt på virkningen av sosialisering, i forsøket på å forklare hvorfor barn av alene-foreldre gjør det dårligere på skolen enn de som vokser opp sammen med begge foreldrene. Bosman viser til at flere forskere de senere årene har stilt spørsmål ved hvorvidt lav inntekt og beskjedne materielle ressurser er den mest overbevisende forklaringen på dette veldokumenterte funnet. I kjølvannet av denne diskusjonen er forskning om sosial deprivasjon og om foreldre-/oppdragelsespraksis kommet mer i fokus. Bosmans studie inngår i denne tradisjonen. Han er ute etter å teste hypotesen om «socialization deficit».

En skilsmisse fører ofte til lavere selvbilde (self-esteem) og svekket opplevelse av å være en kompetent forelder. Dette fører igjen til endringer i foreldrestil og -praksis, som så kan resultere i tap av autoritet, disiplin m.m. Dette påvirker barnas atferd, for eksempel deres oppførsel på skolen m.m.

⁵⁰ Skoleprestasjoner ble målt ved en rekke variabler. Videre ble resultatene kontrollert for alle viktige bakgrunnskjenntegn, også hvor mange søsken det var i familien (jf. ovenfor).

Utvalget som ligger til grunn for studien består av 84 enslige mødre-familier og tilsvarende antall kontrollfamilier. For hvert barn fra den første gruppen ble det søkt etter en to-foreldre-familie mest mulig lik den første, i forhold til kjennetegn som alder, kjønn, familiens sosio-økonomisk bakgrunn m.m. (såkalt matching). Dette ga to typer datasett, et som omfattet barna, et annet som omfattet mødrene. Den avhengige variabelen er skoleprestasjoner sju år etter skolestart. «Socialization deficit» måler Bosman i form av to indikatorer; barnas opplevelse av regler og krav om å overholde dem, og barns atferd på skolen. Mødrenes foreldrepraksis ble målt i form av «evnen til å holde fast ved egne oppfatninger». Konkret gjaldt dette i forhold til lærernes anbefalinger om hva som var det beste valget for barnas videre skolegang. Foreldrekompetanse ble målt ved opplevelsen av skyldfølelse overfor barnet.

Bosman finner for det første at barna fra enslige-mødre-familiene opplever familieklimate som mindre strikst og disiplinert. Disse barna har da også lavere skåre på «regel-orientert oppførsel» enn barn fra to-foreldre-familiene. Det gjelder både hjemme og på skolen, men særlig på skolen. Bosman finner derimot ingen forskjeller i skoleambisjoner på barnas vegne for de enslige mødrene og de andre mødrene. De førstnevnte viser likevel mindre utholdenhet i forhold til å stå på og realisere sine mål (for eksempel på tvers av lærernes vurderinger og anbefalinger). De enslige mødrene skiller seg klart ut med større opplevelse av skyld (mindre foreldrekompetanse) enn de andre mødrene.

På grunnlag av resultatene konkluderer Bosman med at forskjeller i skoleprestasjoner mellom barn av enslige forsørgere (her mødre) nok en gang er blitt bekreftet. De kan beskrives som «små, men signifikante» eller som «signifikante, men små», alt etter som. Resultatene dokumenterer at forskjellene ikke bare kan forklares ved sosio-økonomiske forhold. De er også utslag av forskjeller i sosialiseringsbetingelser, foreldrestil og barnas egen atferd, mener Bosman.

5.6 Engelske studier

Nedenfor presenterer vi en studie fra Storbritannia, basert på data fra «The National Child Development Study». Det fins også en annen studie (Kiernan, 1992⁵¹), som dels er basert på de samme dataene. Vi tar den ikke

⁵¹ The Impact of Family Distruption in Childhood on Transitions Made in Young Adult Life.

med her fordi den er eldre, tar utgangspunkt i en enda tidligere fødselskohort enn den studien vi har valgt, og dreier seg om hvordan utfall av ulike typer overganger til voksenlivet arter seg for ungdom fra splittede versus intakte familier. Overgangen fra skole til arbeidsliv representerer riktignok en av disse overgangene. Resultatet fra studien viser for øvrig at de førstnevnte er mer tilbøyelige til å forlate skolen og trå inn i arbeidslivet tidlig, enn de som vokser opp sammen med begge foreldrene.

M. Fly., M.P.M. Richards, M.E.J. Wadsworth og B.J. Elliot, 1999: «Secular Changes in the Association of Parental Divorce and Children`s Educational Attainment – Evidence from Three British Birth Cohorts»

Utgangspunktet for studien er en antagelse om at den negative effekten av skilsmisse vil avta etter som det er blitt mer og mer vanlig at barn vokser opp i en-foreldre-hushold. Fly m.fl. viser til en amerikansk undersøkelse (Amato and Keith, 1991) som kan tyde på det. Målet med analysen er å finne ut om effekten som skilsmisse synes å ha på barns skoleprestasjoner, har minket i Storbritannia i perioden fra 1960-tallet og fram til 80-tallet.

Dataene er basert på en longitudinell undersøkelse av tre britiske fødselskohorter: 1946, 1958 og 1970⁵². Den første kohorten omfatter vel 5000 barn, mens de andre omfatter vel 17 000 barn. Mødre ble intervjuet ved fødselen, og barnet ble senere fulgt opp ved 5-, 10-, 16-årsalderen⁵³. Som 16-åringer ble barna delt inn i tre familiekategorier: de som bodde sammen med begge sine biologiske foreldre, de hvis foreldre hadde skilt lag, og de som hadde mistet en av foreldrene gjennom død⁵⁴.

Det er skjedd store endringer i den sosiale konteksten i perioden som de tre fødselskohortene vokser opp i, både demografisk, på arbeidsmarkedet, og i forhold utdanning, påpeker Fly og kollegaene. Da 1946-kohorten var 16 år, hadde 6,2 prosent av dem erfart at foreldrene hadde skilt lag. For 1970-kullet gjaldt det 17,5 prosent. I forhold til arbeidsmarkedet og utdanningssystemet var det kvinnene som stod for de mest radikale endringene. De økte sin deltakelse på begge arenaene radikalt.

⁵² Alle fødsler i en avgrenset periode av året inngår i de respektive kohortene.

⁵³ Også ved 21 og 26 år, men data fra de siste to tidspunktene var ikke tilgjengelig da Fly m.fl. skrev artikkelen.

⁵⁴ Barn av enslige mødre er skilt ut som egen kategori, dersom dette ble oppgitt ved fødselen. De som ikke oppga at de var enslige mødre da barnet ble født, inngår dermed i kategorien intakte familier.

Problemet med denne typen historiske studier er å fastslå endringer fra en tidsperiode til en annen, når målene selv forandrer seg. Å estimere sammenhengen mellom skilsmisse og hva slags konsekvenser det har for barn i ulike historiske tidsepoker, er en måte å måle endringen i den sosiale betydningen av skilsmisse på. Problemet med å teste hypotesen om at skilsmisse har mindre konsekvenser jo mer utbredt samlivsbrudd blir, er at den sosiale betydningen av utfallet selv er gjenstand for historisk forandring.

Resultatene av analysen viser at sammenhengen mellom det å vokse opp i en- eller to-foreldre-familie og skoleprestasjoner, i hovedsak er den samme for alle tre kohortene. Den negative effekten av å ha skilte foreldre har således ikke avtatt, slik hypotesen tilsier. Tvert i mot er ifølge Fly m.fl., risikoen for å ende opp med dårligere skolerresultater bemerkelsesverdig konstant. Riktignok er risikoen knyttet til familiestruktur relativt liten sammenlignet med andre faktorer som sosio-økonomisk status, men den er likevel statistisk signifikant. Og den sosiale betydningen av dette fenomenet har dessuten økt, siden skilsmissetallene fortsetter å stige og stadig flere barn dermed blir berørt av det.

Resultatene av de bivariate analysene forteller ingenting om de kausale sammenhengene, det vil si hva som er grunnen til at foreldrenes skilsmisse er korrelert med svakere skoleprestasjoner. Ved å bringe inn andre forskeres resultater, forsøker forfatterne likevel å finne mulige årsaksforklaringer. For det første mener Fly m.fl. at holdningene til skilsmisse uten tvil er blitt mer liberale⁵⁵. Det betyr i så fall at det må være effekten av andre sosiale forhold som virker i motsatt retning. Forskning dokumenterer at det er mange ulike prosesser som kan bidra til å formidle effekten av skilsmisse på skoleprestasjoner. En av de viktigste er økonomi. I alle de tre kohortene (1946, 1958 og 1970) er det slik at forskjellen i skoleprestasjoner mellom barn fra splittede og intakte familier blir betydelig mindre når man sammenligner familiene som har dårlig økonomi. Fly m.fl. konklusjon er at den konstante effekten som foreldrenes skilsmisse synes å øve på barnas skolerresultater (den har forandret seg lite for kohortene fra 1946, 1958 og 1970), kan betraktes som et resultat av to faktorer som virker i motsatt retning; nemlig positiv holdningsendring på den ene siden, som oppveies av økt økonomisk deprivasjon, relativt sett, på den andre siden.

⁵⁵ Blant annet forteller de at sykepleierne som hadde ansvaret for å intervjuer mødrene i 1946-kohorten, konsekvent ga familier som hadde opplevd skilsmisse/separasjon, lavere skåre (ibid: 452).

6 Amerikanske studier

6.1 Innledning

Mest omfattende forskning på temaet «barn av enslige foreldre og skoleprestasjoner», finner vi i USA (Gähler, 1998). Grunnen til dette er trolig en blanding av demografiske og politisk-ideologiske forhold. Enslige familier (single-parent) har lenge vært et markert fenomen i det amerikanske samfunnet. Først og fremst gjaldt det den svarte delen av befolkningen. At statusen enslige familier (i praksis enslige mødre) i stor grad har falt sammen med etnisk tilhørighet og fattigdom har trolig gjort dette til et mer iøyenfallende fenomen enn det er i land hvor denne typen familiestatus ikke er så sterkt koblet til minoritetsposisjon og fattigdom. Et dårligere utbygd trygde- og sosialhjelpssystem i USA enn i mange andre land i Europa, ikke minst i Nord-Europa, kan være en annen grunn. I tillegg har det amerikanske samfunnet muligens mer tradisjon for å legge vekt på skoleprestasjoner og på utdanning og karriere generelt, enn en del andre land det er naturlig å sammenligne med.

Alt dette kan ha bidratt til at temaet «oppvekst i en-foreldre-hushold – konsekvenser for skolerresultater», har tiltrukket seg større oppmerksomhet i USA enn i andre land. Samtidig er den amerikanske forskningen på feltet preget av en relativt liten gruppe forskere, og av studier som ofte er basert på samme datasett.

Presentasjonen nedenfor er delt inn i tre kategorier. Det ene er studier av andres studier på feltet (såkalte meta-analyser). Det andre er studier av minoritetsgrupper. Det tredje er studier av hva slags konsekvenser det får for skolen og læringsmiljøet at så mange elever vokser opp sammen med foreldre som er eneforsørgere. Til sammen presenterer vi sju studier. Heller ikke blant de amerikanske studiene fins det særlig mange som er opptatt av hvordan skolen virker inn og forsterker eller modererer effekten som det å vokse opp i sammen med bare en forelder kan ha på barns skoleprestasjoner.

Før vi starter gjør vi rede for det mest brukte datasettet i de amerikanske studiene.

NELS-dataene

Blant de aller mest brukte dataene i den amerikanske forskningen fra 90-tallet er The National Educational Longitudinal Study of 1988⁵⁶ (heretter omtalt som NELS). NELS er en nasjonal, representativ survey⁵⁷ av skoler og skoleelever (8.-klassinger) i USA. Det er et omfattende og detaljrikt materiale, og ble samlet inn for å bistå i vurderingen og utviklingen av den føderale utdanningspolitikken i USA. Det er lagt særlig vekt på å se på betydningen av oppvekstforhold for barnas utdanning. Dataene omfatter således en rekke opplysninger om elevenes familiebakgrunn, relasjoner til foreldrene, foreldrenes utdanningsbakgrunn og arbeidssituasjon, samt elevenes skoleprestasjoner (som inkluderer tester i matematikk, lesing m.m.⁵⁸). Det første året NELS-dataene ble samlet inn var i 1988. 24599 elever deltok. Elevene ble fulgt opp to ganger senere med to års mellomrom (i 1990 og 1992) (Jeynes, 1998b: 3, Powell, 1999: 6, Pong, 1997:738).

6.2 Studier av andre studier

En effektiv måte å få oversikt over et forskningsfelt på er ofte å gå gjennom analyser gjort av andres studier. Ulempen ved slike meta-analyser er at de gir lite innsikt i opplegget og i resultatene fra de enkelte studiene, man ender i stedet opp med gjennomsnittsmål og nokså overfladisk kjennskap til hva som skjuler seg bak de ulike funnene.

Vi har valgt ut tre slike meta-studier. Den første dreier seg om å sammenfatte og sammenligne analyser fra da forskningen omkring temaet familiestruktur og skoleprestasjoner startet i 1950–60-åra, og fram til slutten av 80-tallet (Amato og Keith, 1991). De to andre tar utgangspunkt i denne studien, og analyserer på tilsvarende måte studier som ble publisert på 90-tallet (Reifmann m.fl, 2001, og Amato, 2001). De mest sentrale problemstillingene i disse meta-analysene er hvorvidt det er forskjeller mellom skoleprestasjonene til barn av særboende og samboende foreldre, hvor store forskjellene er, og om de endrer seg over tid.

⁵⁶ Datainnsamlingen ble gjennomført av The National Center for Education Statistics (Jeynes, 1998b).

⁵⁷ Studien er basert på to-trinns sannsynlighetsutvelging. Først ble skolene valgt ut, til sammen 1052 (både private og offentlige). Deretter ble et tilfeldig utvalg 8.-klassinger fra de respektive skolene tatt ut for å delta.

⁵⁸ De andre fagene var «science» og «social studies».

Paul M. Amato og Bruce Keith, 1991: «Parental Divorce and the Well-being⁵⁹ of Children: A Meta-Analysis»

Dette er en av de mest siterte arbeidene innefor område familiestruktur-skoleprestasjoner. Reifman m.fl (2001) kaller dette den mest omfattende meta-analysen som noen gang har vært gjort innefor samfunnsvitenskapen. Amato og Keith (heretter A&K) sammenligner barn som lever sammen med fraskilte foreldre med barn som lever i såkalte intakte familier, i forhold til en rekke ulike mål for velferd.

A&K starter med å referere tidligere forskning, og hevder at det foreligger en god del inkonsistens i litteraturen. Noen studier dokumenterer ingen signifikante sammenhenger mellom de uavhengige og avhengige variablene, mens andre gjør det. Design og opplegg for undersøkelsene varierer dessuten betraktelig, både i forhold til bruk av metode og i forhold til karakteristika ved utvalgspersonene (for eksempel barnas alder, klassebakgrunn m.m.). Konklusjonene varierer da også fra forskere som mener at barn stort sett kommer over skilsmissen med få negative konsekvenser, til de som hevder at skilsmisse innebærer betydelig økning i risiko for problemer både på kort og lang sikt.

Det har ikke før vært laget noen meta-analyse på området, men med så mange tilgjengelige arbeider som fins (i 1991), mener A&K at en slik kvantitativ analyse lar seg gjennomføre. I deres analyse inngår 92 studier. Det første målet med analysen er ifølge A&K å anslå virkningen av foreldrenes skilsmisse på barnas velvære, på tvers av alle de aktuelle studiene. Det andre er å finne kildene til variasjoner i utfall, det vil si hvilke faktorer som kan forklare at man i en studie kommer til at skilsmisse nesten ikke har noen effekt, mens en annen kan resultere i det motsatte. Det tredje målet er å vurdere hvilket teoretisk perspektiv resultatene av studiene synes å støtte mest opp om: Teorien om foreldrefravær, om økonomisk deprivasjon, eller familiekonfliktperspektivet (jf. kap. 1.4).

Før A&K går over til analysedelen, må de bestemme seg for hvordan de skal konstruere sammenlignbare effektmål i undersøkelser som blant annet er basert på helt forskjellige utvalgsstørrelser⁶⁰, og hvordan de vil håndtere de avhengige variablene (ulike studier fokuserer gjerne på ulike utfall). Hos A&K blir de avhengige variablene delt inn i åtte kategorier,

⁵⁹ I det følgende oversetter vi well-being med velvære.

⁶⁰ En detaljert redegjørelse for hvordan A&K beregner effekt og hvordan de går fram for å finne sammenlignbare mål på dette, fins i Amato&Keith, 1991: 28.

hvorav én gjaldt akademiske prestasjoner, enten disse var basert på lærervurderinger, tester, standpunkt karakterer m.m.

En av problemstillingene dreier seg om å sammenligne studier fra USA med arbeider fra andre land. A&K finner at utenlandske studier rapporterer om større negative effekter i forhold til atferd, psykologisk tilpasning, foreldre-barn-relasjon enn amerikanske studier. Dette mener de dels skyldes at skilsmisse er mer vanlig i USA og derfor mindre stigmatiserende. Men også at høy skilsmisserate har gjort amerikanske foreldre mer oppmerksomme på potensielle problemer som bruddet kan medføre for barna, og således økt innsatsen for å forebygge dem. A&K utelukker likevel ikke at variasjonen rett og slett skyldes et spinkelt datagrunnlag, siden det er så få studier fra andre land enn USA. Skoleprestasjoner inngår ikke i det som A&K finner varierer fra USA til andre land.

En annen problemstilling er å undersøke hvorvidt resultatene i studiene endrer seg over tid. Det gjør de ifølge A&K. De negative konsekvensene av skilsmisse på barns skoleprestasjoner, generelle psykiske velvære m.m., avtar fra ett tiår til et annet. De er klart mindre på 80-tallet enn de var i 50- og 60-åra. En mulig måte å fortolke dette på er ifølge A&K at samlivsbrudd er blitt stadig mer vanlig. Undersøkelser viser også at det er mer akseptert i befolkningen enn før. En annen mulig forklaring er at nyere studier ofte er basert på mer avanserte metoder enn tidligere studier (se nedenfor⁶¹).

For å kunne gjennomføre sammenligningen og analysen av ulike studier måtte A&K gå detaljert gjennom ulike metodiske kjennetegn ved studiene. Utvalg og utvalgsstørrelse er eksempler på slike kjennetegn. Andre viktig karakteristika er hvordan data ble samlet inn (selvrapportering, registerdata e.a.), operasjonalisering av sentrale variabler m.m. På bakgrunn av disse undersøkelsene kom A&K fram til en rekke «bemerkelsesverdige trender» i studiene som de undersøkte (ibid: 36).

Det ene var at såkalte «metodologisk sterke» studier hadde en tendens til å konkludere med mindre forskjeller mellom barn av skilte foreldre og andre barn, enn studier som var «metodologisk svake». Generelt endte de som brukte kontrollvariabler opp med mindre effektutslag enn de som ikke gjorde det. Dette gjaldt i forhold til skoleprestasjoner, om enn ikke i forhold til alle de andre avhengige variabler i like stor grad.

⁶¹ A&K testet dette ut og fant at både grad av «metodologisk sofistikert» og året som studien ble gjennomført, hadde signifikant betydning for skoleprestasjoner, om enn ikke alle de andre avhengige variablene.

Videre var det en tendens til at studier som var basert på såkalte bekvemmelighetsutvalg⁶² oppnådde større utslag i effekt enn de som brukte kliniske eller tilfeldige utvalg. Igjen gjaldt dette skoleprestasjoner, i tillegg til en del andre av de avhengige variablene. A&Ks konklusjon er derfor at studier som er lite «metodologisk sofistikert», er tilbøyelig til å overestimere virkningen av skilsmisse på barna⁶³.

Til slutt jamfører A&K resultatene av meta-analysen med sine tre teoretiske perspektiv eller teorier for å se hvilke av disse som finner mest støtte i de empiriske resultatene. Hvis foreldrefraværforklaringen er riktig, skulle en vente at barn som mister mor eller far gjennom dødsfall, skårer like lavt på skoleprestasjoner/velvære-målene som barn som opplever skilsmisse. Dessuten skulle en forvente at barn som får steforeldre ville komme bedre ut enn de som fortsetter å leve sammen med den ene av sine fraskilte foreldre. Resultatene viser at barn som vokser opp i hjem hvor den ene av foreldrene er død, gjør det langt bedre på skolen enn barn av fraskilte foreldre. Videre finner de at barn i reetablerte familier stort sett ikke gjør det bedre enn de som fortsetter å bo sammen med en enslig, fraskilt forelder. A&K finner heller ikke særlig sterk støtte til antagelsen om at mye kontakt med den utflyttede forelderen demper de negative virkningene av skilsmissen.

Teorien om økonomisk deprivasjon finner også bare beskjeden støtte i A&Ks analyse. Selv med kontroll for inntekt gjenstår en signifikant forskjell mellom barn som har opplevd skilsmisse og de andre barna – i de førstes disfavør. Det er angivelig en svak tendens til at barn som bor sammen med enslige fedre, skåret litt høyere på de avhengige variablene.

Alt i alt er det konfliktperspektivet som finner mest støtte i A&Ks funn. Antagelsen om at barn fra konfliktpregede, men såkalte intakte familier, hadde like store problemer som skilsmissebarna, ble bekreftet. Også hypotesen om at konflikter i kjølvannet av samlivsbruddet svekker barns velvære, gjorde det. A&K kommer likevel til at alle tre forklaringene har en viss støtte, og at derfor ingen av dem kan betraktes som fullstendige, i betydningen forklare hele sammenhengen mellom den uavhengige og de avhengige variablene.

⁶² I teksten er begrepet «convenience sample» brukt. Trolig referer det til utvalg man har valgt av praktiske grunner, for eksempel selvrekrutterte utvalg.

⁶³ A&K testet også dette ved å konstruere en skala for metodologisk kvalitet eller «sofistikerthet», hvor studiene ble tildelt et poeng for skåre på en rekke karakteristika som for eksempel type utvalg, størrelse på utvalg, bruk av multi-item framfor single-item mål (Amato&Keith, 1991: 36).

Alt i alt konkluderer A&K med at de estimerte effektene av foreldrenes skilsmisse på barna er liten. Men dette resultatet kan etter deres mening forstås på to måter. Det kan bety at virkningen faktisk er beskjeden – i den store sammenheng som et liv representerer. På den annen side trenger det ikke å bety det. Til tross for resultatene av analysen, kan vi slett ikke utelukke at effekten er betydelig. Grunnene til det er flere: For det første måten mange av de avhengige variabler måles på: den er lite presise. Disse variablene kan derfor innholde en god del tilfeldige feil. For det andre omfatter mange av studiene en lang rekke utfall som bare kan sies å ha helt perifer teoretisk forbindelse med foreldres skilsmisse. For det tredje er det en viss fare for at forskerne «ser etter effekter på de gale stedene».

A&K avslutter med å vise til at en rekke undersøkelser viser at skilsmisse og konsekvensene som denne ofte innebærer, øker sjansen for en del problemer senere i livet – i ungdomstiden og tidlig voksen alder. De viser også til at studier dokumenterer at personer som har opplevd at foreldrene skiller seg, ender opp med lavere utdanning, dårligere inntjening, svakere tilknytning til arbeidsmarkedet osv. A&K konkluderer med at mye tyder på at foreldrenes skilsmisse i mange tilfeller har vedvarende konsekvenser for barnas livssjanser.

Alan Reifman m.fl., 2001: «Children of Divorce in the 1990s: A Meta-Analysis»

Denne artikkelen tar utgangspunkt Amato og Keiths analyse fra 1991. Reifman og kollegene er særlig opptatt av nedgangen i effekt som A&K fant da de sammenlignet studier fra 1950–60-åra med studier fra 1970- og 1980-åra. Reifman m.fl. foretar en tilsvarende analyse av 35 studier som ble publisert i løpet av 90-tallet.

Konsekvensene som barn opplever når foreldres samliv bryter sammen, er ifølge Reifman m.fl. i stor grad avledet av samfunnets holdninger. Derfor forventer de at resultatene for 1990-åra vil bli omtrent som A&K fant for det foregående tiåret. Så langt som mulig tar da også Reifman m.fl. utgangspunkt i A&Ks kriterier for å velge ut studier og for å kategorisere utfallsvariablene. Bare effekter som viste signifikant betydning i de ulike studiene, taes med. I de andre tilfellene blir effekten betraktet som null.

Resultatene av analysen viser at de negative effektene er blitt større i løpet av 1990-åra. Det gjelder en rekke ulike områder som har med barns velvære, psykisk tilpasning, selvoppfatning og far/mor-barn-relasjon å gjøre, og det gjelder skoleprestasjoner. Alle går i negativ retning for gruppen barn av skilte foreldre. Men Reifman m.fl. understreker at resultatene må tolkes

med forsiktighet. Forskjellene er små, men de er konsistente. Dette tyder etter forfatterens mening på at noe kan ha skjedd i perioden mellom disse to tiårene. I likhet med A&K, trekker Reifman m.fl. også fram mulige sosio-demografiske forklaringer på dette. Skilsmisseratene i USA gikk nemlig ned i løpet av 1990-tallet. Dette kan, mener Reifman, tyde på at samlivsbrudd er mindre akseptert enn før, og at barn som allikevel utsettes for det, lider mer under det.

Paul M. Amato, 2001: Children of Divorce in the 1990s: «An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis»

Samtidig, og uten at Reifman m. fl. var klar over det (Reifman m.fl. 2001), utførte Amato selv en oppdatering av Keith og sin egen meta-analyse fra ti år tidligere. Amato er også opptatt av at den negative effekten mellom det å vokse opp med skilte foreldre og skåre på en rekke avhengige variabler, blant annet skoleprestasjoner, synes å ha blitt stadig mindre fra 50–60-tallet og utover i 1980-åra. Amato er, i likhet med Reifman m.fl., derfor opptatt av hva å vite som videre er skjedd, det vil si i løpet av 90-tallet. Til grunn for Amatos analyse ligger 67 studier. Bortsett fra at antallet studier er omtrent dobbelt så stort, er de avhengige variablene som Amato er opptatt av, de samme som Reifman og hans kollegaer så på. Det er skoleprestasjoner, oppførsel/vandel, psykologisk tilpasning, selvbilde og sosiale reaksjoner. Far/mor–barn-relasjonen er ikke med.

Amato slår fast at studier fra 1990-tallet er metodisk mer avanserte og bruker oftere nasjonale, longitudinelle datasett enn tidligere undersøkelser, også de fra tiåret før. Som nevnt fant A&K at både kjennetegn ved data-materialet og metodisk gjennomføring av studiene hadde betydning for resultatene. Gitt dette er det rimelig å anta at analysen av 90-tallsstudiene vil vise minkende negativ effekt for barn av skilte foreldre. I tillegg nevner Amato flere andre grunner til å forvente en utvikling i denne retning: Samlivsbrudd er blitt vanlig i alle lag av befolkningen, og holdingen blant folk flest er derfor mer aksepterende. I løpet av 90-tallet er det skjedd endringer både i forhold til de juridiske og praktiske sidene ved skilsmisseprosessen og fordeling av foreldreansvaret etterpå, for å forebygge uheldige følger for barna. Det er angivelig også satt inn tiltak, fra skolene og andre offentlige instansers side, for å forebygge konsekvenser som foreldrenes separasjon kan få for barna. Alt i alt skulle det derfor være grunn til å forvente at studiene fra 1990-tallet vil føye seg inn i det eksisterende bildet av nedadgående negativ effekt av samlivsbrudd.

Men det gjør de ikke. Tvert imot. For en rekke utfall, deriblant skoleprestasjoner, er den negative effekten av skilsmisse blitt sterkere i løpet 90-tallet. Kontroll for «grad av metodisk sofistikerthet» i studiene forandrer ikke dette. Tvert imot fører det til at forskjellen mellom 90-tallet og de andre tiårene blir enda tydeligere. Amato er for øvrig klar over at hele inndelingen i tiår kan fungere nokså vilkårlig. Ikke minst fordi datainnsamlingen kan ha skjedd lenge før publiseringen av resultatene⁶⁴.

Forklaringen på denne endringen mener Amato dels kan ha med endringer i «skilsmissebefolkningen» å gjøre. Nye undersøkelser viser nemlig at effekten av skilsmisse varierer med hva slags type konflikter som foreldrene har levd i før bruddet. Barn som lever i familier med høy grad av disharmoni, kommer bedre ut i det lange løp ved at foreldrene skiller lag, enn om de fortsetter å leve sammen. Når uoverensstemmelsene mellom mor og far derimot er mindre åpne og mindre voldsomme, kommer barna ofte dårligere ut når foreldrene skiller lag. Før skilsmisse ble så vanlig var det rimeligvis de mest problematiske samlivene som gikk i stykker. Nå derimot, når kravene til «ekteskaplig ulykkelighet» har avtatt, vil også samliv med moderate konflikter kunne gå i oppløsning, hevder Amato. Riktignok fins det lite dokumentasjon på at foreldre går fra hverandre av «mindre gode grunner» nå enn før. Men gitt at det faktisk er slik, og at resultatene fra de ovennevnte undersøkelsene stemmer, kan det være en mulig forklaring på at det ikke er blitt lettere, men heller verre for barn å oppleve at foreldrene skiller seg. En annen mulig grunn til at barn av skilte foreldre kommer dårligere ut på 90- enn på 80-tallet, kan skyldes at det er deres *relative* og ikke deres *faktiske* posisjon som er forverret. I forhold til inntektsvekst har aleneforsørgere tapt stadig mer de siste årene sammenlignet med familier med to foreldre hvor begge er i lønnet arbeid.

Noen av studiene som Amato analyserer, skiller mellom gutte- og jenteutvalg. Med unntak av oppførsel/vandel er det ingen signifikante forskjeller mellom gutter og jenter som opplever foreldrenes skilsmisse. I den forrige A&K-analysen fra 1991 var det negative utslaget av skilsmisse større i gutte- enn i jenteutvalgene, men da gjaldt det sosiale relasjoner. Alt i alt hevder Amato at både denne og den forrige studien (A&K, 1991) bare gir svak støtte til hypotesen om at skilsmisse har større negativ effekt for gutter enn for

⁶⁴ I mer detaljerte analyser hvor han tar dette i betraktning, viser skoleprestasjoner for eksempel en mer kurvelineær sammenheng. Effekten blir svakere og svakere mellom 1960 og slutten av 80-tallet, men tiltar så igjen på 90-tallet.

jenter. Det mest overskyggende resultatet er at foreldrenes brudd er assosiert med en rekke negative utfall for barna, uavhengig av kjønn (ibid: 361).

Amato delte også studiene inn etter hvor gamle barna i utvalgene var. På grunn av liten spredning i aldersgruppene skilte han kun mellom to grupper, nemlig grunnskolebarna og de på videregående nivå. Skilsmisse hadde størst negativ effekt på grunnskolebarnas skoleprestasjoner. En mulig forklaring på dette er, ifølge Amato, at den andre gruppen har større andel elever som slutter på skolen. Dermed forsvinner en viktig undergruppe i utvalget som kunne dra gjennomsnittet nedover.

6.3 Studier av amerikanske minoritetsgrupper.

Familiestruktur og skoleprestasjoner til barn med afrikansk eller spansk avstamning

Det er ikke gitt at samlivsbrudd eller det å vokse opp sammen med en forelder har samme konsekvenser for alle grupper av et lands befolkning. At utbredelsen av mødre som aldri har vært gift, og frekvensen av skilsmisse er mye høyere blant svarte enn blant hvite amerikanere er et eksempel på en faktor som kan skape forskjeller⁶⁵. Mest nærliggende er det å anta at det fører til mindre stigmatisering. En annen grunn til å ikke ta for gitt at virkningene av skilsmisse nødvendigvis er de samme for en majoritets- og minoritetsbefolkning, er at familiestrukturen og -kulturen kan være forskjellig. Også klassebakgrunn kan føre til at virkningene som skilsmisse/særboendhet får for skoleprestasjoner, gir ulike utslag avhengig av hvilket sjikt av befolkningen familiene hører til. I USA er det store klasseforskjeller mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen.

Nedenfor presenterer vi to studier, begge utført av Battle. I den ene sammenlignes et utvalg elever med spansk avstamning (hispanic) med hvite majoritetsbarn, i den andre afro-afrikanske elever med hvite majoritetsbarn. Begge gangene brukes NELS-data.

Juan J. Battle; 1997: «Academic achievement among Hispanic students from one-versus dual-parent household»

Battle starter med å slå fast at det er skjedd en dramatisk endring i andel barn som lever i en-foreldre-familie innenfor denne minoritetsgruppen (fra en

⁶⁵ I følge U.S. Census, bodde 65 prosent av afrikanske amerikanere under 18 år i hushold med bare den ene av foreldrene. Tilsvarende tall for hvite var 24 prosent (Bankston og Caldas, 2000: 247).

firedel til en tredel i løpet av et tiår). En tredel av alle spanskættede barn lever i fattigdom, og spanskættede barn utgjør en stor andel av dropp-ut gruppen fra high-school, men en liten andel av de som uteksamineres herfra. På grunn av den sentrale plassen som familien tradisjonelt har hatt innenfor den latinske kulturen, har tidligere studier av familiens innflytelse på spanskættede elever, særlig konsentrert seg om foreldreinvolvering og mors utdanningsressurser, hevder Battle. Etter hvert er det også blitt mer interesse for den autoritære foreldrestilen som hevdes å være et kjennetegn ved denne minoritetsgruppen. Presset til konformitet har negativ innvirkning på skole-resultater – dette gjelder særlig jentene.

Battle påpeker at det er stor variasjon med hensyn til disse studiene, både i forhold til utvalg (ofte små og ikke representative), og i forhold til hvorvidt det blir kontrollert for relevante faktorer som sosio-økonomisk bakgrunn. Dette fører lett til at man forklarer forskjeller i skoleprestasjoner med familiesammensetning eller rase/etnisk bakgrunn, mens det egentlig skyldes lav sosial og økonomisk status, hevder Battle. Til nå har det manglet studier basert på et representativt datamateriale av grunnskoleelever (pre-high school students) av spansk herkomst som også gir mulighet for grundig kontroll av sosio-økonomisk bakgrunn. Battle hevder at hans studie tilfredsstillter disse kravene.

Dataene som ligger til grunn for analysen, er hentet fra den første runden av NELS-undersøkelsen (i 1988). Ingen har tidligere forsket på de spanskættede elevene i dette utvalget i forhold til problemstillingen familie-struktur–skoleprestasjoner. Også elever i privatskoler inngår i utvalget. Det innebærer en potensiell feilkilde, siden det er påvist at resultatene ved private, særlig katolske skoler, er klart bedre enn ved offentlige skoler (Coleman, 1988), men de utgjør ikke mer enn en tidel av utvalget.

Skoleprestasjoner måles i form av en standardisert kombinasjon av testskåre i lesing og matematikk. Resultatene viser at spanskættede elever i en-foreldre-hushold skårer signifikant dårligere enn kameratene sine som vokser opp sammen med to foreldre. Men når resultateene kontrolleres for sosio-økonomisk bakgrunn, er ikke den statistiske sammenhengen lenger signifikant.

Derimot er det, ifølge Battle, en signifikant interaksjon mellom de to variablene – familiestruktur og sosio-økonomisk bakgrunn. Det innebærer at studentene i en- og to-foreldre-familiene ikke har samme fordeler av å bedre sin skåre på den sosio-økonomisk skalaen. Elevene fra intakte familier profitterer nemlig mye mer på å bevege seg fra en lavere til en høyere sosio-økonomisk gruppe enn barn som bor sammen med bare den ene av foreldrene.

Alt i alt dokumenterer resultatene ifølge Battle at det er mindre «risikabelt» å vokse opp i et en-foreldre-hushold enn å vokse opp i familier med økonomiske problemer. Battle mener forskere altfor ofte postulerer «feiende generaliseringer» uten tilstrekkelig kontroll av grunnleggende bakgrunnsforhold. Politikerne på sin side er altfor fokusert på individuell atferd, særlig i forhold til de enslige mødrene. I stedet burde de rette oppmerksomheten mot strukturelle forhold og mot fedrenes atferd. Viktigere enn at mange spanskættede elever vokser opp i en-foreldre-hushold, er det at så mange av disse husholdene befinner seg i en vanskelig sosio-økonomisk situasjon, konkluderer Battle.

Juan J. Battle, 1998: «What beats having two parents?»

Den samme Battle bruker de samme dataene (NELS-88) til å analysere amerikanske 8.klassinger med afrikansk bakgrunn⁶⁶. Ifølge Battle har andelen svarte barn som lever i en-foreldre-hushold økt fra 31,5 prosent i 1970 til 57,5 prosent i 1991. I samme periode er prosenten dropp-ut for afrikanske-amerikanske elever omtrent halvert. Tilsynelatende kan det derfor virke som om det er en fordel snarere enn en ulempe for disse barna å vokse opp sammen med bare en forelder, antyder Battle, en smule ironisk. Som for det spanskættede utvalget inngår også elever i privatskoler i utvalget. Skoleprestasjoner måles på samme måte som i den forrige studien.

Som for det spanskættede utvalget, finner Battle at de afro-amerikanske elevene fra en-foreldre-hushold gjør det klart dårligere enn sine medelever i kjernefamiliehushold. Men på tilsvarende måte som ovenfor finner han at denne forskjellen ikke lenger er signifikant når man kontrollerer for sosio-økonomisk bakgrunn. For elever med gjennomsnittsskåre på den sosio-økonomisk variabelen er det ingen forskjeller i skoleprestasjoner mellom de som bor sammen med en forelder, og de som bor sammen med to. Når elevene har lavere skåre enn gjennomsnittet, er det faktisk de førstnevnte som gjør det best. Har de høyere skåre enn gjennomsnittet, er det derimot de sistnevnte som gjør det best. Det første forklarer han med at en-foreldre-familiene med dårlig sosio-økonomisk skåre har en annen «rasjonaliseringsstrategi» enn de intakte familiene i samme, lave sjikt. De har mer beskjedne forventninger til utkomme enn familiene som består av to foreldre. Derfor opplever de antagelig mindre frustrasjon og konflikt, mener Battle. Det siste kan forklares med den positive sammenhengen mellom foreldreinvolvering og skoleprestasjoner, som er godt

⁶⁶ Utvalget omfatter om lag 3000 elever med afrikansk bakgrunn (Battle, 1998:786)

dokumentert. At denne typen foreldreengasjement også er positivt korrelert med sosio-økonomisk bakgrunn er bekreftet gjentatte ganger, fastslår Battle.

6.4 Studier av hva slags konsekvenser det får for skolen at mange elever vokser opp i en-foreldrefamilier

Som sagt fant vi særdeles få studier som omfatter dette temaet, og særlig det som dreier seg om hva skolen kan gjøre for å forebygge eller kompensere for uheldige konsekvenser for elever som vokser opp i familier med bare den ene forelderen. Nedenfor presenterer vi én slik studie (Rodgers og Rose, 2001). Den andre studien dreier seg om hva slags konsekvenser det kan få for læringsmiljøet på skolen, når mange av elevene kommer fra en-foreldrehjem (Pong, 1997).

Katleen B. Rodgers og Hilary A. Rose, 2001: «Personal, Family and School Factors Related to Adolescent Academic Performance: A Comparison by Family Structure»

Gitt at om lag halvparten av amerikanske ekteskap ender i skilsmisse, er det viktig å identifisere faktorer og prosesser som bidrar til henholdsvis suksess og fiasko i skolesystemet, slår Rodgers og Rose (heretter R&R) fast, og gjør dermed utgangspunktet for studien klart. Mer konkret går den ut på å undersøke hvilken betydning foreldreinvolvering/-engasjement og skoletilhørighet/-knytning har på skoler resultatet til henholdsvis barn fra en-foreldrefamilier og barn som bor sammen med begge foreldrene.

Dataene består av en tverrsnittsundersøkelse. Utvalget omfatter 1925 elever med en gjennomsnittsalder på 15 år, fordelt på 10 skoler. Elevene fylte ut et spørreskjema i klassen. Barn av alltid-enslige-foreldre inngår ikke i utvalget. Majoriteten av utvalget var hvite (88 %), resten svarte elever. Skoleprestasjoner ble målt ved at elevene selv rapporterte om karakterene sine. Skoletilknytning ble målt ved hjelp av tre indikatorer, nemlig grad av trivsel, tro på at skolen holdt høyt faglig nivå og opplevelse av at skolens regler var rettferdige.

Det teoretiske utgangspunktet er en såkalt økologisk utviklingsmodell⁶⁷. Kort sagt innebærer det at en persons atferd både er influert av, og selv influerer på konteksten som omgir personen. Slik også med familien. Den utgjør et system som er konsentrisk forbundet med andre, større samfunnssystem. R&R påpeker at tidligere undersøkelser viser at skilsmisse ofte fører til tap både av økonomiske, sosiale og fellesskapsressurser⁶⁸. En av grunnene er at skilte familier flytter mer enn andre (McLanahan og Sandefur, 1994). Hver flytting fører gjerne til tap av sosial tilknytning og nettverk.

Hypotesene R&R går ut fra er følgende: Barn av enslige, skilte foreldre og fra stefamilier ville rapportere mindre grad av støtte og kontroll (monitoring) enn barn fra intakte familier⁶⁹. Lav grad av foreldrestøtte fører til dårligere skoleprestasjoner (academic score) for unge i en-foreldre-familier og stefamilier enn for barn fra intakte familier. Skoletilknytning vil være sterkere assosiert med akademisk skåre for unge i en-foreldre-familier og stefamilier enn for barn fra intakte familier. Å oppleve tilknytning til skolen vil i større grad moderere effekten av støtte og kontroll i ste- og en-foreldre-familier enn i intakte familier. Endelig vil skoletilknytning være sterkere for jenter fra ste- og en-foreldre-familier enn for gutter. Begrunnelsen er at jenter har lettere for å inngå i nære relasjoner på skolen.

Resultatene viste at unge fra splittede familier og stefamilier fikk mindre støtte til skolearbeidet og var underlagt mindre kontroll enn barn fra intakte familier. Det stemte i så måte godt med tidligere forskning, hevder R&R (ibid:56). Den andre hypotesen fikk delvis støtte. *Effekten* av støtte og kontroll var ikke forskjellig i de ulike familiekategoriene, men *fravær* av støtte og kontroll var klart korrelert med lavere skoleprestasjoner. Antagelsen om at skoletilknytning ville være særlig viktig for elever som hadde vært gjennom skilsmisse, fant støtte i resultatene. Skoletilknytning var en viktig faktor for å gjøre det bra på skolen for elever fra alle tre typer familier. R&R hevder at resultatene deres kan tyde på at dette er særlig viktig for barn fra

⁶⁷ En modell som tilsier at en person er påvirket av en mosaikk av faktorer innenfor sine omgivelser eller økologi. Faktorenes innflytelse på mennesket utviklings og atferd skjer gjerne samtidig, men går ofte i ulike retninger.

⁶⁸ I teksten brukes begrepet «community resources».

⁶⁹ Astone og McLanahan viser dette i en studie fra 1991 på basis av data om studenter (såkalte Sophomores). Barn som vokste opp sammen med eneforsørgere og i stefamilier, opplevde klart mindre oppmuntring, oppmerksomhet og støtte i forhold til skolearbeidet enn de som bodde sammen med begge foreldrene. I den første gruppen hadde foreldrene også lavere forventninger til barns skolegang og -karriere (s. 318).

en-foreldre-familier og stefamilier, det vil si at det tjener som en beskyttelse mot skolefiasko. Den fjerde hypotesen fikk også delvis støtte. Skoletilknytning var det som i størst grad modererte effekten av manglende foreldrestøtte i skolearbeidet. Å ha tilknytning til skolen var viktig for alle gruppene, men det var særlig viktig for dem som kom fra en-foreldre-familier og stefamilier. Det var ingen forskjell på gutter og jenter i så måte, slik R&R hadde antatt på forhånd. Skoletilknytning fungerte likt og like positivt uavhengig av elevenes kjønn.

Det er en svakhet ved studiene at det er en tverrsnittsundersøkelse. Det gjør at man ikke kan slutte noe om årsakssammenhenger. R&Rs hovedkonklusjon er likevel at foreldrestøtte er en svært viktig faktor for skoleprestasjoner, og at dette særlig synes å gjelde barn fra såkalte splittede familier. Skoletilknytning var likevel den aller sterkeste prediktoren for skoleresultater. De som trivdes og hadde «tro på skolen» hadde størst sannsynlighet for å lykkes faglig. R&R mener skolene på bakgrunn av disse resultatene bør vurdere å sette i verk hjelpe- og veilederprogram for elever fra en-foreldre-familier, som står i fare for å komme faglig til kort. Et mer formalisert sosialt støtteprogram kan gjøre at disse elevene vil oppleve mer tilhørighet/-knytning til skolen, som igjen kan føre til bedre prestasjoner.

Suet-Ling Pong, 1997: «Family Structure, School context, and Eight-grade Math and Reading Achievement»

Stadig større andel elever i grunnskolen vokser opp sammen med bare en forelder. På noen skoler vil majoriteten av elevene være fra en-foreldre-familier, eller fra hjem hvor mor eller far har etablert seg på nytt. Utgangspunktet for denne studien er spørsmålet om hva slags konsekvenser dette får for skolen.

Undersøkelser viser at stefamilier ligner mer på en- enn på to-foreldre-familier, påpeker Pong. Videre viser de at barn fra en-foreldre-familier og stefamilier skårer høyere på en rekke problemindikatorer og gjør det dårligere på skolen enn barn som vokser opp sammen med både mor og far. I tillegg til å måle hva slags virkning den økende andelen enslige foreldre har for de enkelte elevene dette gjelder, trenger vi også å forstå på hvilken måte dette får konsekvenser for den sosiale læringskonteksten for *alle* elevene, uavhengig av hvilke type hjem de kommer fra. Men dette er en problemstilling få har interessert seg for, hevder Pong.

Såkalte multinivå-modeller gjør det mulig å koble individuelle faktorer med systemkjennetegn. Resultatene av slike analyser viser at mange av de egenskapene som kjennetegner en skole, kan ha innvirkning på elevenes

prestasjoner, langt utover effekten av individuelle egenskaper. For eksempel er det velkjent at en av de faktorene som har størst innvirkning på skolens såkalte produktivitet (resultater), er hvem elevene som går på skolen er – i betydningen hva slags bakgrunn de har.

Pong tar utgangspunkt i etablerte teorier om hvordan familiestruktur virker inn på skoleprestasjoner på individuelt nivå. Disse individbaserte forklaringene bruker hun så som grunnlag for å formulere hypoteser om sammenhengen mellom familiebakgrunn og skolens resultater. Den ene er at skoler som er dominert av elever fra en-foreldre-familier og stefamilier, vil ha en tendens til å være skoler med lav sosio-økonomisk status, fordi disse typene familier gjennomsnittlig har lavere status enn to-foreldre-familier.

Den andre er at skoler hvor en stor andel består av splittede og reetablerte familier, vil ha mindre grad av sosiale relasjoner enn andre skoler⁷⁰. Skoler som klarer å engasjere foreldrene, bidrar til å «pløye» familienes ressurser inn i elevenes prestasjoner, og således øke sjansen for deres suksess. Når foreldre deltar i sosiale nettverk sammen med andre foreldre, tilegner de seg viktig informasjon om skolen, både om dens politiske og administrative rutiner, fagplaner, hvordan lærerne er m.m. De får også konstant tilbakemeldinger og kommentarer på egen oppdragelsesstrategi. Sist, men ikke minst, kan de, som engasjerte og samarbeidende foreldre, holde skoleledelsen og lærerne under oppsyn og stille dem til ansvar for det de gjør. I slike skoler er elevene også i større grad eksponert for voksenstøtte og kontroll. Coleman (1988) forklarte de gode resultatene fra de katolske skolene nettopp med dette engasjementet og nettverket mellom foreldrene. Det vil si at hva slags sosiale relasjoner og miljø som fins mellom de voksne på skolen og i hjemmene, har en aggregert effekt på barnas faglige prestasjoner.

Data er hentet fra NELS-prosjektet. Vel 20 000 8.-klassinger, fordelt på 970 skoler er med i denne studien. Av disse bodde to tredeler sammen med begge foreldrene, 22 prosent sammen med bare den ene av dem og 11 prosent i stefamilier. Skoleprestasjoner ble målt i form av tester i matematikk og lesing. Foreldredeltakelse på skolen ble målt i form av verv som frivillig og annen type deltakelse i foreldre-lærer-samarbeid. Foreldredeltaking hjemme ble målt ved hvor ofte mor og far diskuterte skolesaker og hjalp barna med hjemmearbeid. Pong skiller mellom skoler med høy konsentrasjon av enslige/stefamilier (mer enn 50%) og de andre.

⁷⁰ Det som står i teksten er følgende: «these schools may allow very limited social relations».

Familier med to foreldre hadde høyere sosio-økonomisk status enn enforeldre-familier. På dette området lignet stefamiliene de intakte familiene. Resultatene viste også at barn av intakte familier rapporterte om større grad av foreldredeltaking i eget skolearbeid enn barn av enslige foreldre og barn som levde i stefamilier. Det samme gjaldt foreldrenes samarbeid med skolen og hvorvidt de hadde kontakt med andre foreldre på skolen. Karakteristika ved skolene med høy konsentrasjon av enslige foreldre/stefamilier reflekterte således i høy grad karakteristika som enkeltelevne hadde.

Pong fant at andelen enslige familier/ stefamilier hadde en kontekstuell effekt på matematikk- og leseprestasjonene til elevene – utover den individuelle effekten som dette hadde på den enkelte som levde i disse familiene. Denne effekten besto også ved kontroll for andre skolefaktorer (for eksempel lokalisering storby/mindre sted) og individuelle bakgrunnsfaktorer (eksempelvis familiesammensetning). Pongs konklusjon er at det gjennomsnittlig er mer ufordelaktig for 8.-klassingenes matematikk- og leseferdigheter å gå på en skole med høy konsentrasjon av enslige/stefamilier enn å vokse opp i en slik familie selv.

7 Noen resultater fra «Ung i Norge»-undersøkelsen

7.1 Innledning

Til tross for at dette er en litteraturstudie har vi valgt å presentere noen få resultater fra en landsomfattende undersøkelse som kalles Ung i Norge. Denne undersøkelsen omfatter blant annet data som dreier seg direkte om temaet i denne rapporten. Som før nevnt, har ikke denne delen av datamaterialet tidligere vært analysert.

Ung i Norge er en landsomfattende undersøkelse som omfatter elever på ungdomsskolen og første klasse i videregående skole, omtrent like mange av hver. Undersøkelsen ble gjennomført i 2002 og var en gjentakelse av en tilsvarende undersøkelse 10 år tidligere, men med et nytt utvalg. Det dreier seg således om en tverrsnittsstudie. Vi bruker kun resultatene fra 2002. Et spørreskjema ble fylt ut i klassen. Om lag 12 000 elever deltok. Svarprosenten var ca. 90. Siden fokuset i denne rapporten primært er rettet mot grunnskolenivået, tar vi bare med ungdomskoleelevene.

Nedenfor ser vi på følgende: hvem av foreldrene elevene bor sammen med, om standpunkt karakterer varierer med familiesammensetning, og hva som skjer med sammenhengen mellom familiesammensetning og skoleprestasjoner når vi kontrollerer for foreldrenes utdanning.

7.2 Familiesammensetning

Elevene ble spurt om hvem de bodde sammen med på undersøkelsestidspunktet. Vi skiller mellom følgende fire grupper: De som bor sammen med begge foreldrene, sammen med bare mor eller bare far (med eller uten søsken), de som bor sammen med mor eller far og deres nye ektefelle/samboer, og de som bor om lag like mye hos hver av foreldrene. Tabellen nedenfor viser fordelingen på de ulike gruppene.

Tabell 7.1 Hvem av foreldrene elevene bor sammen med. Prosent.

Sammen med far og mor	72
Sammen med far eller mor	11
Sammen med far eller mor og deres nye samboer	10
Bor like mye hos mor og far	5
Annet*	2
Sum	101
N	5769

* For eksempel fosterforeldre

Det store flertallet av ungdommene lever sammen med både mor og far. Tallet (72 prosent) er litt i underkant av det vi tidligere fant for befolkningen som helhet (jf. tabell 3.1). 11 prosent bor enten sammen med far eller sammen med mor, mens 10 prosent lever i stefamilier. I de aller fleste av disse er det mor som har etablert seg på nytt (86 prosent).

Delt omsorg innebærer at både mor og far er bostedsforeldre, og at foreldrene er formelt og juridisk likestilte. Det gir foreldrene like rettigheter i forhold til barna og til å opprettholde samme kontakt med dem. Delt omsorg betyr likevel ikke nødvendigvis at barnet bor like mye hos hver, men i noen tilfeller kan det gjøre det (Thuen, 2004: 16). I dette utvalget bor en av tjue like mye hos hver av foreldrene (281 elever). Delt bosted er således den minst utbredte typen organisering av familier som ikke lever sammen, og er mindre vanlig enn både det Kitterød (2002) og Moxnes og Winge (2000) fant i sine studier (kap 3.4).

7.3 Standpunktkarakterer og familiesammensetning

Ungdommene ble, blant mye annet, bedt om å oppgi karakterene sine ved siste oppgjør i fagene norsk, engelsk og matematikk. Både eksamens- og standpunktkarakterer er med. Å sammenligne eksamens- og standpunktkarakterer kan i seg selv være interessant. Sistnevnte avspeiler klasse- lærernes vurderinger og kan derfor tenkes å også være influert av andre typer vurderinger enn de rent faglige (Battle, 1997: 163). Undersøkelser viser for eksempel at lærere har en tendens til å forvente mindre av elever av enslige forsørgere enn de som vokser opp sammen med begge foreldrene. Det er også knyttet en viss usikkerhet til selvrapporterte karakterer, som det dreier seg om i dette tilfellet. Tester har vist at de avviker, fortrinnsvis i positiv retning, i forhold til resultater som er hentet fra skolens egen oversikt

(ibid.). Tabell 4.2 nedenfor viser resultatene for ungdomskoleelevene. Dataene omfatter kun 2002-undersøkelsen⁷¹.

Tabell 7.2: Gjennomsnittlige standpunkt karakterer i tre fag for elever i ungdomsskolen etter familiesammensetning. Rangeringsnummer i parentes⁷².

	<i>Norsk</i>	<i>Matematikk</i>	<i>Engelsk</i>
Bor sammen med mor og far <i>N</i>	3,94 (1) 3988	3,76 (1) 4008	3,94 (2) 3995
Bor sammen med bare mor eller far <i>N</i>	3,71 (3) 633	3,37 (3) 631	3,78 (3) 632
Bor sammen med mor/far og ny samboer <i>N</i>	3,66 (4) 563	3,30 (4) 566	3,70 (4) 567
Bor like mye hos mor og far <i>N</i>	3,88 (2) 271	3,59 (2) 273	3,99 (1) 272
<i>N</i>	5455	5478	5466

I fagene norsk og matematikk ligger barn som vokser opp i hjem med to foreldre, på førsteplass. I engelsk blir de slått av elever som kommer fra familier med delt bosted. Denne gruppen skårer for øvrig nest best i norsk og matematikk, og utmerker seg dermed som en klar nummer to når vi rangerer gjennomsnittlige skoleprestasjoner etter familiesammensetning. Tredje beste skåre har de som bor sammen med enten mor eller far, mens de som bor sammen med en av foreldrene som har etablert seg i et nytt forhold kommer dårligst ut av alle de fire gruppene.

Differansen mellom gruppen med høyest og gruppen med lavest skåre varierer for de ulike fagene. Størst ulikhet er det i matematikk, hvor forskjellen er 0.45. I norsk og engelsk er tilsvarende forskjell henholdsvis 0.28 og 0.25. At matematikk viser størst variasjoner stemmer godt med resultatene fra andre undersøkelser (Murray og Sandquist, 1990). I sin studie av læringsutvikling og faglig funksjonsnivå blant 2500 norske 9.- og 10.-klassinger (1998–2000) finner for eksempel Birkemo ingen signifikante forskjeller i norskfaget mellom elever fra samboende og særboende foreldre. I matematikk derimot, gjør han det. De som bor sammen med både mor og far, skårer høyest (2002:110). Ifølge resultatene fra PISA-undersøkelsen

⁷¹ I forbindelse med grunnskolereformen i 1997 ble det innført tallkarakterer i stedet for bokstavkarakterer. Resultatene fra de to ulike tidspunktene er derfor ikke helt sammenlignbare, og derfor heller ikke tatt med her.

⁷² Forskjellene mellom ulike grupper er signifikante på 1-prosent-nivået. Det gjelder alle de tre fagene.

(2003) forklarer sosio-økonomisk bakgrunn i gjennomsnitt 17 prosent av variansen i matematikkprestasjoner, noe mer for jentene enn for guttene. Det er lavere enn for leseferdigheter, og sosio-økonomisk bakgrunn synes å bety litt mindre i Norge enn gjennomsnittet for andre OECD-land (Kjærnsli m.fl., 2004: 205–210).

Svake resultater i matematikk blir ofte (jf. kap.5.4) forklart med at skilsmisser fører til en «feminisering av familien», siden det gjerne er far som flytter ut. Dette gir seg angivelig særlig utslag i forhold til å tilegne seg teknologisk, matematiske ferdigheter, og har presumptivt størst konsekvenser for guttene.

Resultatene for øvrig stemmer godt overens med tendensene vi har sett i studiene vi har presentert tidligere i rapporten. Det kanskje mest oppsiktsvekkende og interessante er at elever som bor like mye hos hver av foreldrene kommer så godt ut. Det fins relativt lite kunnskap om denne gruppen. De er knapt nevnt i de utenlandske studiene, selv om det fins undersøkelser som berører lignede problemstillinger, for eksempel hvordan kontakten med den utflyttede forelderen (i praksis far) påvirker skoletilpasning, skoleresultater (Downey, 1994). Den viktigste grunnen til manglende kunnskaper er trolig at denne typen omsorgsorganisering til nå har vært heller uvanlig (Jensen og Clausen, 1997:20, Kitterød, 2002). Men det er tegn som tyder på at flere kanskje vil velge den i framtiden (jf Moxnes og Winge, 2000).

I tillegg til nokså bestemte praktiske forutsetninger (geografisk avstand mellom foreldrene må ikke være for stor) stiller delt bosted og delt omsorg store krav til samarbeidsevne. Det kan derfor være en krevende løsning både for foreldrene og for barna – følelsesmessig, organisatorisk og praktisk, hevder Skretting Lunde (2001: 138). Undersøkelser tyder på at de som velger en slik løsning, ofte er velutdannede og generelt ressurssterke foreldre. Det dreier seg gjerne om fedre som har deltatt aktivt i omsorgen for barna før skilsmissen, og som således har gode personlige forutsetninger for å ivareta den etterpå – de er også ofte materielt godt stilt. Særlig fars utdanning slår sterkt ut på valget av denne omsorgstypen (ibid). Det er med andre ord grunn til å tro at gruppen elever fra familier som praktiserer delt omsorg og bor like mye hos hver av foreldrene, er nokså selektiv i forhold til sosio-økonomisk bakgrunn. Det kan være en viktig forklaring på resultatet ovenfor.

At elever som bor sammen med mor og far og deres nye ektefelle eller samboer, gjør det dårligst av alle, er også et interessant funn. Det stemmer godt overens med resultatene fra andre internasjonale undersøkelser (Jeynes, 1998a, 1998c, McLanahan og Sandefur, 1994).

7.4 Hva skjer når vi kontrollerer for sosio-økonomisk bakgrunn?

Siden dette ikke er en longitudinell undersøkelse, kan vi ikke fastsette tidsrekkefølge av ulike typer hendelser for eksempel når i barnets liv skilsmissen inntraff, eller når det kom en ny partner inn i familien. Vi kan likevel påpeke samvariasjon mellom ulike variabler og hva som skjer med den avhengige variabelen (skoleprestasjoner) når vi kontrollerer for andre faktorer.

Vi har foretatt en tentativ, men ikke fullstendig analyse hvor vi kontrollerer for elevenes sosio-økonomisk bakgrunn. Målet vi bruker er mors og fars utdanning, men vi har ingen variabel hvor begge utdanning inngår⁷³. Fra andre undersøkelser vet vi at foreldrenes utdanning er blant de faktorene som gjør størst utslag i forhold til skoleprestasjoner, ikke minst gjelder det i Norge (Kjærnsli m.fl., 2003). Sånn sett burde våre variabler være et godt valg, selv om det kunne ha vært interessant å supplere med andre, for eksempel arbeidsmarkedstilknytning, inntekt m.m. Raaum (2003) fant som nevnt at utdanningslengde varierer med foreldrenes inntekt.

Vi starter med å se på utdanningsnivået i de ulike typene familier. Vi skiller mellom de som har videregående eller lavere utdanning (lav utdanning), og de som universitets- eller høgskoleutdanning (høy utdanning). Tabellen nedenfor viser hvor stor andel av mødrene og fedrene i de ulike familiegruppene som har høy utdanning.

Tabell 7.3 Mor og fars utdanning i ulike familiegrupper. Prosentandel med høy utdanning. Tallet som ligger til grunn for prosenteringen står i parentes.

	<i>Mor</i>	<i>Far</i>
Bor sammen med mor og far	33 (3777)	36 (3806)
Bor sammen med bare mor eller far	25 (561)	28 (523)
Bor sammen med mor/far og ny samboer	24 (506)	25 (499)
Bor like mye sammen med mor og far	35 (253)	33 (256)

De som bor sammen med begge sine foreldre, og de som bor like mye hos mor som hos far, er de to gruppene som ligner mest. Om lag en tredel av

⁷³ Prosent «missing» er relativt stor i dette tilfelle. Henholdsvis 11 (for mor) og 12 (for far) prosent av elevene har ikke oppgitt foreldrenes utdanning.

deres foreldre har universitets- eller høyskoleutdanning. Det er ubetydelige forskjeller mellom de to gruppene og mellom mors og fars utdanningsnivå. Basistallene som ligger til grunn for prosenteringen av den siste gruppen, er små (henholdsvis 253 og 256). Resultatet er følgelig beheftet med større usikkerhet enn for de andre gruppene.

At far og mor har universitets- eller høyskoleutdanning er minst vanlig når en av foreldrene har etablert seg på nytt i stefamilier, mens gruppen hvor mor og far lever alene (det vil si uten ny samboer/ektefelle) kommer midt på treet⁷⁴. Også her er det liten forskjell mellom fedrene og mødrenes utdanningsnivå. Alt i alt tyder dette på at det er en seleksjon i forhold til kjennetegnet familiesammensetning, og at foreldre med høy utdanning er mer tilbøyelig til å velge delt bostedsløsning enn andre (jf. over, Skretting Lunde, 2001).

La oss så se hvordan foreldrenes utdanningsbakgrunn slår ut i forhold til barnas skoleprestasjoner. Skoleprestasjoner er her og i den følgende analysen målt ved prosentandel elever som har fem eller bedre i de tre respektive fagene. Tabell 7.4 og 7.5 viser resultatene. For norsk og engelsk har familiesammensetning signifikant betydning⁷⁵ for elevenes karakterer, men ikke for matematikk. At resultatene er signifikante betyr ikke nødvendigvis at det er signifikante forskjeller mellom alle familiegruppene. Resultatene for små grupper er beheftet med større usikkerhet enn for store, og små prosentforskjeller vil sjelden være signifikante.

Tabell 7.4 Prosentandel ungdomsskoleelever med karakteren fem eller seks etter fars utdanning og etter familiesammensetning. Basistall for prosenteringen i parentes⁷⁶.

Fag	Norsk		Engelsk		Matematikk	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
<i>Fars utdanning</i>						
Bor sammen med mor og far	23 (2385)	39 (1312)	21 (2389)	38 (1318)	25 (2380)	46 (1315)
Bor sammen med bare mor eller far	21 (372)	32 (147)	12 (370)	20 (146)	26 (371)	42 (147)
Bor sammen mor/far og ny samboer	17 (368)	21 (120)	14 (369)	20 (120)	21 (369)	33 (121)
Bor like mye sammen med mor og far	19 (168)	31 (83)	19 (169)	29 (83)	28 (168)	45 (83)
<i>Differanse</i>	6	18	9	18	7	13

⁷⁴ Forskjellene er signifikante på 1 %-nivået.

⁷⁵ Signifikante på 1 %-nivået.

⁷⁶ Prosenttallet i rutene tilsvarer med andre ord ikke tallet i parentesene, men er basert på dette tallet. I tabell 7.4, øverste venstre rute, tilsvarer de 23 prosentene som bor sammen med mor og far, og hvis far har lav utdanning, 549 personer.

Tabell 7.5 Presentandel ungdomsskoleelever med karakteren fem eller seks etter mors_utdanning og etter familiesammensetning. Basistall for prosentueringen i parentes.

Fag	Norsk		Engelsk		Matematikk	
	Lav	Høy	Lav	Høy	Lav	Høy
<i>Mors utdanning</i>						
Bor sammen med mor og far	24 (2448)	39 (1226)	22 (2452)	37 (1229)	27 (2444)	44 (1227)
Bor sammen med bare mor eller far	20 (419)	34 (138)	11 (416)	24 (138)	26 (418)	45 (137)
Bor sammen mor/far og ny samboer	17 (380)	22 (115)	14 (381)	19 (115)	22 (381)	31 (116)
Bor like mye sammen med mor og far	20 (162)	28 (86)	15 (163)	23 (86)	30 (162)	41 (86)
<i>Differanse</i>	7	17	11	18	8	13

Ved å sammenligne de horisontale forskjellene for hvert fag finner vi hvilken effekt mor og fars utdanning har på elevenes prestasjoner i norsk, engelsk og matematikk.

Ungdomsskoleelever som har en mor eller far med universitets- eller høgskoleutdanning, gjør det bedre enn elever som kommer fra hjem hvor foreldrene har videregående eller lavere utdanning. Det gjelder uten unntak – for alle de fire familiegruppene og i alle tre fag. Med ett unntak⁷⁷ gjør mors og fars utdanning størst utslag for barna som bor sammen med begge foreldrene. Det vil si at differansen i prosentskåre mellom barn av foreldre med lav versus høy utdanning er størst for disse. Men også for de andre gruppene er differansen markert. Minst utslag har utdanning for de som vokser opp i stefamilier. Også her gjør barn av foreldre med høy utdanning det bedre enn de med lav, men forskjellene er ikke så store. Det kan ha sammenheng med at andelen som skårer høyt er liten.

Hva så med familiesammensetning, hvilken effekt har den på sjansen for å få karakteren fem eller bedre? Vi holder nå foreldrenes utdanningsnivå konstant og sammenligner resultatene i tabellene ovenfor vertikalt. Ikke uventet finner vi mye av det samme mønsteret som i tabell 7.2. Med ett unntak⁷⁸ får barna som bor sammen med begge foreldrene best resultater, uansett om foreldrene har lav eller høy utdanning, og uansett fag. Barn som bor like mye

⁷⁷ Unntaket er matematikkprestasjoner for gruppen som bor sammen med enten mor eller far. Her er prosentdifferansen større enn for de som bor sammen med begge foreldrene (19 versus 17).

⁷⁸ Unntaket er matematikk og gjelder gruppen hvis foreldre har lav utdanning. Her skårer de som bor like mye hos mor og far, høyere enn de som bor sammen med begge foreldrene.

sammen med mor som med far, kommer oftest på andre plass, skjønt ikke alltid. De som vokser opp i stefamilier kommer oftest, men ikke alltid, på fjerdeplass. Denne gangen veksler således gruppene med særboende foreldre noe mer på plasseringen enn i tabell 7.2, som gjaldt standpunktkarakterer.

Generelt gjelder det at prosentdifferansen er størst for gruppen med høy utdanning. Det er med andre ord her familiestruktur synes å slå sterkest ut. I forhold til variasjonene innenfor de ulike fagene, er resultatet denne gangen motsatt av det vi fant i tabell 7.2. I gruppen hvor mor/far har høy utdanning, er prosentdifferansen denne gangen mindre i matematikk enn i norsk og engelsk. Det tyder på at familiestruktur har mindre å si for matematikkprestasjonene enn for ytelsene i de to andre fagene.

To grupper skiller seg ut som særskilt svake i engelsk. Det er elever som har en far med lav utdanning, og som bor sammen med bare mor eller far eller i stefamilie. Henholdsvis 12 og 14 prosent av dem har oppnådd karakteren fem eller bedre i dette faget. Nøyaktig samme mønster finner vi når mor har lav utdanning. Til sammenligning er tallet 38 prosent for dem som bor sammen med både mor og far, og hvor far har høy utdanning.

7.5 Andre aktuelle problemstillinger

Selv om «Ung i Norge» er en tverrsnittsundersøkelse med de begrensninger det innebærer, er den også unik fordi den har et representativt og svært stort utvalg. Undersøkelsen inneholder da også en rekke problemstillinger det vil være mulig og interessant å se nærmere på, med utgangspunkt i det som er temaet for denne rapporten.

Et eksempel kunne være å undersøke betydningen av foreldrenes arbeidsmarkedstilknytning, særlig mors. Tidligere studier av dette har kommet fram til varierende resultater (jf. kap. 8). Et annet eksempel kunne være å se om de ulike bakgrunnsfaktorene (særlig utdanning) virker likt inn for gutter og jenter, og om det varierer i forhold til de ulike fagene (jf. «feminiserings-teorien»). Som vi så overfor var resultatene på dette punktet motstridende. En tredje mulig problemstilling kunne være å undersøke om det samme mønsteret som vi fant her, også gjelder elevene på videregående skole, og å sammenligne resultatene av 1992-materialet med 2002-utgaven m.m.

Likeså mer differensierte analyser av de problemstillingene vi har tatt for oss i dette kapitlet, ville kunne gi nyttige utdypinger. For eksempel har utdanningsvariabelen vi opererer med bare to verdier. En mer findelt kategorisering ville kunne gi mer detaljerte resultater, og kanskje sette oss på sporet av hvilke grupper som synes å være aller mest utsatt. Det faller det imidlertid utenfor rammen av dette prosjektet å undersøke nærmere.

8 Oppsummering og drøfting

8.1 Innledning

I dette kapitlet oppsummerer vi kort resultatene av den foregående presentasjonen og drøfter mulige forklaringer på dem. Det gjør vi ved å gå tilbake til teoriene vi presenterte i kapittel 1.4. Men aller først ser vi nærmere på hva slags begrensninger empiriske studier er underlagt. Det er viktig å være klar over disse når vi skal vurdere resultatene.

8.2 Begrensninger ved empiriske studier

Det grunnleggende problemet ved empiriske analyser er mangelen på praktisk og teoretisk mulighet for å observere *alle kjennetegn* (og variasjoner i disse) som ulike teorier lanserer som forklaringer. Undersøkelsesenheter kan ha kjennetegn eller egenskaper som det i praksis vil være umulig å ta hensyn til. Pågangsmot, motivasjon, analytiske evner og sosiale ferdigheter er eksempler på egenskaper som sannsynligvis virker inn på skoleprestasjoner, men som ifølge Raaum (2003: 117) er vanskelige å inkorporere i en studie. Den slags utelatte, *uobserverte* kjennetegn ved enhetene fins i ethvert datamateriale.

Et annet problem er å identifisere kausaleffekter. Påvist samvariasjon er ikke nødvendigvis uttrykk for årsaksforhold. Generelt gjelder det at longitudinelle studier gir bedre mulighet for å anslå årsaksforhold enn tverrsnittsundersøkelser (undersøkelse fra ett tidspunkt bare). En longitudinell studie består av data om de samme personene, samlet inn på ulike tidspunkt⁷⁹. Dermed lar det seg lettere gjøre å fastsette tidsrekkefølge og anslå årsaksforhold.

Et tredje problem er tilfeldige variasjoner. I små utvalg vil dette ofte være et problem. Små utvalg vil sjelden gi signifikante utslag. Vi vet derfor ikke om forskjellene vi finner er uttrykk for tilfeldige variasjoner eller for faktiske forskjeller mellom gruppene. I utvalg som ikke er representative, er problemet at vi ikke kan si noe om resultatene bare gjelder dette konkrete utvalget, eller uttrykker en generell tendens.

Et fjerde problem ved empiriske studier er at selv med en omfattende liste av familiekarakteristika kan «effekten» som hvert enkelt kjennetegn gir

⁷⁹ Det hender også at man opererer med såkalte syntetiske utvalg. Det vil si at utvalgene på de ulike tidspunktene ikke nødvendigvis er de samme personene, men er like i forhold til viktige kjennetegn.

i forhold til den avhengige variabelen, tolkes på forskjellige måter, og sjelden bare på en.

Endelig er det viktig å være klar over at en samvariasjon som reflekterer en kausalsammenheng, kun forteller noe om sannsynlighet. Det er således ingen automatikk i å vokse opp med særboende foreldre og gjøre det dårlig på skolen, eller ende opp med lav utdanning! I et livsløpsperspektiv vil virkningene av en hendelse ofte være betinget av en rekke forhold. Hva slags konsekvenser foreldrenes skilsmisse får vil kunne avhenge av barnets kjønn, av barnets alder da bruddet inntraff, hvor familien bodde, nettverk og klassetilhørighet, og av samarbeidet mellom foreldrene etter skilsmissen. Elder (1999 i Sandbæk, 2004: 24) er opptatt av at man ikke kan peke på enkle og entydige konsekvenser av å vokse opp familier med økonomiske problemer. Det er all grunn til å regne med at det samme gjelder i forhold til barn som opplever skilsmisse.

En måte å få innsikt i hvorfor sammenhengen mellom to variabler (familiestruktur og skoleprestasjoner) ikke er entydig, men kan variere, er å inkludere såkalte modererende eller «beskyttende» faktorer i analysen: Det er ikke nok å se på risikoforhold for å forstå hvordan barn av enslige/skilte foreldre mestrer skolen, uten samtidig å se på hva som fins av ressurser i barnets liv som kan representere en motvekt til risikofaktorene. Eksempler på dette kan være støtte fra jevnaldergrupper, et godt faglig og sosial skolemiljø, mye voksenkontakt utenom familien m.m. Disse modererende faktorene skaper variasjoner i de ulike personenes tilpasning til skilsmissen (Amato, 2001).

8.3 Hva fant vi? Hvordan tolke det vi fant?

De aller fleste studiene dokumenterer samvariasjon mellom den uavhengige og den avhengige variabelen, det vil si mellom familiesammensetning som barnet vokser opp i, og skoleprestasjoner. Det er likevel ikke gitt at det er familiesammensetningen/skilsmissen som er årsaken til at barn av særboende foreldre gjør det dårligere på skolen enn medelevene fra de intakte familiene. Sammenhengen kan ha andre årsaker. Den kan skyldes at en felles bakenforliggende variabel forårsaker variasjon både i forhold til hvem som havner i de ulike typene familiekategorier, og i forhold til skoleprestasjoner. Sosio-økonomisk bakgrunn er eksempel på en potensiell bakenforliggende variabel som man bør kontrollere for. Nedenfor ser vi nærmere på dette.

Om å kontrollere for sosio-økonomisk bakgrunn

Utallige undersøkelser, både norske og internasjonale, viser at det kjennetegnet som sterkest korrelerer med skoleprestasjoner, er elevenes sosio-

økonomisk bakgrunn. Når barn som bor sammen med en forelder, har dårligere skoleprestasjoner enn andre, kan det derfor være vanskelig å vite om det dreier seg om familier som i utgangspunktet representerer mindre hjemmeressurser, eller om det er det å bo sammen med bare den ene av foreldrene som forårsaker svakere skolerestater.

Å kontrollere for sosio-økonomisk status vil si å ta utgangspunkt i grupper av barn med samme kjennetegn i denne variabelen og sammenligne skoleprestasjonene til de som bor sammen med bare en forelder, med dem som bor sammen med to. Forsvinner eller avtar forskjellen, tyder det på at det er ulikhet i sosio-økonomisk bakgrunn som gjør at de to gruppene presterer ulikt. Består den, kan det være en indikasjon på at familiesammensetning utøver en selvstendig innvirkning på barnas skolerestater.

Det var Herzog og Saudia som i en artikkel fra 1971 (i Jeynes, 1998c) påviste betydningen av å kontrollere for denne faktoren. Før den tid ble det ofte ikke gjort, og etterpå er det nærmest blitt en reflekshandling (Jeynes, 1998a). Det mest vanlige har vært å ta utgangspunkt i inntekt og sosio-økonomisk status til forelderen som barnet bor hos etter skilsmissen. Men i de senere årene har flere tatt til ordet for at sosio-økonomisk bakgrunn er langt mer komplekst. Den ene innvendingen går på at dette ofte har vært betraktet som en ren kausalfaktor. I virkeligheten er det ikke det, hevder Jeynes (2002b: 192), med henvisning til en rekke andre forskere. En annen innvending har vært at både inntekt og sosio-økonomisk bakgrunn lett blir såkalte «catch-all»-variabler (det vil si at de reflekterer et konglomerat av andre variabler).

Diskusjonen har således dreid seg både om hvordan man skal konstruere pålitelige mål for sosio-økonomisk bakgrunn, og om «tidspunktet» for registreringen av denne variabelen bør skje *før* eller *etter* skilsmissen. Tatt i betraktning at skilsmisse nesten alltid fører til fall i inntekten, vil «før-tidspunktet» være å foretrekke, mener Jeynes (1998b⁸⁰). Det er likevel to ulemper ved dette alternativet. Det ene er at det ofte er vanskelig å få tilgang til data om dette. Det andre er at heller ikke dette målet er perfekt, fordi

⁸⁰ I en studie basert på de såkalte NELS-dataene (jf. kap 6.1) undersøkte Jeynes (1998b) hvilken forskjell det får for utfallet om man gjør det på den ene eller den andre måten. Konklusjonen var at utfallet blir forskjellig om det er sosio-økonomisk bakgrunn «før» eller «etter» skilsmissen man kontrollerer for. Velger man å kontrollere for sosio-økonomisk bakgrunn slik den er *etter* skilsmissen, vil effekten vanligvis bli mindre enn om man kontrollerer for sosio-økonomisk bakgrunn slik den var *før* skilsmissen. I det første tilfelle vil man lett stå i fare for å undervurdere effekten av skilsmisse. I studiene av skoleprestasjonene til barn av enslige/skilte foreldre fra 70- og 80-åra ble vanligvis dette målet brukt. Man kom da også gjerne fram til at skilsmisse hadde liten effekt, hevder Jeynes (ibid: 19).

nedgang i familiens sosiale, økonomiske og kulturelle kapital starter ofte før selve bruddet.

Hva slags sosio-økonomisk bakgrunn familien har vil ofte samspille eller interagere med andre karakteristika, for eksempel med hva slags nabolag familien bor i. Det er en tendens til at nabolag fordeler seg etter kjennetegn ved de som bor der, fordi familier med likartet sosio-økonomisk status gjerne bosetter seg i samme strøk. Også institusjoner i dette nabolaget, for eksempel skolen, vil ofte ha kjennetegn som er forskjellige fra tilsvarende institusjoner i nabolag med familier med annen bakgrunn. Dette gjør det vanskelig å separere effekten av de ulike variablene (Hægeland m.fl. 2004: 10).

Noe av dette problemet kan man løse ved å foreta en såkalt multipel regresjonsanalyse. Det gir mulighet for å vurdere den samlede virkningen av de forskjellige bakgrunnsvariabler, og for å ta hensyn til at de kan ha en innbyrdes sammenheng. Dette er vanligvis gjort i studiene vi har presentert.

Viktige bakgrunnsfaktorer kan også tenkes å interagere på forskjellig måte på ulike tidspunkt og i ulike land. For eksempel vil sammenhengen mellom utdanning og inntekt kunne forandre seg over tid og variere fra et land til et annet. I Norge gir utdanning mindre økonomisk uttelling enn i mange andre land. I tillegg kan selve betydningen av faktorene skifte karakter. For eksempel vil foreldre uten utdanning trolig representere en mer selektert gruppe nå enn for noen tiår siden, mest sannsynlig en mer marginalisert gruppe (Glavind, 2005: 23).

Konklusjonen i så godt som samtlige av studiene vi har gått igjennom, er at effekten som familiestruktur har på skoleprestasjoner, avtar når man kontrollerer for sosio-økonomisk bakgrunn. Ofte blir den betydelig mindre, i noen tilfeller forsvinner den helt (Battle, 1997, 1998). *De fleste studiene ender likevel opp med å fastslå at det gjenstår en forskjell: Skoleprestasjonene til barn av særboende foreldre er gjennomsnittlig dårligere enn skoleprestasjonene til barn av samboende foreldre.* Dette tyder på at familiesammensetning har en signifikant effekt på den avhengige variabelen. Hvordan skal vi så fortolke dette? Teoriene nedenfor er et forsøk på å besvare dette.

Når effekten av familiestruktur består. Hvordan fortolke sammenhengen?

Gjennom hvilke mekanismer kan familiestruktur tenkes å virke inn på barns skoleprestasjoner? I kapittel 1.4 gjorde vi rede for tre ulike tolkningsperspektiver. Nedenfor går vi igjennom disse og sammenholder resultatene som er presentert i studiene med disse teoriene og med hypotesene som ble

avledet av dem. I noen tilfeller har vi ikke noen studie som kan belyse hypotesene.

Teorien om foreldrefravær

Utgangspunktet for denne teorien var en antagelse om at det under ellers like omstendigheter ville være bedre å leve sammen med to foreldre framfor en. Det siste vil lett føre til at det oppstår et såkalt «sosialiseringsunderskudd». Det får ofte uheldige konsekvenser for barnet, og kan blant annet virke inn på skolemotivasjon/-prestasjoner. Grunnen til «sosialiseringsunderskuddet» er at foreldre i en-foreldre-hushold har mindre tid og anledning til å gi barna like mye oppmerksomhet, hjelp til lekselesing og generell oppfølging, som når både mor og far bor sammen.

Skilsmisse eller det å vokse opp sammen med bare den ene forelderen vil nesten alltid føre til at den daglige kontakten med den andre blir mindre. Flere norske undersøkelser (jf. kap 3) viser likevel at majoriteten av norske samværsforeldre praktiserer vanlig eller utvidet samvær, og ting kan tyde på at flere velger delt bosted (Moxnes & Winge, 2000). Det er således ikke gitt at mangel på «daglig kontakt» i begrepet bokstavelige betydning, nødvendigvis fører til at det oppstår et «sosialiseringsunderskudd».

Tvert imot kan det godt tenkes at resultatet i mange tilfeller er motsatt, nemlig at begge foreldrene intensiverer kontakten med barnet. Det vil kunne gjelde både i forhold til omfang og i forhold til et mer diffust og vanskelig målbart aspekt som «kvalitet». Selve ordningen med samvær inneholder i seg selv et element i retning av å dedikere oppmerksomhet og være opptatt av å gjøre ting på barnets premisser. Hypotesene vi kunne avlede av den ovennevnte teorien, var følgende (kap. 1.4):

1) Barn som opplever dødsfall er like utsatt for de negative konsekvensene av den ene forelderens fravær som barn som opplever skilsmisse

Dette stemmer ikke med resultatene av undersøkelsene vi har presentert foran (Riala, 2003). Skoleprestasjonene til barn som mister en av foreldrene gjennom dødsfall ligner mer prestasjonene til barn av intakte familier enn på de som vokser opp sammen med en forelder (enten de er i kategorien alltid-alene eller skilte). En rekke andre internasjonale undersøkelser bekrefter dette, men bildet varierer litt etter når i oppveksten barnet mister sin mor eller far (Jeynes, 2002c).

2) Steforeldre kan representere en alternativ rollemodell og kilde til støtte, oppmerksomhet m.m. Barn av skilte foreldre som gifter seg på nytt, vil derfor få mindre problemer enn de som ikke gjør det

I utgangspunktet skulle man tro at barn av enslige foreldre (vanligvis mødre) som etablerer seg på nytt, vil ha skoleprestasjoner som ligner mer på prestasjonene til barn av samboende foreldre enn de som vokser opp sammen med bare den ene. Men dette er en myte, hevder Jeynes (1999b). En rekke undersøkelser dokumenterer at barn med steforeldre ikke gjør det bedre på skolen enn barn av enslige foreldre, snarere motsatt (Jeynes, 1998a, 1998c, McLanahan og Sandefur, 1994). Våre egne resultater fra Ung i Norge-undersøkelsen tyder på det samme. Barn med stefar eller -mor skåret lavest av alle gruppene (kap. 7). Spørsmålet er naturligvis om det har sammenheng med familiestrukturen eller med andre kjennetegn ved denne typen familier.

3) Den negative effekten av å leve med bare en forelder blir mindre dersom den utflyttede beholder nært forhold til barna

Den viktigste faktoren for skolesuksess for barn av skilte foreldre er «fri tilgang» til begge foreldrene. Foreldre som samarbeider godt og unngår fiendtlighet og konflikter i barns påsyn, øker sjansen for skolesuksess, hevder Hamilton (1993:69). Våre egne resultater av Ung i Norge-undersøkelsen må også sies å støtte opp om hypotesen. Barn som bor om lag like mye hos mor som hos far, skåret best eller nest best av alle gruppene. Men vi må ta i betraktning at denne gruppen er selektivt rekruttert. Foreldrene deres har gjennomsnittlig høyere utdanning enn de andre særboende foreldrene. Det er derfor ikke godt å vite om det er det som er årsaken til at disse elevene presterer bedre, eller om det har sammenheng med organiseringen av samværet og kontakten mellom foreldrene og barna.

Moxnes m.fl. (1999: 58) finner ingen sammenheng mellom omfang av samvær med den forelderen barnet ikke bor hos, og virkningene som skilsmissen har hatt for barna (basert på foreldrenes rapportering). Listen over «virkninger» inneholder imidlertid ingenting om skoleprestasjoner, men inkluderer for eksempel atferdsendringer.

Teorien om økonomisk deprivasjon

Denne teorien går ut på at det er økonomiske problemer og knapphet på materielle ressurser som gjør at barn som vokser opp med enslige foreldre, kommer dårligere ut på skolen enn sine kamerater fra hjem hvor foreldrene bor sammen. Det har ikke noe å gjøre med familiesammensetningen i seg

selv. Økonomiske vansker øker risikoen for en rekke problemer for barna, hvorav redusert skolemotivasjon/-innsats, og svake skolerresultater er ett.

Økonomisk sett er aleneforeldrene en utsatt gruppe, både de som alltid har vært alene med omsorgen for barnet, og de som skiller lag med den andre forelderen i løpet av barnas oppvekst. Det gjelder også i Norge (jf. kap 3.4), om enn ikke i samme grad som for eksempel i USA. Hypotesene vi kunne avlede av den ovennevnte teorien var følgende (kap. 1.4):

1) Dersom problemene til barn av skilte foreldre er forårsaket av økonomiske problem/nedgang i levestandard, innebærer det at det vil være små forskjeller mellom barn fra skilte og intakte hjem dersom vi kontrollerer for inntekt

Studiene vi har gjennomgått kontrollerer i de fleste tilfeller ikke bare for inntekt, men for flere andre variabler som inngår i et mål for sosial-økonomisk bakgrunn. Ofte er det foreldrenes utdanning som er mest utslagsgivende, men også inntekt spiller inn. Hanson (1999) fant at skilsmisse var assosiert med en rekke negative utfall i forhold til skoleprestasjoner, og at disse forskjellene besto også etter kontroll for hva slags inntekt familiene hadde før de ble skilt. I Norge har som nevnt utdanning større betydning for skoleprestasjoner enn inntekt (Hægeland m. fl., 2004). Men Raaum (2003) fant, som vi så i kapittel 4, sammenheng mellom inntekt og utdanningslengde.

2) Barn som vokser opp sammen med steforeldre, skulle ha tilsvarende skoleprestasjoner som barn i intakte familier, fordi det vanligvis fører til en bedring av den sosio-økonomiske situasjonen når den av foreldrene som barnet bor hos, etablerer seg i et nytt forhold

Vanligvis vil inntekt og den generelle sosio-økonomiske situasjonen endre seg i positiv retning når den fraskilte eller enslige forelderen (oftest mor), etablerer seg på nytt. Likevel tyder ikke resultatene på at denne bedringen har noen påvisbar innvirkning på disse barnas skoleprestasjoner (jf. over). Forklaringen på dette kan ifølge Jeynes (1999b) være at høyere sosio-økonomisk status ikke nødvendigvis kommer barna til gode. Heller ikke er det gitt at det å etablere seg med ny partner og ny stefamilie frigjør overskudd og tid for den biologiske forelderen. Tvert imot kan det resultere i at mer av dennes energi bindes opp. Dessuten vil det lett føre til økte spenninger, når en ny partner kommer inn i bildet, og kanskje også dennes barn (ibid).

3) Siden far vanligvis har høyere inntekt enn mor, skulle denne forklaringen implisere at barna vil ha færre problem dersom far har det daglig foreldre-ansvar og ikke mor

Resultatene på dette punktet er motstridende. Dronkers (1994) fant som vi så (kap. 5), at skoleprestasjonene til barn av enslige fedre ligner mer på barn fra intakte familier enn på jevnaldringer som vokser opp sammen med enslige mødre. Nævdal og Thuen (2004: 366) finner at andelen ungdom som var mest risikoutsatt var klart større i gruppen som bodde sammen med en enslig far enn sammen med en enslig mor. Men også den sistnevnte gruppen skilte seg negativt ut fra de som vokste opp sammen med begge foreldrene. Downey (1994) hevder at det er ulike grunner til skoleprestasjonene til barn som vokser opp henholdsvis hos en enslig mor eller far, er dårlige. I det første tilfellet vil mangel på økonomiske ressurser ofte være det største problemet, mens de som vokser opp sammen med far lider mer under mangel på «interpersonlige relasjoner».

Familiekonfliktperspektivet

Utgangspunktet her er at skilsmisse er en prosess. Det er konflikten mellom foreldrene før, under og etter skilsmissen som er den største stressfaktoren for barna. Familiestrukturen i seg selv har ingen særskilt betydning. Konflikten skaper en uvillig, fiendtlig atmosfære i hjemmet som gjør at barna opplever stress, ulykkelighet, og utrygghet. Den stresser foreldrene og gjør dem mindre effektive som foresatte. Undersøkelser viser også at barna har tendens til å bli dratt inn i konfliktene mellom mor og far, noe som ytterligere forverrer foreldre–barn-relasjonen. Ifølge dette perspektivet utvikler ikke barn som opplever skilsmisse problem (inkludert dårligere skoleprestasjoner) på grunn av endring i familiestrukturen, men på grunn av den medfølgende konflikten.

Hypotesene vi kunne avlede av den ovennevnte teorien var følgende (kap 1.4):

1) Barn i intakte familier med høy grad av foreldrekonflikt opplever tilsvarende problem som barn fra splittede familier. Barn som opplever «harmooniske skilsmisser» (lite preget av uoverensstemmelser), vil være bedre tilpasset enn barn i konfliktpregede, intakte familier

Sentralt for dette perspektivet er at skilsmissen er en prosess. Følgelig vil det som skjer forut for og rundt bruddet, kunne ha store konsekvenser for hvordan barna opplever skilsmissen. I utgangspunktet er det nærliggende å anta at de som skiller seg, har mer konflikter enn de som forblir gift/

samboende. Undersøkelser tyder da også på at dette stemmer. Men mange par med høyt konfliktnivå fortsetter likevel å holde sammen (Hanson, 1999).

I noen tilfeller vil barn kunne oppleve at skilsmissen fører til bedret «velferd» (well-being). Undersøkelser tyder på at barn fra høy-konflikt-familier «profitterer» på at foreldrene bryter opp. De viser mindre angst og depresjon når foreldrene blir skilt enn før, og effekten blir tydeligere jo lenger tid som går etter bruddet. Omvendt kan vi regne med at barn som forblir i familier med et disharmonisk forhold mellom foreldrene, kommer dårligere ut av det enn de som splittes opp. Undersøkelser bekrefter da også at det er slik (Moxnes m.fl., 1999: 13). I andre tilfeller vil foreldrenes brudd først og fremst føre til negative konsekvenser for barnet. Barn av lav-konflikt-hushold lider ifølge Jekielek, 1998 (i Hanson, 1999: 1286) mest når foreldrene går fra hverandre. Det er således ikke gitt at «liten grad av uoverensstemmelse» mellom foreldrene alltid er en fordel i forhold til hvordan barna vil oppleve skilsmissen.

2) Barnas tilpasning til skilsmisse vil bli bedre jo lenger tid som er gått siden foreldrenes brudd

Dette er en nokså opplagt antagelse, i den forstand at de mest akutte og følelsesmessig sterke reaksjonene på at mor og far skiller lag vil avta ettersom tiden går og ettersom organiseringen av det nye hverdagslivet faller på plass. Sånn sett er den nærmest ubestridelig. Likevel kan det tenkes at en turbulent fase omkring bruddet kan få betydelige konsekvenser for eksempelvis skoleatferd/-motivasjon. I verste fall vil følgene av dette forplante seg og påvirke videre utdanningskarriere.

En mer interessant problemstilling enn at «tiden leger alle sår», er spørsmålet om barn som opplever skilsmisse på sikt kommer over hendelsen uten at det skaper problemer eller reduserer deres livskvalitet. Ifølge Moxnes, m. fl.(1999: 59) viser undersøkelser at de fleste barn går gjennom en skilsmisse uten registrerbare psykologiske og sosiale skader. Thuen (2001) nyanserer dette noe. Det store flertallet barn som opplever skilsmisse, klarer seg bra. Som gruppe betraktet kommer de likevel dårligere ut enn barn som vokser opp i intakte familier. Det gjelder i forhold til skoleprestasjoner og utdanningslengde, og en rekke psyko-sosiale problemer. Flere av undersøkelsene vi presenterte i kapittel 4, dokumenterer at det også gjelder i Norge. Langsiktige effekter av hendelser i barndom og oppvekst er vanskelig å spore tilbake og å identifisere. Wallerstein (1991) hevder likevel at traumer og problemer som foreldrenes samlivsbrudd ofte skaper, følger barna helt fram til voksen alder.

3) Barnas velvære er motsatt korrelert med nivå av konflikt som eksisterer mellom foreldrene etter skilsmissen

Måten foreldresamarbeidet fungerer på etter skilsmissen, er avgjørende for barnas utvikling. Foreldre som samarbeider godt demonstrerer de at de fortsetter å være foreldre. Slik minner de risikoen for at oppløsningen av deres eget samliv skal føre til en uheldig utvikling for barna (Moxnes m.fl., 1999).

Selv om samarbeid ikke nødvendigvis betyr harmoni og konfliktfrihet, vil det likevel innebære at barnas rett til å ha kontakt med begge foreldrene og til å dra nytte av både mors og fars omsorg og ressurser styrkes. I sin undersøkelse av «Foreldresamarbeid etter skilsmissen» finner Moxnes og Winge (2000) at foreldrene praktiserer et utstrakt samarbeid, og at de i stor grad deler på foreldreoppgavene etter skilsmissen. De fleste er da også fornøyd med måten samarbeidet fungerer på. Foreldresamarbeid vil også kunne påvirke barnets oppfatning av familien og hvem den omfatter. Rosenberg og Guttman (2001) viser i en studie at de fleste barna i deres utvalg (foreldrene var skilt) som bodde hos mor, inkluderte far i sitt familiebegrep. Når mor gjorde det selv, gjorde alltid barna det (Rosenberg og Guttman, 2001).

I studien «Skilsmissens virkning på barn» (Moxnes m.fl., 1999) skulle foreldrene rapportere om hvilke negative og positive virkninger som de mente at skilsmissen hadde hatt for barna. Det var signifikante forskjeller mellom barn som hadde foreldre som samarbeidet godt etter skilsmissen, og de som hadde foreldre som ikke var fornøyd med samarbeidet. De førstnevnte hadde lavere skåre i forhold til negative endringer og høyere i forhold til positive endringer enn de sistnevnte (ibid:88). Resultatene støtter således opp om hypotesen.

8.4 Avslutning

Å skape et skolesystem der alle som ønsker og evner det, får mulighet til å investere i utdanning er viktig både fra et demokratisk, velferdspolitisk og effektivitetssynspunkt. Vi har sett at en rekke studier dokumenterer forskjeller i skoleprestasjoner mellom barn av særboende foreldre og barn av samboende foreldre som går i de førstnevntes disfavør. Et viktig anliggende for departementet har vært å bruke kunnskapen de ønsket denne litteraturstudien skulle frambringe, som utgangspunkt for tiltak «som kan redusere kunnskapsgapet mellom barn fra kjernefamilier og særbofamilier» (jf. oppdragsbrevet).

Som det går fram av denne gjennomgangen, fins det mye forskning om temaet barn av særboende og skoleprestasjoner, men lite av denne er norsk. Mange av de internasjonale studiene tar utgangspunkt i data som nå er 10–15 år eller eldre. Samtidig vil ofte konteksten, særlig i de amerikanske studiene, være forskjellig fra den norske. Derfor kan resultatene ha en begrenset overføringsverdi.

I Norge har vi mye forskning om samlivsbrudd og konsekvenser for barn, men nokså lite av den befatter seg med skoletilpasning/-prestasjoner. Det som fins på området er undersøkelser basert på relativt små, lokale utvalg (Breidablikk og Meland, 1999, Nævdal og Thuen, 2004). Det er gjort en større longitudinell studie (Breivik og Olweus, 2005), men også denne er begrenset til et geografisk område (Bergen). I tillegg fins det noen studier innenfor sosialøkonomi. Disse fokuserer først og fremst på utdanningskarrierer og dreier seg således om unge voksne. Studiene er hovedsakelig basert på registerdata, og er derfor nokså begrenset i forhold til å analysere og forstå årsakssammenhenger.

Alt i alt er de norske resultatene som foreligger på området nokså beskjedne i omfang. De dreier seg fortrinnsvis om å dokumentere sammenhengen mellom familiesammensetning og skåre på andre variabler, deriblant skoleprestasjoner, og ikke om hvordan denne sammenhengen influeres av skolens organisering eller innsats. En mulig forklaring på dette kan være at temaet familiesammensetning og skoleprestasjoner ikke har vært så fokusert. Det som foreligger av kunnskap på feltet tyder på at forskjellene er små, og refererer vanligvis til gjennomsnittstall. Det kan således skjule seg store variasjoner internt i de to gruppene.

Før man setter i verk eventuelle tiltak, bør det trolig foreligge mer kunnskap om fenomenet om hvordan sammenhengen mellom familiesammensetning og skoleprestasjoner arter seg (for eksempel hvilke grupper som er mest utsatt), og om problemet er så stort at myndighetene bør intervenere. Ikke minst trengs det mer kunnskap om hva skolene kan gjøre i forhold til å forebygge og legge til rette for at elever av enslige/skilte foreldre skal finne seg sosialt til rette og oppnå samme faglige resultater som de som lever sammen med begge sine biologiske foresatte. Det var dette denne rapporten skulle avdekke, men denne kunnskapen er så godt som fraværende.

Forskjeller mellom land i forhold til hva slags utslag det får for barnas skoleprestasjoner om foreldrene lever alene eller sammen, tyder på at noen utdanningssystem er mer effektive enn andre når det gjelder å hindre at samlivsbrudd slår uheldig ut. En rekke studier viser da også at en vel-

fungerende velferdsstat kan dempe en del av den negative effekten (Dronkers, 1994, Riala, 2001, Gähler, 1998, Powell, 1999).

Om kunnskapen er mangelfull på det nåværende tidspunktet, bør det likevel ikke være til hinder for å sette i verk *forebyggende* tiltak. Det må trolig skje ved å involvere foreldrene i barnas skolegang gjennom et tett samarbeid med skolen, og ved å legge forholdene til rette for samarbeid internt i foreldregruppen. Rodgers og Rose (2001) hevder at det siste kanskje er aller viktigst.

Summary

Education is the principal path to mobility in our society and often has a crucial impact on subsequent conditions of living and «life chances» (Rogers & Rose, 2001). Studies show that education is an important factor for financial success, and that it is positively correlated with a number of other conditions-of-living indicators (McLanahan and Sandefur, 1994). Education is accordingly a means of promoting equality in society, and knowledge of what prompts some people to acquire an education while others do not do so is a means of understanding inequality (Powell, 1999: 2).

The Ministry of Education and Research wished to compile and develop knowledge of factors that appear to prevent persons from achieving success in the education system. One such factor is family composition: Pupils born to non-cohabiting parents perform on average less well at school than other pupils. Why is this the case? What mechanisms cause parental choice of living arrangements to affect academic achievement? The ministry sought to answer these questions by way of a study of the literature on the subject. The aim was to improve the knowledge base in the field and to identify areas requiring more research. The ministry was particularly keen to gain knowledge of any aspects of schooling and of the way schooling and education function that may have a negative impact on pupils who do not cohabit with both parents.

By searching the most widely used databases (during a limited period), using what we considered to be key search terms, we found a good deal of literature. While we considered it especially important to gain an overview of relevant Norwegian and Nordic literature, the search showed that research in this field was heavily dominated by American studies. It also turned out that the focus of the great majority of the studies was on investigating and analysing differences between the academic achievements of children born to non-cohabiting and cohabiting parents. Hardly any focused on schools' significance and the possibility that schooling affected motivation, learning and academic performances achieved by children born to non-cohabiting parents.

A possible explanation is that the issue of family composition and academic achievement has not received a great deal of attention in Norway. This theme has usually formed part of studies in which children of divorced/non-cohabiting parents are compared with other children in

relation to indicators focusing on mental health and behaviour, and national studies of this topic (apart from the figures we ourselves present in Chapter 7) are virtually non-existent. Like the results of studies conducted in other Nordic countries, the results of the Norwegian studies show that the difference in academic achievement between children born to non-cohabiting and cohabiting parents is small, but consistent.

There are various explanations for the divergence between the academic achievements of children born to non-cohabiting as opposed to cohabiting parents. A distinction is often drawn between three theories. Studies often start out from one or more of these theories, and attempt to test which of them appears to have the most to recommend it. One is the theory of parental absence. The practical and psychological consequences of losing every-day contact with either parent (usually the father) lead to impaired academic achievement. This is partly because one parent has less time and energy to assist schoolwork than two; partly because it entails the loss of an important role figure, which may result in reduced social learning, which in turn is of significance for academic success. The second is the theory of economic deprivation. According to this theory, differences in academic achievement are not due to whether or not the parents cohabit, but to the fact that single and divorced parents usually face larger financial problems than two-parent households. Virtually all studies show that differences in academic achievement recede when the children's socioeconomic background is controlled for. According to the third theory the degree of conflict between the parents before and after they split up is of greatest significance for children's academic achievement. Children who grow up in intact families where parental conflict is rife will be just as exposed to stress, with the effects this has on academic achievement. Not surprisingly, many studies conclude that all three theories have something to commend them. For example surveys such as the one we present in Chapter 7 show that children of parents who opt for "shared care» score almost as highly as children with cohabiting parents.

The differences in academic achievement between children born to non-cohabiting as opposed to cohabiting parents refer to average figures. Each group may conceal wide variations. In our view, more knowledge of the problem should be gained before any action is taken by responsible authorities. This will provide a better basis on which to make qualified decisions on whether action should be taken, and, in the event, what action. Not least, more knowledge of what schools can do in terms of prevention and of enabling pupils of single/divorced parents to find their feet at school

and to achieve the same academic results as those living together with both biological parents. It was this knowledge that the present report was designed to bring to light, but our search was virtually fruitless.

Although knowledge is lacking at the present time, this should not discourage *preventative* measures from being taken. Such measures should probably entail steps to encourage parental involvement in children's schooling through close parent-school collaboration, and to facilitate collaboration within parental groups.

Litteratur

Amato, Paul R., 2001: Children of divorce in the 1990s in *Journal of family psychology*, vol.15 no.3, s. 355–370.

Amato, Paul, R. og Bruce, Keith, 1991: «Parental Divorce and the Well-being of Children: A Meta-Analysis» i *Psychological Bulletin*, vol. 110, no. 1, s. 26–46.

Amato, Paul R. og Alan Booth, 1996: « A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships» i *Journal of Marriage and the Family*, vol.58, s. 356–365.

Angell, Carl, Marit Kjærnsli, Svein Lie, 1999: *Hva i all verden skjer i realfagene i videregående skole?* Oslo: Universitetsforlaget.

Bakken, Anders, 2003: Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet? Rapport nr 15, Oslo: NOVA.

Battle, Juan, 1997: «Academic Achievement Among Hispanic Students From One – Versus Dual-Parents Households» i *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, vol.19 no.2, s. 156–170.

Battle, Juan, 1998: « What beats having two parents?» i *Journal of black studies*, vol. 28 no. 6. s. 783–801.

Birkemo, Asbjørn, 2002: *Læringsmiljø og utvikling*. Universitetet i Oslo: Akademika AS/Unipub AS.

Bosman, Rie, 1994: «Educational Attainment of Children in Mother-Headed Families. The Impact of Socialization» i *The Netherlands` journal of social sciences*, vol.30 no.2, s. 148–169.

Breidablik, Hans Johan og Eivind Meland, 1997: «Familieoppløsning i barndom – helse og helseatferd i ungdommen» i *Tidsskrift for Norsk Lægeforening* nr 16; 119: 2331–5.

Breivik, Kyrre, Olweus, Dan, 2005: «Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State» i *Acta Sociologica*.⁸¹

Coleman, James S., 1988: «Social Capital in the Creation of Human Capital» i *American Journal of Science*, vol. 94, s. 95–120.

Dronkers, J., 1994: «The changing effects of lone parent families on the educational attainment of their children in a european welfare state» i *Sociology*, vol.28 no.1, s. 171–191.

⁸¹ Artikkelen er under trykking, og publiseres i inneværende år eller i 2006. Følgelig vet vi ikke nummer på vol, m.m. Siden artikkelen ble ferdigstilt i 2005, bruker vi dette året som referanse.

Fly, M., M.P. M. Richards m.fl, 1999: «Secular Changes in the Association of Parental Divorce and Children`s Educational Attainment – Evidence from Three British Birth Cohorts» i *Journal of Social Policy*, vol 28., no, 3, s. 437–455.

Glavind, Niels, 2005: *Lighed gennem uddannelse – hvordan er det gået?* København: Arbejderbevægelsens erhvervsråd.

Gähler, Michael, 1998: «Self-reported Psychological Well-being among Adult Children of Divorce in Sweden» i *Acta Sociologica*, vol 41, s. 209–225.

Hargreaves, M.B., 1991: «Children of single parents and the schools» in *Learning under stress*. Metuchen, N. J., & London: Women`s Action Alliance and The Scarecrow Press, Inc, s. 1–86.

Hernandez, Pedro M., 1997: «Child support and the educational attainment of young adults» in Children of poverty» i Bruchey, Stuart (red): *Children of Poverty. Studies of the Effects of Single Parenthood, the Feminization of Poverty and Homelessness*. New York/London: Garland Publishing, Inc.

Hægeland, Torbjørn, Oddbjørn Raaum og Kjell G. Salvanes, 2004: *Marks across lower secondary schools in Norway: What can be explained by the composition of pupils and school resources?* Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport nr 11.

Jensen, An-Margritt og Stein-Erik Clausen, 1997: *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. NIBR-notat nr.103.

Jeynes, William, H., 1998a: «Does Divorce or Remarriage Have the Greater Negative Impact on the Academic Achievement of Children?» I *Journal of Divorce & Remarriage*. vol.29 no.1–2, s. 79–101.

Jeynes, William H., 1998b: «Examining the Effects of Divorce on the Academic Achievement of Children: How Should We Control for SES? I *Journal of Divorce & Remarriage*, vol.29, no.3–4, s. 1–21.

Jeynes, William H., 1998c: A Historical Overview of the Research on the Effects of Remarriage Following Divorce on the Academic Achievement of Children» i *The School Community Journal*, vol.8, s. 23–30.

Jeynes, William H., 1999b: « Effects of Remarriage Following Divorce on the Academic Achievement of Children» i *Journal of Youth and Adolescence* vol.28, no.3, s. 385–392.

Jeynes, William, H., 2002b: «Examining the Effects of Parental Absence on the Academic Achievement of Adolescents: The Challenge of Controlling for Family Income» i *Journal of Family Economic Issues*, vol. 23 no. 2, s.189–210.

Jeynes, William, H., 2002c: «Does Widowhood or Remarriage Have the Greater Impact on the Academic Achievement of Children?» I *Omega, Journal of death and dying*, vol. 44(4) s. 319–343.

Jonsson, Jan og Michael Gähler, 1997: «Family Dissolution, Family Reconstitution, and Children`s Educational Careers: Recent Evidence from Sweeden» i *Demography*, vol 34, number 2, s. 277–293.

- Kitterød, Ragni H., 2004: *Foreldreskap på tvers av hushold*. Statistisk sentralbyrå, rapport nr. 15.
- Kjeldstad Randi, Rønsen Marit, 2001: *Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980–1999*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, Statistiske analyser nr.49.
- Kjeldstad, Randi og Anne Skevik, 2004: «Enslige forsørgere – en sosialpolitisk kategori utgått på dato?» i Ellingsseter A. og A. Laura (red): *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s.231–261.
- Kjærnsli, Marit, Svein Lie, Rolf Vegar Olsen, Astrid Roe og Are Turm. fl., 2004: *Rett spor eller ville veier? Norske elevers prestasjoner i matematikk, naturfag og lesing i PISA 2000*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lie, Svein m.fl., 2001: *Godt rustet for framtida? Norske 15-åringers kompetanse i lesing og realfag i et internasjonalt perspektiv*. Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling, Universitetet i Oslo: Acta didactica nr. 4.
- Lunde Skretting, Elin, 1999: *Skilte foreldre, felles barn: en kvalitativ studie av foreldres valg av delt omsorgsordning*. Trondheim: ALLFORSK, Universitetsenteret Dragvoll.
- McLanahan, Sara S., 1999: «Father Absence and the Welfare of Children» i E.Mavis Hetherington (red): *Coping with divorce single parentin and remarriage*. New Jersey: Lawrence Erlaum Associates, Publishers.
- Moxnes, Kari m.fl, 1999: *Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Trondheim: ALLFORSK, Universitetsenteret Dragvoll.
- Moxnes, Kari og Asgeir Winge, 2000: *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*. Trondheim: ALLFORSK, Universitetsenteret Dragvoll.
- Murray, Åsa og Christine McNab, 1985: «Family composition and mathematics achievement» i *Scandinavian Journal of Educational Research*, vol.29, s. 89–102.
- NOU, 1998: 17: *Barnefordelingssaker, avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*. Norges offentlige utredninger: Barne- og familiedepartementet.
- Nævdal, Folkvard og Frode Thuen, 2004: «Residence arrangements and well-being: A study of Norwegian adolescents» i *Scandinavian Journal of Psychology*, vol. 45, s.363–371.
- Pedersen, Willy, 1996: «Marginalitetens reproduksjon» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 1, s.3–23.
- Pong, Suet-Ling, 1997: «Family Structure, School context, and Eight-grade Math and Reading Achievement» i *Journal of family issues*, vol. 21, no. 2, s. 147–169.
- Powell, Mary Ann og Toby L. Parcel, 1999: «Parental work, family size and social capital effects on early adolescent» in *Research in The Sociology of Work*, vol. 7, s. 1–30.

- Reifman, Alan og Laura Villas, m.fl., 2001: «Childrens divorce in the 1990s: a meta analysis» i *Journal of divorce & remarriage*, vol. 36 (1/2), s. 27–33.
- Riala, Kaisa, Irene Isohanni, m.fl., 2003: «The relationship between childhood family background and educational performance, with special reference to single-parent families: a longitudinal study» i *Social Psychology of Education*, vol. 6, s. 349–365.
- Rodgers, Kathleen & Hillary, Rose, 2001: «Personal, family and school factors related to adolescent academic performance: A comparison by family structure» i *Marriage & family review* vol.33 no.4: 47–61.
- Raaum, Oddbjørn, 2003: «Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer» i Raabe, Mona (red): *Utdanning 2003: ressurser, rekruttering og resultater*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, Statistiske analyser nr.60.
- Sandbæk, Mona, 2004: *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* NOVA-rapport nr. 11.
- Skevik, Anne og Christer Hyggen, 2002: *Samværsfedrenes situasjon. Rapport fra en spørreundersøkelse*. NOVA-rapport nr. 15.
- Sosialt utsyn, 2000. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- SSB, 2005: www.ssb.no/emner/02/02/30/skilsmisse/art-2004-09-01.html
- St.melding nr. 30, 2002–2003: *Kultur for læring*. Utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.melding nr. 33, 2002–2003: *Om ressursituasjonen i grunnskolingen m.m.* Utdannings- og forskningsdepartementet
- Sætre, Aina H., 2004: «Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst» i *Samfunnsspeilet* nr.2, Statistisk sentralbyrå.
- Thuen, Frode, 2001: «Barn og skilsmisser – en gjennomgang av forskning på feltet» i Dyregrov, Atle m. fl (red): *Et liv for barn. utfordringer, omsorg og hjelpetiltak*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 159–172.
- Thuen, Frode, 2004: *Livet som deltidsforeldre*. Fagbokforlaget.
- Ugreninov, Elisabeth, 1992: *Marginalisering av ungdom i arbeidsmarkedet: Har foreldrenes samlivsbrudd noen betydning?* Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Wadsby, Marie og Svedin Carl G., 1996: «Academic achievement in children of divorce» i *Journal of school psycology*, vol.34, no.4, s. 325–336.
- Wallerstein, Judith S., 1991: «The Long-Term effects of Divorce on Children: A Review» i *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 30: 3, May.
- Weitofte Gunilla, Anders Hjern, Bengt Haglund og Måns Rosèn, 2003: «Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: a population-based study» i *THE LANCET*, vol. 361 s. 289–295.

Vedlegg: Bibliografi

Alderman-Swain, Wanda og Juan, Battle, 2000: «The invisible gender: educational outcomes for African females in father-only versus mother-only households» i *Race and Society*, vol.3, s. 165–182.

Amato, Paul R., 1991: « Parental divorce and the well-being of children- a meta-analysis» i *Psychological bulletin*, vol.110, no.1, s. 26–46.

Amato, Paul R., 1993: «Children`s adjustment to divorce: Theories, hypotheses and empiricaal support» i *Journal of marriage and the family* , vol 55, no.1, s. 23–3.

Amato, Paul R., 1996: «A prospective study of divorce and parent-child relationships» i *Journal of marriage and the family*, vol.58, s. 356–365.

Amato, Paul R., 2000: « The consequences of divorce for adults and children» i *Journal of marriage and the family*, vol.62 no.4, s. 1269–1283.

Amato, Paul R., 2001: « Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) Meta- Analysis» i *Journal of family psychology*, vol.15 no.3, s. 355–370.

Amato, Paul R., 2001: «Children of divorce in the 1990s» i *Journal of family psychology*, vol.15, no.3, s. 355–370.

Amato, P. og B. Keith, 1991: «Parental divorce and the well.being of children:A meta-analysis» i *Psychological bulletin*, vol.110, no.1, s. 26–46.

Amato, P.og A. Booth, 1996: «A prospective study of divorce and parent-child relationships» i *Journal of marriage and the family*, vol 58, s. 356–365.

Aro HM., 1992: « Parental divorce, adolence and transition to young adulthood» i *American journal of orthopsychiatry*, no.3, vol.62, s. 421–429.

Astone N.M. og S., McLanahan, 1991: « Family structure, parental practices and high school completion”i *American sociological review* vol.56 no.3, s. 309–320.

Bankston, Carl L. og Stephen, J.Caldas, 2000: «Majority African American schools and the structures of schools in *Sociological focus*, vol.33 no.3, s. 243–263.

Battle, Juan, 1997: «Academic Achievement Among Hispanic Students From One-Versus Dual-Parents Households» i *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, vol.19, no.2, s. 156–170.

Battle, Juan, 1998: « What beats having two parents?» i *Journal of black studies*, vol.28, no.6, s.783–801.

Biblarz, Timothy J., 1999: «Family Structure, Educational Attainment, and Socio-economic Success: Rethinking the «Pathology of Matriarchy» i *American Journal of Socology*, vol 105, no.2, vol:321–365.

- Bosman, Rie, 1994: «Educationl attainment of children in mother-headed families» i *The Netherlands` journal of social sciences* vol.30, no.2, s. 148–169.
- Breivik, Kyrre og Olweus Dan, 2005: «Children of Divorce in a Scandinavian Welfare State» i *Acta Sociologica*.⁸²
- Butler, Amy C., 1990: «The Effect of Welfare Guarantees on Childrens` Educational Attainment» i *Social Science Research* vol, 19, s. 175–203.
- Cherlin, Andrew J. og Frank F, Furstenberg, 1994: «Stepfamilies in the United States: A Reconsideration» i *Annual Review*, vol 20, s. 359–81.
- Coleman James S., 1988: «Social Capital in the Creation of Human Capital» i *American Journal of Science*, vol. 94, s. 95–120.
- Downey, Douglas B., 1994: «The school performance of children from single-mother and single-father families» i *Journal of family issues*, vol 15, no. 1, s. 129–147.
- Dronkers, J., 1994: «The changing effects of lone parent families on the educational attainment of their children in a european welfare state» i *Sociological abstracts*, vol.28, , no.1, s. 171–191.
- Elegbeleye, O.S. og B.A., Akoda, 2001: « Psychological implications of single and double parenting background on Nigerian adolescents`academic performance» i *Journal of Social Sciences*, vol.5(1&2), s. 11–20.
- Ely, M. Richards, m.fl., 1999: Secular Changes in the Assosiation of Parental Divorce and Children`s Educational Attainment – Evidence from Three British Birth Cohorts» i *Social Policy*, vol.28, no.3, s. 437–455.
- Furstenberg, Frank og Julian, Teitler, 1994: « Reconsidering the effects of marital disruption» i *Journal of family issues*, vol.15., no2, s. 173–190.
- Gibbson, Godfrey A. 2000: «A first look at the relationship between a mother`s marital status» i *Social and Economic studies*, vol 49, no.4, s. 223–262.
- Hamilton, William, 1993:: The effects of a maritally disruptes environment on the latency stage child – In Respect to the Formal Education Process» i *Journal of Divorce & Remarriage*, vol. 20(3/4).
- Han, Wen-Jui og Huang Chien-Chung, 2003: «The importance of family structure and family income on family`s educational expenditure and children`s college attendance» i *Journal of family issues*, vol.24, no.6, s. 753–786.
- Han, Wen-Jui, Huang Chien-Chung, 2003: «The importance of family structure and family income on family`s educational expenditure and children`s college attendance» i *Journal of Family issues*, vol24, no 6, s. 753–786.

⁸² Artikkelen er under trykking, og publiseres i inneværende år eller i 2006. Siden artikkelen ble ferdigstilt i 2005, bruker vi dette året som referanse.

Hanson Thomas L. 1999: "Does Parental Conflict Explain Why Divorce Is Negatively Associated with Child Welfare?" i *Social Forces*, vol 77, no.4:1283–1315.

Hargreaves, M.B., 1991: «Children of single parents and the schools» in *Learning under stress*. Metuchen, N. J., & London: Women`s Action Alliance and The Scarecrow Press, Inc, s.1–86.

Hatzichristou, Chryse, 1993: «Children`s adjustment after parental separation».

Hatzichristou, Chryse, 1993: « Children`s adjustment after parental separation» i *Child Psychology and Psychiatry*, vol.34, no.8, s. 1469–1478.

Hernandez, Pedro M., 1997: «Child support and the educational attainment of young adults» i Bruchey, Stuart (red): *Children of Poverty. Studies of the Effects of Single Parenthood, the Feminization of Poverty and Homelessness*. New York/London: Garland Publishing, Inc.

Jeynes, William H., 1998: «Does divorce or remarriage have the greater negative impact on the academic achievement of children?» i *Journal of divorce & remarriage* vol.29, no.1–2, s. 79–101.

Jeynes, William H., 1998: «Examining the effects of divorce on the academic achievement of children: How should we control for SES?» i *Journal of divorce & remarriage*, vol.29, no.3–4, s. 1–21.

Jeynes, William H., 1998: «An historical overview of the research on the effects of remarriage following divorce on the academic achievement of children» i *School community journal*, vol.8, s. 23–30.

Jeynes, William H., 1999: « Effects of remarriage following divorce on the academic achievement of children» i *Journal of youth and adolescence*, vol.28, no.3, s. 385–392.

Jeynes, William H., 1999: «The role of family residential mobility in explaining the lower academic achievement of high school children from reconstituted families» i *Journal of divorce & remarriage*, vol.32 no.1–2, s. 123–143.

Jeynes, William H., 2000: «A longitudinal analysis on the effects of remarriage following divorce on the academic achievement of adolescents» i *Journal of divorce & remarriage* vol.33, no.1–2, s. 131–148.

Jeynes, William H., 2002: « Does parental involvement eliminate the effects of parental divorce on the academic achievement of adolescents?»; i *Journal of divorce & remarriage* vol. 37, no.1–2, s. 101–115.

Jeynes, William H., 2002: «Divorce, family structure, and the academic success of children in *Family therapy: the journal of the california graduate school* vol.29 no.3: 188–189.

Jeynes, William H., 2002: «Does widowhood or remarriage have the greater impact on the academic achievement of children?» I *Omega, Journal of death and dying*, vol.44, no. 4, s. 319–343.

Jeynes, William H., 2002: «Examining the effects of parental absence on the academic achievement of adolescents: The challenge of controlling for family income» i *Journal of family economic issues* vol. 23, no. 2, s. 189–210.

Kiernan, Kathleen E., 1992: «The Impact of Family Disruption In Childhood on Transition Made in Young Adults Life» i *Population Studies*, vol. 46, vol:46 no.2, s. 213–234.

Li, Yuanzhang, 2001: «Marital disruption: parental investment and childrens academic achievement» i *Journal of family issues* , vol 22, no 1, s: 27–62.

McLanahan, Sara S., 1999: «Father Absence and the Welfare of Children» in E. Mavis Hetherington (red) i *Coping with divorce single parenting, and remarriage*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Murray, Åsa, 1990: «Father absence and childrens achievement from age 12 to 21» i *Scandinavian journal of educational research*, vol.34, no.1, s. 3–29.

Murray, Åsa og Christine McNab, 1985: « Family composition and mathematics achievement» i *Scandinavian journal of educational research*, vol.29, s. 89–102.

Nævdal, Folkvard og Frode Thuen, 2004: «Residence arrangements and well-being: A study of Norwegian adolescents» i *Scandinavian Journal of Psycholog*, vol. 45, s.363–371.

Pagani, Linda, m.fl, 1997: « The Influence of Poverty on Children`s Classroom Placement and Behavior problems» i Duncan G.J., og J. Brooks-Gunn (red): *Consequences of Growing up Poor* . Russell Sage Foundation, New York s. 311–339.

Pedersen, Willy, 1996: «Marginalitetens reproduksjon» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 1, s.3–23.

Peres, Y og R. Paternack, 1991: «To what extent can school reduce the gaps between children raised by divorced and intact families?» i *Journal of divorced and remarriage*, vol.15, no.3–4, s143–158.

Pong, Suet-Ling, 1997: «Family Structure, School Context, and Eighth-Grade Math and Reading Achievement» i *Journal of Marriage and the Family*, vol. 59, s. 734–746.

Pong, Suet-Ling, 1998: «The School Compositional Effect of Single Parenthood on 10th Grade Achievement» i *Sociology of Education*, vol 71, s. 24–43.

Pong, Suet-Ling, 2000: «The Effects of Change in Family Structure and Income on Dropping Out of Middle and High School» i *Journal of family Issues*, vol 2, no.2,s 147–169.

Pong, Suet-Ling, 2003: «Family Policies and Children`s School Achievement in Single- Versus Two-Parents Families» i *Journal of Marriage and the Family*, vol, 65, s. 682–699.

- Powell, M.A., og T.I. Parcel, 1999: « Parental work, family size and social capital effects on early adolescent» i *Sociological abstracts*, vol.7, s. 1–30.
- Riala, K., Isohanni Irene m.fl.. 2003: «The relationship between childhood family background and educational performance, with special reference to single-parent families: a longitudinal study» i *Social psychology of education*, vol.6, no.4, s. 349–365.
- Rodgers, Kathleen & Hillary, Rose, 2001: «Personal, family and school factors related to adolescent academic performance: A comparison by family structure» i *Marriage&family review* , vol.33, no.4, s. 47–61.
- Roizblatt, Arturo og Rivera Sheril, 1997: «Children of divorce: Academic outcome» i *Journal of Divorce & Remarriage*, vol. 26, no 3/4, s. 51–56.
- Rosenberg, Michael og Joseph, Guttman;2001: Structural Boundaries of Single-Parent Families and Childen`s Adjustment» i *Journal of Divorce & Remarriage*, vol. 36 (1/2), s. 83–98.
- Raaum, Oddbjørn, 2003: «Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer» i Raabe, Mona (red): *Utdanning 2003: ressurser, rekruttering og resultater*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, Statistiske analyser nr.60.
- Raaum, Oddbjørn, 2003: «Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer» i *Utdanning 2003*, Statistisk sentralbyrå, s. 113–133.
- Seltzer, Judith A., 1994: «Consequences of marital dissolution for children» i Hagan, John og Karen S. Cook. (red): *Annual review of Sociology*, vol 20, s. 235–266.
- Simons, Ronald L. og Lin Kuei-Hsiu, 1999: «Explaining the Incidence of Adjustment Problems Among Children of Divorce Compared with Those in Two-Parent Families» i *Journal of Marriage and the family*, vol. 61, s. 1020–1033.
- Stecher, Ludwig, 2000: «The development of learning and schooling enjoyment.».
- Stecher, Ludwig, 2000: «The development of learning and schooling enjoyment» i *Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation*, vol.20, no.1, s. 70–88.
- Sun, Youngmin og Yuanzhang, Li, 2002: «Children`s well-being during parent`s marital disruption process: A pooled time-series analysis» i *Journal of marriage and family*, vol.64: 472–485.
- Thuen, Frode, 2001: «Barn og skilsmisser – en gjennomgang av forskning på feltet» i Dyregrov, Atle m. fl (red): *Et liv for barn. utfordringer, omsorg og hjelpetiltak*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 159–172.
- Ugreninov, Elisabeth, 1992: *Marginalisering av ungdom i arbeidsmarkedet: Har foreldrenes samlivsbrudd noen betydning?* Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo
- Wadsby Marie, Svedin Carl Göran, 1996: «Academic achievement in children of divorce» i *Journal of school psychology*, vol.34, no.4, s. 325–336.

Watts, P.S. , 1991: «*The impact of female headed single parent families on academic achievement*» i *Journal of divorce & remarriage* vol.17 no.1–2, s. 97–114.

Weitoft, G.R., 2003: « Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden» i *Lancet*, JA. 25; 361 (9354): 289–95.

Wolchik, Sharlene A, 1993: «The Children of Divorce Parenting Intervention; Outcome Evaluation of an Empirically Based Program» i *American Journal of Community Psychology*, vol 22, no3, s. 293–331.